

Atatürk ve Bilim

FEYZİYE MEKTEPLERİ VAKFI •1885•

Atatürk ve Bilim

Atatürk ve Bilim

Kapak ve Grafik Tasarım: Selçuk Öziş

ISBN: 978-605-69669-7-2

FMV Yayınları Sertifika No: 42643

© FEYZİYE MEKTEPLERİ VAKFI YAYINLARI 2026

Bu kitabın her türlü basım hakları Feyziye Mektepleri Vakfı Yayınlarına aittir. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmaksınız hiçbir şekilde kopyalanamaz, elektronik veya mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Baskı: Fabrika Basım ve Tic.Ltd.Şti
Göztepe Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 74/A
Mahmutbey, Bağcılar / İstanbul

FMV Yayınları
Teşvikiye Cad. No:6, Nişantaşı 34365 İstanbul
Tel: 0212 233 12 03 Faks: 0212 240 85 91
www.fmv.edu.tr

İçindekiler

Ön Söz 5

Sunuş 7

1. Bölüm: Aklın ve Bilimin Rehberliğinde 9
- 1.1 Meraktan Bilime 9
- 1.2 Bilim: Bilgi mi, Yöntem mi? 10
- 1.3 Bilimsel Yöntem 11
- 1.4 Bilimsel Düşünce ve Toplumsal Dönüşüm 11

2. Bölüm: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Uzanan Bilim Mirası 13
- 2.1 Osmanlı Bilim Dünyası: Güçlü Bir Miras 13
- 2.2 Osmanlı ile Avrupa Arasında Açılan Mesafe 17
- 2.3 Cumhuriyet'in Devraldığı Sorular 19

3. Bölüm: Bilimle Düşünen Bir Lider: Atatürk 21
- 3.1 Cephelerden Kütüphanelere: Bir Zihnin İzinde 22
- 3.2 Bir Liderin Çalışma Masası: Dil, Tarih ve Geometri 24
- 3.3 Bilimi Rehber Alan Devlet Anlayışı 29

4. Bölüm: Cehalete Karşı Seferberlik: Cumhuriyet'in Eğitim Devrimi 35
- 4.1 Cephelerden Okullara 35
- 4.2 Eğitim Reformlarının Temelleri 40
- 4.3 Eğitimde Birlik: Tevhid-i Tedrisat 43
- 4.4 Harf Devrimi ve Sonrası 46
- 4.5 Halk Eğitimi ve Toplumsal Dönüşüm 50

5. Bölüm: Bilimin Işığında Bir Cumhuriyet: Üniversitenin Yeniden Doğuşu 61
- 5.1 Osmanlı'dan Devralınan Yükseköğretim 61
- 5.2 Üniversite Reformu: Bir Zihniyet Devrimi 64
- 5.3 Yabancı Akademisyenler ve Bilimsel Dönüşüm 65

6. Bölüm: Toplumu Anlamak Sosyal Bilimlerin İnşası 73
6.1 Ulus, Kimlik ve Bilimsel Yaklaşım 73
6.2Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşu ve Amaçları 76
6.3 Türk Dil Kurumu ve Bilim Dili Olarak Türkçe 83
6.4 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 89

7. Bölüm: Bilimle Değişen Bir Toplum: Fen Bilimleri 97
7.1 Bilimin Toplumsallaşması 97
7.2 Sağlık: Bilimin En Somut Yüzü 98
7.3 Astronomi ve Gözlemevleri 104
7.4 Bilimi Taşıyan Kuşaklar: Cumhuriyet'in Yetiştirdiği Öncüler 109

8. Bölüm: Bilimin Gündelik Hayata Yayılması 113
8.1 Atatürk Orman Çiftliği: Bozkırda Modernleşme Denemesi 113
8.2 Kalkınmanın Zinciri: Sanayi, Demiryolları ve Mühendislik 115
8.3 Havacılığın Toplumsallaşması 122
8.4 Bilimsel Gelişmelerin Gündelik Hayata Etkisi 123
8.5 Bilimin Öncüleri 124

9. Bölüm: Bellek, Bilim ve Gelecek 131
9.1 Bilim ve Kolektif Bellek 131
9.2 Değişen Dünya, Değişen Sorular 131
9.3 Atatürk'ün Mirasını Yeniden Düşünmek 132
9.4 Geleceği Kurmak 132

Kitapta Geçen Temel Kavramlar 134

Genel Kaynakça 139

Kaynakça 140

Dipnot 148

Ön Söz

Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce dünyasında bilim, yalnızca teknik ilerlemenin aracı değil; özgür aklın, çağdaş eğitimin ve toplumsal dönüşümün temel dayanağı olmuştur. Cumhuriyet'in kuruluş felsefesi; aklı ve bilimi rehber alan, araştıran, sorgulayan, üreten ve insanlığın ortak birikimine katkı sunan bireyler yetiştirme idealine dayanır. Atatürk'ün ***"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir."*** sözü, bu idealin en özlü anlatımlarından biridir.

Bilimsel düşünce; geçmişi doğru anlamayı, bugünü sağlıklı değerlendirmeyi ve geleceği sağlam temeller üzerine kurmayı mümkün kılar. Tarih de bu bakımdan yalnızca yaşanmış olayların toplamı değildir; deneyimlerden öğrenmeyi, neden-sonuç ilişkileri kurmayı ve insanlığın gelişim çizgisini aklın ışığında yeniden okumayı gerektirir. Bu nedenle Atatürk'ü ve Cumhuriyet'in kazanımlarını anlamak, aynı zamanda bilimin, eğitimin ve eleştirel düşüncenin toplum yaşamındaki yerini kavramaktır.

Feyziye Mektepleri Vakfı olarak hazırladığımız Atatürk Serisi kitaplarımızın dokuzuncusu olan "Atatürk ve Bilim" kitabı, Atatürk'ün bilim anlayışını farklı yönleriyle değerlendiriyor. Kitapta yer alan çalışmalar, Cumhuriyet'in düşünsel temellerini, eğitim ve kültür politikalarını, bilimsel bakışın toplumsal ilerlemedeki rolünü ve Atatürk'ün çağdaşlaşma hedefini birbirini tamamlayan başlıklar hâlinde ele alıyor. Böylece yalnızca tarihsel bir panorama değil, bugüne ve geleceğe dair düşünme alanı da açıyor.,

140 yılı aşkın köklü tarihimizle Feyziye Mektepleri Vakfı olarak Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda laik, bilimsel, çağdaş ve eşitlikçi eğitim anlayışını yaşatmayı en temel sorumluluklarımızdan biri olarak görüyoruz. FMV Işık Okullarında yetişen her öğrencinin aklın ve bilimin rehberliğinde düşünen, sorgulayan, üreten, Cumhuriyet değerlerine bağlı ve topluma karşı sorumluluk duyan bireyler olması için kararlılıkla çalışıyoruz.

Bu eser, söz konusu sorumluluğun ve kurumsal birikimin değerli bir yansımasıdır. Kitabımız, Işık Okullarımızda görev yapan değerli öğretmenlerimizden oluşan FMV Yayın Kurulu tarafından titizlikle hazırlanmış; tarihsel belgeler, akademik kaynaklar ve toplumsal hafızayla zenginleştirilmiştir. Tarihsel süreç ve içerik konusunda kitabımıza değerli katkılar sunan Sayın Erol Üyepazarcı'ya teşekkür ederim.

Diliyorum ki "Atatürk ve Bilim", tüm okurlarımız için Atatürk'ün akla, bilime ve eğitime verdiği değeri yeniden düşünmeye vesile olur; genç kuşakların merak eden, araştıran ve üreten bireyler olarak geleceği şekillendirme yolculuğuna katkı sağlar.

Bu vesileyle, başta Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, bağımsızlık mücadelemizde ve Cumhuriyetimizin kuruluşunda tarihi rol üstlenen tüm kahramanlarımızı; ülkemizin bilim, eğitim ve çağdaşlaşma yolculuğuna katkı sunan öğretmenleri, bilim insanlarını ve aydınları saygıyla ve minnetle anıyorum.

Av. A. Akın Süel
Feyziye Mektepleri Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

Sunuş

İnsanlık tarihi, bir anlama çabasının tarihidir. İnsan, karşısına çıkan dünyayı çözmek için sorular sormuş; gözlem yapmış, denemiş, yanılmış ve yeniden denemiştir. Bu uzun arayışın sonunda ortaya çıkan şey yalnızca bilgi değil, bilgiyi üretme ve sınama biçimi olmuştur. Bugün "bilim" dediğimiz şey, işte bu düşünme biçiminin adıdır.

Ancak tarih bize gösterir ki toplumların kaderini belirleyen, sahip oldukları bilgi miktarından çok, o bilgiye nasıl ulaştıklarıdır. Aynı mirası devralan toplumlar, farklı yollar izleyebilir; bazıları değişen dünyaya uyum sağlarken, bazıları geride kalabilir. Bu farkın temelinde çoğu zaman yöntem, yani düşünme biçimi yatar.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreç de bu nedenle yalnızca kurumların ya da bilgilerin aktarımıyla açıklanamaz. Bu süreç, aynı zamanda bir zihniyet arayışının hikâyesidir.

Güçlü bir bilimsel ve kültürel mirasın üzerine kurulu olan Osmanlı dünyası, modern bilimin ortaya çıkardığı yeni yöntemlerle karşı karşıya kalmış; bu karşılaşma, zamanla önemli soruları da beraberinde getirmiştir: Bilim nasıl üretilmelidir? Eğitim nasıl düzenlenmelidir? Gelenek ile yenilik arasında nasıl bir denge kurulmalıdır?

Bu sorular, Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde belirleyici bir rol oynamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün yaklaşımını özgün kılan nokta da burada ortaya çıkar. O, bilimi yalnızca bir bilgi alanı olarak değil, bir düşünme yöntemi olarak ele almış; toplumsal dönüşümün temelini bu anlayış üzerine kurmuştur. Eğitimden üniversitelere, dilden tarihe kadar gerçekleştirilen reformlar, bu zihniyet değişiminin farklı alanlardaki yansımalarıdır.

Bu kitap, söz konusu dönüşümü bir liderin biyografisi olarak ele almak yerine, bir düşünme biçiminin inşası olarak değerlendirmektedir. Atatürk'ün bilime verdiği önem, yalnızca kendi dönemine ait bir tercih olmaktan öte, belirsizliklerle dolu bir geleceğe

karşı geliştirilmiş bir yön bulma çabasıdır. Bu yön, hazır cevaplar sunmaz; doğru soruları sormayı, kanıt aramayı ve gerektiğinde mevcut bilgiyi yeniden gözden geçirmeyi gerektirir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında atılan adımlar, kısa sürede somut sonuçlar doğurmuştur. Eğitim seferberlikleri, üniversite reformu, bilimsel kurumların kurulması ve yeni kuşakların yetişmesi, bu yaklaşımın ürünleridir. Bilimsel düşünce, yalnızca akademik çevrelerle sınırlı kalmamış; gündelik yaşamdan üretime, sağlıktan iletişime kadar pek çok alanda kendini göstermiştir.

Bu kitabın sayfalarında, bir toplumun yeniden düşünmeyi öğrenme sürecine tanıklık edeceksiniz. Bu süreçte karşımıza çıkan, tarihsel olayların ötesinde, bugün de geçerliliğini koruyan temel bir sorudur:

Bir toplum, geleceğini nasıl kurmalıdır?

Bu soruya verilen yanıt, elinizdeki kitapta anlatılan hikâyenin özünü oluşturur. Çünkü bu hikâye, yalnızca bir dönemin değil, bir yöntemin hikâyesidir.

1. Bölüm

Aklın ve Bilimin Rehberliğinde

İnsan, dünyayı anlamaya çalışarak var olur. Bu çaba, zamanla bilgi birikimini artırırken düşünme biçimlerini de şekillendirir. Bu bölüm, bilimin ne olduğu sorusunu yeniden soruyor: Bilim yalnızca bir bilgi alanı mıdır, yoksa dünyayı anlamanın bir yöntemi mi?

Bu sorunun yanıtı, yalnızca teorik bir tartışma değil; toplumların nasıl değiştiğini anlamanın da anahtarıdır.

1.1 Meraktan Bilime

Astrolab, gökyüzünü anlamaya yönelik erken bilimsel araçlardan biridir. Bilim, merakın ölçülebilir hale gelmesiyle doğar.

İnsanlık tarihi, aynı zamanda bir merak tarihidir. Gökyüzüne bakıp yıldızların hareketini, mevsimlerin değişimini ya da hastalıkların nedenlerini anlamaya çalışan insan, zamanla gözlem ve deneye dayalı sistemli bir bilgi üretme biçimi geliştirdi.

Bugün "bilim" dediğimiz şey, bu arayışın ürünüdür.

Ancak bilim yalnızca biriken bilgilerden ibaret değildir. Asıl önemli olan, bu bilgilerin nasıl üretildiğidir. Çünkü bilim, insanın hem doğayı hem de toplumu anlama çabasını yönlendiren bir düşünme biçimidir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün bilim anlayışı da tam bu noktada anlam kazanır. O, bilimi yalnızca öğrenilmesi gereken bir içerik değil, toplumu dönüştürecek bir yöntem olarak görmüştür.

Atatürk'ün Bilgi ve Yönteme Bakışı

Atatürk, bilimi yalnızca bir bilgi alanı olarak görmüyordu; bilim, aynı zamanda bir düşünme biçimiydi. O'na göre ilerlemenin temeli, hazır bilgileri aktarmak değil bilgiye ulaşma yollarını öğrenmektir. Bu nedenle bilim, yalnızca sonuçlardan değil, o sonuçlara götüren yöntemden ibarettir.

1.2 Bilim: Bilgi mi, Yöntem mi?

Bilim denildiğinde çoğu zaman akla formüller ve tanımlar gelir. Oysa bilim, bunların ötesinde, doğayı ve toplumu anlamaya yönelik sistemli bir araştırma sürecidir.

Bu süreç sorularla başlar. Gözlemler yapılır, hipotezler kurulur, veriler toplanır ve sonuçlar sınanır. Elde edilen bilgiler, kesinlik iddiası taşımaz; her biri yeni bulgularla değişebilir.

Bilimi güçlü kılan da tam olarak budur.

Bu yaklaşım, Karl Popper'ın ortaya koyduğu "yanlışlanabilirlik" ilkesiyle de örtüşür: Bir iddianın bilimsel sayılabilmesi için test edilebilir ve gerektiğinde çürütülebilir olması gerekir.

Dolayısıyla bilim, kesin doğrular sunan bir alan değil; kendini sürekli yenileyen bir düşünme disiplinidir.

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen eğitim ve üniversite reformları, bu düşüncenin kurumsal karşılığıdır. Amaç, ezberci bir sistem yerine araştıran ve eleştiren bireyler yetiştirmekti.

1.3 Bilimsel Yöntem

Bilim, öncelikle bir yöntemdir; bilgi ise bu yöntemin ürünüdür.

Bunu bir ağaca benzetmek mümkündür: Kökler ve gövde yöntemi, meyveler ise bilgiyi temsil eder. Kökleri zayıf bir ağacın meyvesi de kalıcı olmaz.

Bu nedenle asıl mesele, bilgiyi ezberlemek değil, onu üretebilecek düşünme becerisini kazanmaktır.

Atatürk'ün eğitim anlayışı bu noktada belirginleşir. Amaç, belirli bilgileri aktaran bir sistem kurmak değil; sorgulayan, karşılaştıran ve kanıt arayan bireyler yetiştirmektir.

1.4 Bilimsel Düşünce ve Toplumsal Dönüşüm

Bir toplumun gelişimini belirleyen yalnızca sahip olduğu kaynaklar değil, nasıl düşündüğüdür. Bilimsel düşünce, "Kim söyledi?" sorusunu geri plana iter; onun yerine "Hangi kanıta dayanıyor?" sorusunu öne çıkarır. Bu küçük değişim, büyük bir dönüşümün başlangıcıdır.

Bu yaklaşım bireyden kurumlara yayılır. Eğitimden sağlığa, üretimden yönetime kadar pek çok alanda veriye dayalı kararlar öne çıkmaya başlar.

Atatürk'ün hedeflediği dönüşüm de buydu: Akıl yürüten, sorgulayan ve eleştirebilen bireylerden oluşan bir toplum.

Bugün bilgiye erişim hiç olmadığı kadar kolay. Ancak doğruyu ayırt etmek her zamankinden daha zor. Bu edenle bilimsel düşünce, yalnızca geçmişin değil, günümüzün de en temel ihtiyacıdır.

Bilimsel düşüncenin bir toplumda yerleşmesi, yalnızca eğitim kurumlarının varlığıyla açıklanamaz; gündelik hayatın nasıl anlamlandırıldığıyla da ilgilidir. Çünkü bilim, en temelde bir "otorite değişimi" yaratır. Bilginin kaynağı gelenek, alışkanlık ya da mutlak kabuller olmaktan çıkar; gözleme, kanıta ve akla dayanır. Bu değişim, bireyin dünyayla kurduğu ilişkiyi yeniden tanımlar.

Cumhuriyet'in hedeflediği dönüşüm de tam bu noktada anlam kazanır. Bilimi rehber almak, teknik ilerlemeyi olduğu kadar düşünme biçimlerinin dönüşümünü de ifade eder. Bu dönüşüm tamamlandığında ise bilim, belirli kurumların sınırları içinde kalan bir alan olmaktan çıkar ve toplumun ortak aklı haline gelir.

2. Bölüm

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Uzanan Bilim Mirası

Hiçbir toplum sıfırdan başlamaz. Her yeni dönem, geçmişten devraldığı birikimle yol alır. Ancak değişen dünyada asıl belirleyici olan, bu mirasın nasıl yorumlandığıdır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bilimsel süreç, yalnızca kurumların ya da bilgilerin aktarımıyla açıklanamaz; aynı zamanda düşünme biçimlerinin dönüşümünü de içerir. Her yeni dönem, devraldığı mirası yeniden yorumlayarak kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirir.

Bu bölüm, Osmanlı bilim dünyasının birikimini, zamanla ortaya çıkan kırılmaları ve modern bilimle kurduğu ilişkiyi irdeliyor. Böylece Cumhuriyet'in hangi tarihsel sorular ve düşünsel zemin üzerinde yükseldiğini daha açık görebileceğiz.

2.1 Osmanlı Bilim Dünyası: Güçlü Bir Miras

Bilimsel düşünce hiçbir toplumda bir anda ortaya çıkmaz; her toplum kendinden önceki birikimi devralarak onu dönüştürür. Osmanlı bilim dünyası da bu sürekliliğin bir parçasıdır.

Osmanlılar, Anadolu Selçuklularından ve İslam dünyasının önde gelen merkezlerinden önemli bir miras devraldı. Bağdat, Şam, Semerkant ve Merağa gibi merkezlerde gelişen matematik, astronomi ve tıp çalışmaları bu birikimin temelini oluşturuyordu.

İznik Medresesi gibi erken dönem kurumlar bu bilginin yerleşmesini sağladı. İstanbul'un fethiyle birlikte bilimsel faaliyetler daha da canlandı. Fatih Sultan Mehmed'in bilim insanlarını desteklemesi bu sürecin önemli bir parçasıydı.

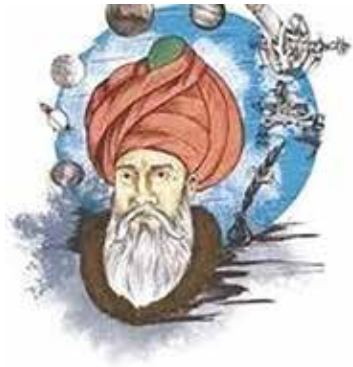
Minyatürde, Ali Kuşçu'nun astronomi üzerine yazdığı eserini (er-Risâletü'l-Fethiyye) Fatih Sultan Mehmed'e sunması gösterilmektedir.

Osmanlı'nın uluslararası bilim çevreleriyle kurduğu ilişki de dikkat çekicidir. Ali Kuşçu'nun İstanbul'a gelişi, bu etkileşimin en somut örneklerinden biridir.

Semerkant, 15. yüzyılda matematik ve astronominin önde gelen merkezlerinden biriydi. Bu ortamda yetişen Ali Kuşçu, İstanbul'a gelerek burada dersler verdi. Onun katkılarıyla medreselerde matematik ve astronomi alanında önemli gelişmeler yaşandı. Bu dönem, Osmanlı'nın bilimsel üretim açısından canlı bir yapıya sahip olduğunu gösterir.

Semerkant'tan İstanbul'a uzanan bir bilim yolculuğu: Ali Kuşçu, astronomi ve matematiği Osmanlı bilim dünyasının merkezine taşıyan isimlerden biridir.

Değişen Dünya, Yeni Sorular

16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da bilim anlayışı köklü bir dönüşüm geçirdi. Deney, sistemli gözlem ve matematiksel açıklamalar ön plana çıktı; bu yaklaşım üniversiteler aracılığıyla hızla yayıldı.

Osmanlı dünyası bu gelişmelere tamamen kapalı değildi. Çeviri faaliyetleri ve bazı bilimsel çalışmalar devam etti ancak bu yeni yöntemler medrese sistemiyle tam anlamıyla bütünleşemedi.

Bu dönemin en çarpıcı örneklerinden biri, Takiyüddin'in 1570'lerde kurduğu İstanbul Rasathanesi'dir. Döneminin ileri gözlemevlerinden biri olan bu kurum, 1580'de bir fetvaya dayanarak kapatıldı ve yıkıldı.

Bu kararın arkasında dinî gerekçelerin yanı sıra dönemin siyasi ve entelektüel gerilimlerinin de etkili olduğu kabul edilir.

Bu olay, bilimsel merak ile dönemin otorite yapısı arasındaki gerilimi açık biçimde ortaya koyar. Rasathanenin kapatılmasının ardından benzer ölçekte bir girişimin uzun süre gerçekleşmemesi, Osmanlı ile Avrupa arasındaki bilimsel mesafenin açılmasında etkili oldu. Bu gelişmeler, Osmanlı aydınlarını şu sorularla karşı karşıya bıraktı: Bilim nasıl üretilmeli ve öğretilmelidir? Geleneksel bilgi ile yeni yöntemler nasıl bir araya getirilebilir?

Takiyüddin, kurduğu İstanbul Rasathanesi ve hassas gözlemleriyle Osmanlı'da modern astronominin öncülerinden biri olmuştur.

Modern Bilimle İlk Karşılaşmalar

Bu arayışların somut sonuçlarından biri, 1773'te (bazı kaynaklara göre 1775) açılan Mühendishane-i Bahr-i Hümâyundur. Donanma için mühendis yetiştirmek amacıyla kurulan bu kurumda matematik, haritacılık ve mühendislik dersleri okutuldu.

Bu gelişme, modern bilim ve teknik eğitimin Osmanlı'da kurumsal bir zemin kazanmaya başladığını gösterir. Ancak bu girişimler, mevcut yapıyı köklü biçimde dönüştürmekten ziyade pratik ihtiyaçlara yönelik kaldı. Bu nedenle bilimsel dönüşüm sınırlı bir etki yarattı.

Mühendishane-i Bahr-i Hümâyun (1773), Osmanlı İmparatorluğu'nda modern anlamda kurulan ilk mühendislik okulu olarak, denizcilik ve askeri teknik eğitim alanında Batı tarzı bilimsel öğretimin başlangıcını temsil eder.

17. yüzyılın sonlarından itibaren artan askeri kayıplar ve Batı Avrupa kaynaklı bilgilerin yoğunlaşması, Osmanlı entelektüellerini derin bir sorgulama ve arayış dönemine sevk etti. Ancak bu yönelim, yaygın kanının aksine Batı'ya doğrudan bir boyun eğme değil; aksine kendi köklerini yeniden keşfetme çabasıdır.

Müneccimbaşı Ahmed Dede ile filizlenen bu yeni dönemde Osmanlı âlimleri, o güne dek sarsılmaz kabul edilen klasik İslam düşünce kalıplarının (İbn Sîna ve İbn Heysem geleneği) ötesine geçerek; Antik Yunan, Platon ve Helenistik Dönem gibi daha eski kaynaklara yönelmeye başladı. Bu stratejinin temel felsefesi, "istikbali mazi üzerinden inşa etmek", yani geleceği geçmişin derin birikimiyle kurmaktır. Esad Yanyevî ve Gelenbevî gibi simge isimler,

Batı'dan gelen modern bilgileri, kadim gelenekteki unutulmuş teorilerle sentezleyerek özgün bir çıkış yolu aradı. Özellikle Müneccimbaşı'nın, bilgilerin dış dünyadaki karşılığını irdelemesi, asırlardır dokunulmayan "mutlak kesinlik" anlayışını ilk kez sarsmış ve eleştirel düşünceye kapı aralamıştı.

2.2 Osmanlı ile Avrupa Arasında Açılan Mesafe

Osmanlı bilim dünyası 15. ve 16. yüzyıllarda üretken bir yapı sergilemişti. Ancak Avrupa'da aynı dönemde yaşanan bilimsel dönüşüm, zamanla belirgin bir ayrışmaya yol açtı. Bu fark ani bir kopuştan ziyade, giderek derinleşen bir mesafe olarak ortaya çıktı.

Düşünce ve bilim dünyası, 15. ve 16. yüzyıllarda matematik, tıp ve astronomi alanında önemli çalışmalar ortaya koymuş ve üretken bir yapı sergilemişti. Ancak 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da yaşanan bilimsel dönüşüm, zamanla belirgin bir ayrışmaya yol açtı. Avrupa'da Rönesans'la birlikte deney, gözlem ve araştırmaya dayalı bilimsel anlayış kurumsallaşırken Osmanlı'da bu yapısal dönüşüm gerçekleşemedi ve böylece bu fark ani bir bilimsel kopuştan ziyade Batı'nın bilim dünyasıyla giderek derinleşen bir mesafe oluşturdu.

Bu Fark Nasıl Oluştu?

Bu sürecin tek bir nedeni yoktur. Birden fazla dinamik birlikte etkili olmuştur.

Osmanlı'da eğitim büyük ölçüde medreseler üzerinden yürütülüyor ve dinî ilimler ağırlık taşıyordu. Matematik ve astronomi tamamen ortadan kalkmasa da zamanla ikinci planda kaldı. Bilimsel çalışmalar ise çoğunlukla pratik ihtiyaçlarla sınırlıydı.

Avrupa'da ise deney ve gözleme dayalı yöntemler üniversitelerde kurumsallaştı. Bilim insanları doğayı matematiksel modellerle açıklıyor ve bulgularını eleştirel biçimde test ediyordu.

Osmanlı'nın bu yaklaşımla daha doğrudan teması 18. yüzyılda gerçekleşti. Açılan yeni okullar ve çeviri faaliyetleri önemli adımlar olsa da geleneksel yapı ile modern bilim arasında kalıcı bir bütünleşme sağlanamadı.

Sonuçta Osmanlı'nın son döneminde, güçlü bir miras ile sınırlı bir dönüşümün birlikte var olduğu karmaşık bir tablo ortaya çıktı.

2.3 Cumhuriyet'in Devraldığı Sorular

Osmanlı'nın son döneminde eğitim ve düşünce hayatında belirgin bir ikilik ortaya çıkmıştı. Bir yanda medrese geleneği, diğer yanda modern bilim ve teknik eğitim veren kurumlar bulunuyordu. Bu iki yapı arasında kalıcı bir bağ kurulamamıştı.

18. yüzyılın sonlarına gelirken Osmanlı düşünce dünyasının son döneminde belirginleşen zihniyet ikiliği, en zor aşılması gereken sorunlardan biri oldu. Bir tarafta, varlık ve yöntem tartışmalarını sürdüren medrese geleneği vardı. Diğer tarafta ise Batı'nın Newtoncu fiziğini daha çok pratik faydaları için benimseyen anlayış gelişiyordu. Bu iki farklı yaklaşım zamanla yalnızca eğitim alanında değil, toplumun genelinde de bir ayrışmaya yol açtı.

Bu süreçte Ahmed Cevdet Paşa gibi bazı aydınlar, bu iki dünyayı bir araya getirmeye çalıştı. Onlar için yapılması gereken, "yeni" olanı bütünüyle reddetmek ya da "kadim" olanı terk etmek değil; aksine, yeniyi geleneğin bir devamı olarak yeniden yorumlamaktı. Ancak dönemin hızlı siyasi gelişmeleri ve giderek güçlenen pozitivist düşünce, bu uzlaştırıcı yaklaşımın yaygınlaşmasını zorlaştırdı. Sonuçta bu çabalar önemli olsa da düşünce hayatının ana yönünü belirleyen bir çizgi hâline gelemedi.

On dokuzuncu yüzyılda yapılan reformlar —yeni okullar, Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ve çeviri faaliyetleri— önemli adımlar olsa da dönüşüm toplumun geneline yayılamadı.

Bu tarihsel miras, Cumhuriyet'e şu temel soruları bıraktı:

- Bilim nasıl üretilmeli ve öğretilmelidir?
- Eğitim sistemi nasıl bütüncül bir yapıya kavuşturulmalıdır?
- Geleneksel bilgi ile modern bilim nasıl ilişkilendirilebilir?
- Bilimsel düşünce toplumun geneline nasıl yayılabilir?

Cumhuriyet yönetimi için mesele, yalnızca yeni kurumlar kurmak değil; bu dağınık yapıyı ortak bir bilimsel çerçevede yeniden örgütlemekti. Bu nedenle Cumhuriyet'in politikaları, geçmişi bütünüyle reddetmek yerine, mevcut birikimi bilimsel yöntemle yeniden değerlendirmeyi hedefledi.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bilimsel süreç, yalnızca bir ilerleme ya da gerileme hikâyesi olarak değil; farklı bilgi anlayışlarının bir arada var olduğu bir dönüşüm alanı olarak okunmalıdır. Bu süreçte asıl belirleyici olan, bilginin kendisinden çok, onun hangi toplumsal yapı içinde üretildiği ve nasıl meşrulaştırıldığıdır. Çünkü her bilgi sistemi, dayandığı kurumlar kadar, o kurumları ayakta tutan zihniyetle de şekillenir.

Cumhuriyet'in devraldığı miras da bu açıdan bir "boşluk" değil, aksine çözülmeyi bekleyen bir gerilimler bütünüdür. Gelenek ile modernlik, inanç ile akıl, pratik ihtiyaç ile teorik arayış arasında kurulamayan denge, yeni dönemin en temel meselesi haline gelmiştir. Bu nedenle Cumhuriyet'in bilim politikaları, yalnızca yeni kurumlar inşa etmek değil; bu çok katmanlı mirası ortak bir düşünme zemini içinde yeniden anlamlandırma çabası olarak değerlendirilmelidir.

3. Bölüm

Bilimle Düşünen Bir Lider: Atatürk

Bir toplumun kaderi, bir insanın düşünme biçimiyle değişebilir mi? Tarihsel kırılma noktalarında, bazı bireyler yalnızca olayları değil, düşünme biçimlerini de değiştirir. Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde Atatürk'ün rolü, bu açıdan belirleyiciydi. Bu bölüm, O'nun bilime ve akla dayalı yaklaşımını inceliyor.

Mustafa Kemal Atatürk, askerî ve siyasi başarılarının yanı sıra düşünce dünyasını bilim ve akıl üzerine kurmuş bir liderdi. O'na göre bir milletin kalıcı gücü, eğitim ve bilim alanındaki ilerlemesiyle ölçülürdü.

Bu nedenle Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde eğitimden dile, tarihten üniversitelere kadar birçok alanda köklü dönüşümler gerçekleştirildi. Bu adımlar, kurumsal değişiklikler kadar, yeni bir düşünme biçiminin yerleşmesini de hedefliyordu.

3.1 Cephelerden Kütüphanelere: Bir Zihnin İzinde

Tarih anlatılarında Atatürk çoğu zaman savaş meydanlarıyla öne çıkar. Oysa onu anlamak için, okuduğu kitaplara ve bu metinler üzerine geliştirdiği düşüncelere de bakmak gerekir.

O'nun Sakarya Meydan Muharebesi günlerinde bile çadırında kitap okuduğu, Büyük Taarruz öncesinde tarih ve toplum üzerine notlar aldığı bilinmektedir.

Bir asker, ölümle yaşam arasındaki o ince çizgide neden kitaplara sığınır?

Çünkü Atatürk'e göre askerî zaferler geçici, düşünsel dönüşüm ise kalıcıydı. Bu nedenle bilimsel düşünceyi, toplumun geleceğini belirleyen temel unsur olarak görüyordu.

Afet İnan'ın hatıralarında belirttiği gibi okuma ve araştırma O'nun yaşam biçimiydi.

Bu bölümde Atatürk'ü aklı özgürleştirmeyi hedefleyen bir "zihniyet devrimcisi" olarak yeniden keşfedeceğiz. Niyazi Berkes'in Türkiye'de Çağdaşlaşma adlı eserinde altını çizdiği o büyük dönüşümü, yani dogmatik düşünceden eleştirel düşünceye geçiş sürecini mercek altına alacağız.

Aklın Özgürleşmesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde toplum, salgın hastalıklar, ekonomik çöküş ve geri kalmışlıkla mücadele ediyordu. Atatürk Samsun'a çıktığında karşısında yalnızca askerî ve siyasi bir tablo yoktu, aynı zamanda derin bir cehalet sorunu vardı. Bu nedenle yürüttüğü mücadele, büyük ölçüde zihniyet dönüşümünü de içeriyordu.

Bu yaklaşımda yol gösterici olan, dogmatik kabullerin yerine deneye, gözleme ve akla dayalı bilimdi.

Bilim değişmez doğrular sunan bir otorite değil sürekli gelişen ve kendini yenileyen bir süreçtir.

Bu yaklaşım, akla ve bilimsel yönteme dayalı bir düşünce anlayışını toplum hayatına yerleştirme çabasıdır. Tarımda verimi artırmanın, salgın hastalıkları yenmenin ve modern fabrikalar kurmanın yolu bilimden geçmektedir. Bilimsel düşünce ise eğitimle kazanılır.

Atatürk'ün bilim anlayışını en özlü biçimde ifade eden sözlerinden biri, "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir." ifadesidir. Burada "mürşit", yani yol gösterici olarak tanımlanan şey, herhangi bir otorite ya da gelenek değil; doğrudan doğruya bilimdir. Bu yaklaşım, kararların alışkanlıklar ya da sorgulanmamış kabuller yerine kanıta dayalı bilgiyle şekillenmesi gerektiğini ortaya koyar.

Atatürk'e göre eğitim, bilimsel düşüncenin topluma yayılmasının en etkili yoluydu. Amaç yalnızca okuryazarlığı artırmak değil, sorgulayan bireyler yetiştirmekti.

"Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" nesiller hedefi, bu yaklaşımın özünü yansıtır. Bu yaklaşım, tasarlanan eğitim anlayışının temelini oluşturur.

Eğitimde Bilimsel Zihniyet

Bu anlayış doğrultusunda eğitim Anadolu'nun her köşesine yayılmaya çalışıldı. 1924'te John Dewey'in Türkiye'ye davet edilmesi, eğitimin bilimsel temellere oturtulması açısından önemli bir adımdır. İsmail Hakkı Tonguç'un öncülüğünde geliştirilen eğitim anlayışı, öğrenmeyi hayatla ilişkilendiren bir model ortaya koydu.

3.2 Bir Liderin Çalışma Masası: Dil, Tarih ve Geometri

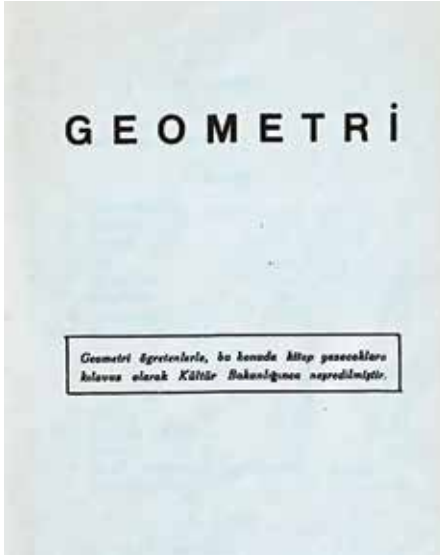
Atatürk'ün hayat hikâyesine daha yakından, daha "insani" ve "entelektüel" bir pencereden baktığımızda, O'nun en büyük mücadelesini cehalete karşı verdiğini görürüz. Bu savaşın karargâhı ise Çankaya Köşkü'nün on binlerce kitapla çevrili kütüphanesidir.

Atatürk'ü çağdaşlarından ve diğer tarihsel kişiliklerden ayıran en temel özellik, karşılaştığı toplumsal sorunları doğrudan bilimsel yöntemle çözmeye çalışmasıdır.

Cehalete karşı mücadelenin merkezinde ise düşünceyi dönüştürmek yer alıyordu. O'na göre bir milletin bağımsızlığı, akıl yürütme gücüyle doğrudan ilişkilidir.

Sakarya Savaşı'nda ortaya koyduğu stratejik yaklaşım, rasyonel düşüncenin askerî alandaki bir yansımasıdır. Bu strateji, savaşın yalnızca askerî güçle değil, akılcı planlama ve doğru hesaplamalarla kazanılabileceğini göstermiştir.

Geometri: Düşünceyi Sayılarla Tasarlamak

Matematik ve geometri, evrenin ortak dilidir. Ancak bu dili konuşmak için kullanılan kavramlar anlaşılmaz olduğunda, zihinler de tıkanır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında matematik dersleri Arapça ve Farsça kökenli, anlaşılması güç terimlerle doluydu. Atatürk'ün Sivas Lisesi'nde derse girip bir öğrenciye Pisagor teoremini anlattığı anlar, O'nun bilime verdiği değerin en samimi kanıtıdır.

Bir öğrenci düşünün; "üçgenin iç açılarının toplamı" demek yerine "müsellesin zaviyetan-ı dahiletan mecmuu" demek zorunda kalıyor. Bu durum, bilginin mantığını kavramak yerine, terimleri ezberlemeyi zorunlu kılıyordu. Bu tecrübe O'nu geometri kitabı üzerine rehber olacak terim çalışmalarına yönlendirdi.

1936 kışında Dolmabahçe Sarayı'nın çalışma odasında bir masa başında oturan Atatürk, elindeki kâğıtlara geometri terimleri yazıyordu.

Aşağıdaki tablo, bu dil devriminin karmaşık bir yapıdan nasıl duru bir mantığa dönüştüğünü açıkça gösterir:

Eski Terim (Osmanlıca)	**Atatürk'ün Önerdiği Karşılık (Modern Türkçe)**	**Kavramın Mantığı**
Müselles	Üçgen	"Üç" sayısından türetilerek görsel yapısı vurgulandı.
Zaviye	Açı	Geometrik bir açıklığı ifade eden öz Türkçe bir kök.
Dâhilî	İç	"Dışarıda" olmayanı, "kapsananı" ifade eder.
Haricî	Dış	Sınırın ötesinde kalanı anlatır.
Hatt-ı müstakim	Doğru	"Eğri" olmayan, düz bir çizgiyi temsil eder.
Müsavi	Eşit	İki değerin birbirine denkliğini anlatır.
Re's	Köşe / Uç	Birleşim noktasını ifade eder.
Amud	Dikey	Dik duran, diklemesine inen çizgi.
Nısf-ı kutur	Yarıçap	Çapın tam yarısı (nısf = yarım, kutur = çap).

Bu değişim yalnızca dilin sadeleşmesi değil, bilimin herkes tarafından anlaşılabilir hale gelmesi, yani bilimin demokratikleştirilmesi anlamına geliyordu.

Matematiksel Düşünme ve Karar Alma

Atatürk'ün liderlik anlayışında dikkat çeken özelliklerden biri de matematiksel ve analitik düşünme biçimidir. Onun stratejik kararlarında duygular yerine hesaplama, planlama ve olasılık değerlendirmeleri ön plandadır.

Dil Reformu ve Türk Dil Kurumu

Türk Dil Kurumu binasının iç görünümü

Atatürk'e göre bir millet kendi diline hâkim değilse, kendi geleceğine de hâkim olamazdı. 1932'de kurulan Türk Dil Kurumu, yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarını bulmak ve dili sadeleştirmek amacıyla çalışmalara başladı. Atatürk, dilin bilimsel bir araç olduğunu ve dilin sadeleşmesinin düşünce yapısını güçlendireceğini öngörmüştü. Çünkü O'na göre dil, yaşayan bir organizmaydı; bizzat kelimeler üzerine etimolojik araştırmalar yaparak bu sürece liderlik etti. Gece yarılarına kadar süren dil kurultaylarında, yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarını bulmak için eski metinleri, sözlükleri ve halk ağızlarını taradı.

Bu yaklaşım, Atatürk'ün dil ile millî kimlik arasındaki ilişkiyi vurguladığı "Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması, milli hissin inkişafında başlıca etkendir." sözünde açıkça görülür.

ON SEKİZİNCİ YIL. No: 5610 ADIMIZ, ANDIMIZDIR

Atatürk dün türk dili tedkik kurumunda 6 saat çalıştılar

Atatürk dün gece saat 23 de Terim kolu üyeleri ile beraber Dil Tetkik Kurumundan çıkarlarken

Atatürk gece 23 de kurumdan ayrıldılar

Cumhur reisimiz fennî terimler üzerinde çalıştılar

Ankara, 12 (A.A.) — Cumhur Reisi Atatürk bugün öğleden s..ra saat 16 buçukta Türk Dili Tetkik Kurumu merkezini ziyaretlerinde terim kolu üyeleriyle 6 saat durmadan çalışmışlardır.

Atatürk saat 23 de Kurum merkezinden ayrılarak maiyetlerinde terim kolu üyeleri olduğu halde köşklerine avdet buyurmuşlardır.

Tarih Çalışmaları ve Türk Tarih Kurumu

Atatürk, tarihi yalnızca geçmişi anlatan bir alan olarak değil, bilimsel yöntemlerle incelenmesi gereken bir disiplin olarak görüyordu. Bu anlayışla kurulan Türk Tarih Kurumu, arşiv belgelerini derleyip

Mustafa Kemal Atatürk Türk Dili Tetkik Cemiyeti Genel Merkez Komitesi toplantısına başkanlık ederken. (4 Ocak 1933) Soldan: Besim Atalay, Hasan Âli Yücel, Celal Sahir, Ahmet Cevat Dilemre, Reşit Galip, Mustafa Kemal Atatürk, Afet İnan, Ruşen Eşref Ünaydın, İbrahim Necmi Dilmen, Hamit Zübeyr Koşay ve Ragıp Hulusi Özdem.

yayımladı; Alacahöyük ve Ahlatlıbel gibi kazılarla Anadolu'nun eski uygarlıklarına dair somut bulgular ortaya koydu. Gün ışığına çıkarılan eserler, Türklerin tarih sahnesindeki yerini tartışmaya açmakla kalmadı, bu konuda yeni bir anlatının kurulmasına da zemin hazırladı.

Alacahöyük kazısı, Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda temsil edilen ilk bilimsel kazısıdır.

Bu çalışmalar, geçmişe dair bilgiyi soyut bir anlatı olmaktan çıkarıp elle tutulur kanıtlara dayandırdı; böylece tarih, toplumun kendine bakışını etkileyen canlı bir alana dönüştü.

3.3 Bilimi Rehber Alan Devlet Anlayışı

Atatürk'ün liderlik anlayışının merkezinde akılcılık, gerçekçilik ve bilimsel düşünce yer alır. O'na göre toplumların ilerlemesi, geleneksel alışkanlıkları sorgulayabilme ve yeni bilgileri cesaretle benimseyebilme yeteneğine bağlıdır.

Atatürk, bilimi yalnızca teorik bir bilgi alanı olarak görmüyor, onu toplumsal gelişmenin temel şartı olarak değerlendiriyordu.

Nitekim 1924 yılında İstanbul'da düzenlenen Öğretmenler Birliği Kongresi günlerinde yaptığı bir konuşmasında, "Milletimizin siyasi ve içtimai hayatında olduğu gibi, fikrî terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır" diyerek bilimin yol göstericiliğini vurgulamıştır.

Atatürk'e göre çağdaş dünyada yer almak isteyen bir toplum, akla dayalı düşünceyi hayatın her alanına yerleştirmek zorundaydı. Nitekim 1920'li yıllardaki konuşmalarında medeniyet yarışının kaçınılmazlığını sıkça vurgulamıştır. Bu bağlamda ona atfedilen şu söz, söz konusu yaklaşımı özetler niteliktedir: Medeniyet öyle kuvvetli bir ateştir ki ona ilgisiz kalanları yakar.

Bu sözler, bilim ve teknolojide geri kalmanın yalnızca ekonomik değil, siyasi ve kültürel bağımsızlığı da tehlikeye atabileceğine işaret eder.

Eğitim Reformları

Atatürk'e göre deney ve gözleme dayalı anlayışın toplumda yerleşmesi, güçlü bir eğitim sistemiyle mümkündü. Bu nedenle Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında eğitim alanında köklü reformlar gerçekleştirildi. Bu reformların amacı yalnızca okullaşmayı artırmak değil, akılcı ve sorgulayıcı bireyler yetiştiren bir eğitim sistemi kurmaktı. Millî Mücadele yıllarında bile eğitime verilen önem dikkat çekiciydi. Atatürk, 1921 yılında, savaşın en zorlu günlerinde Ankara'da Maarif Kongresi toplayarak yeni Türkiye'nin eğitim politikalarının temellerini tartışmaya açtı. Burada yaptığı konuşmada, geleceğin ancak iyi planlanmış bir eğitim sistemiyle kurulabileceğini vurguladı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924) ile eğitimde birlik sağlandı, çağdaş ve laik bir eğitim sisteminin temeli atıldı. Bu reformlar sayesinde eğitim kurumları modern bilim anlayışına göre yeniden düzenlendi. (Bkz. 4. Bölüm)

Atatürk'ün eğitim vizyonunun bir diğer önemli yönü de yükseköğretime verdiği önemdi. 1930'lu yıllarda gerçekleştirilen üniversite reformlarıyla Türkiye'de modern bilimsel araştırma ortamının temelleri atıldı. Bu reformlar, yeni kurumların kurulmasının yanı sıra bilimsel düşünceyi esas alan bir akademik kültürün gelişmesini de hedefliyordu.

Cumhuriyetin Yetiştirdiği Bilim İnsanları

Cumhuriyet döneminde yetişen bilim insanları, oluşturulan eğitim ve araştırma ortamının somut sonuçlarıdır.

- Cahit Arf: Matematikte Arf Sabiti ile literatüre geçti.
- Feza Gürsey: Teorik fizik alanında Einstein ile mektuplaştı.
- Oktay Sinanoğlu: Dünyanın en genç kimya profesörlerinden biriydi.
- Jale İnan: Türkiye'nin ilk kadın arkeoloğu.

Bu bağlamda Cumhuriyet'in en büyük başarılarından biri, Anadolu'dan çıkan çocuklara bilim yoluyla dünyayı anlama fırsatı vermesidir.

Atatürk'ün Bilim Mirası

Cumhuriyet'in ilk yıllarında şekillenen bu bilim anlayışı, yalnızca kurumlarda ya da uygulamalarda değil, düşünme biçiminde de kendini gösterir. Atatürk'ün yaklaşımını belirleyen temel nokta, bilginin değişebilir ve gelişebilir olduğunu kabul etmesidir.

"Cumhuriyet, fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli koruyucular ister" sözü, bu yaklaşımın açık bir ifadesidir. Burada öne çıkan vurgu, bağlılıktan çok zihinsel ve bilimsel yetkinliktir.

Bu çerçevede Atatürk'ün bıraktığı miras, somut bir varlıktan çok bir yönelim olarak anlam kazanır. "Benim manevi mirasım ilim ve akıldır" sözü, her kuşağın kendi sorunlarını yine akıl ve bilimle ele alması gerektiğini hatırlatır.

Bu bakış açısı, geçmişte üretilmiş çözümleri aynen sürdürmekten ziyade, değişen koşullar karşısında aynı düşünme yöntemini canlı tutmayı gerektirir. Bugün yapay zekâdan iklim krizine uzanan geniş bir alanda karşılaşılan sorunlar da ancak bu yöntemle anlamlandırılabilir.

Ancak bir düşüncenin kalıcı olabilmesi, onu taşıyacak kurumların varlığına bağlıdır. Eğitim sisteminden bilimsel kuruluşlara kadar uzanan bu yapılanma, Cumhuriyet'in bilim anlayışına süreklilik kazandıran temel unsur oldu.

Bu bağlamda, bir sonraki bölümde, Atatürk'ün ortaya koyduğu bu bilimsel vizyonun nasıl kurumsallaştığı; hangi yapılar, reformlar ve politikalar aracılığıyla toplumsal hayata yerleştiği ele alınıyor. Çünkü bir ülkenin bilimle kurduğu ilişki, büyük fikirler kadar; o fikirleri yaşatan kurumlarla da anlam kazanır.

Bilimin Işığında Bir Liderlik

Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde şekillenen bu bilim temelli liderlik anlayışı, yalnızca düşünsel bir çerçeve olarak kalmamış; kısa sürede somut adımlarla kurumsal bir yapıya dönüşmüştür. Atatürk'ün akla ve bilime dayalı yaklaşımı, eğitimden üniversitelere, dilden tarihe kadar geniş bir alanda gerçekleştirilen reformlarla hayat buldu.
Atatürk'ün bilim anlayışı, yalnızca bir liderin kişisel tercihi olarak değil; toplumun düşünme biçimini dönüştürmeye yönelik bilinçli bir müdahale olarak değerlendirilmelidir. Bu müdahale, bireysel aklın özgürleşmesini merkeze alırken, aynı zamanda bilginin toplumsal ölçekte yeniden örgütlenmesini hedefler. Çünkü bir toplumda kalıcı değişim, yalnızca güçlü liderlerle değil; o liderin temsil ettiği düşünme biçiminin yaygınlaşmasıyla mümkün olur.

Bu açıdan Atatürk'ün asıl etkisi, gerçekleştirdiği reformların ötesinde, bilimi bir otorite kaynağı haline getirmesinde yatar. Bu yeni otorite, bireyleri edilgen birer izleyici olmaktan çıkarıp, sorgulayan ve anlamlandıran öznelere dönüştürür. Böylece bilim, yalnızca ilerlemenin aracı değil; aynı zamanda toplumsal bilinç ve ortak aklın kurucu unsuru haline gelir.

Bu bağlamda, bir sonraki bölümde, Atatürk'ün ortaya koyduğu bu bilimsel vizyonun nasıl kurumsallaştığı; hangi yapılar, reformlar ve politikalar aracılığıyla toplumsal hayata yerleştiği ele alınıyor. Çünkü bir ülkenin bilimle kurduğu ilişki, büyük fikirler kadar; o fikirleri yaşatan kurumlarla da anlam kazanır.

Gençler! Cesaretimizi kuvvetlendiren ve devam ettiren sizsiniz. Siz, almakta olduğunuz eğitim ve kültür ile insanlık meziyetinin, vatan sevgisinin, fikir özgürlüğünün en değerli simgesi olacaksınız. Ey yükselen yeni kuşak! Gelecek sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk; onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz!

1924 (Atatürk'ün S.D.II, s.182)

4. Bölüm

Cehalete Karşı Seferberlik: Cumhuriyet'in Eğitim Devrimi

Bir toplum, düşünmeyi öğrenmeden gerçekten değişebilir mi? Bir toplumun dönüşümü, ancak bireylerin düşünme biçimi değiştiğinde mümkün olur. Bu değişimin en etkili aracı ise eğitimdir. Bu bölüm, Cumhuriyet'in eğitim politikalarını ve bu politikaların toplumsal etkilerini ele alıyor.

4.1 Cephelerden Okullara

"Cumhuriyet, yalnızca bir devletin kuruluşu değil; cehalete karşı başlatılmış büyük bir eğitim seferberliğidir."

1921 yazıydı. Anadolu'da savaş devam ediyordu. Yunan ordusu ilerliyor, cephe hattı Ankara'ya doğru yaklaşıyordu.

Böyle bir ortamda Mustafa Kemal Paşa beklenmedik bir karar aldı: Ankara'da bir eğitim kongresi toplanacaktı

Temmuz ayında Anadolu'nun farklı şehirlerinden gelen öğretmenler Ankara'da bir araya geldi. Top seslerinin duyulduğu günlerde yapılan bu kongrede savaşın değil, geleceğin eğitimi tartışıldı. Mustafa Kemal Paşa açılış konuşmasında yeni kurulacak devletin eğitim sisteminin bilimsel temellere dayanması gerektiğini vurguladı.

Çünkü ona göre bağımsızlık yalnızca cephede değil, okullarda ve sınıflarda da kazanılacaktı.

Gerçekten de Cumhuriyet kurulduğunda Türkiye'nin karşı karşıya olduğu en büyük sorunlardan biri eğitimdi. Anadolu, yıllarca süren savaşların ardından yorgun ve yoksuldu. Nüfusun büyük bölümü köylerde yaşıyor, okullar yetersiz kalıyor, okuma yazma bilenlerin sayısı oldukça düşük seviyelerde bulunuyordu.

Mustafa Kemal Atatürk bu durumu çok açık biçimde görüyordu. O'na göre bir milletin gerçek kurtuluşu yalnızca askerî zaferlerle sağlanamazdı. Kalıcı bağımsızlık ancak eğitimle mümkün olabilirdi. Bu düşünceyi şu sözlerle ifade etmişti:

"Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir."

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen eğitim reformları bu anlayışın ürünüydü. Amaç yalnızca yeni okullar açmak değildi. Asıl hedef, çağdaş bir toplum yaratacak yeni bir eğitim sistemi kurmaktı.

Bu doğrultuda eğitim alanında köklü değişiklikler gerçekleştirildi. Cumhuriyet yönetimi öncelikle eğitim sistemini merkezî bir yapıya kavuşturmayı hedefledi. 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim kurumları tek bir sistem altında birleştirildi. Böylece Osmanlı döneminde var olan farklı eğitim yapıları ortadan kaldırılarak modern ve laik bir eğitim düzeninin temelleri atıldı.

Bu düzenlemenin ardından eğitim reformları hız kazandı. 1928 yılında gerçekleştirilen Harf Devrimi, okuma yazma öğrenimini kolaylaştırmayı amaçlayan önemli bir adım oldu. Yeni harflerin kabul edilmesiyle birlikte büyük bir okuma yazma seferberliği başlatıldı ve Millet Mektepleri ile yetişkinlerin eğitimine yönelik çalışmalar başladı.

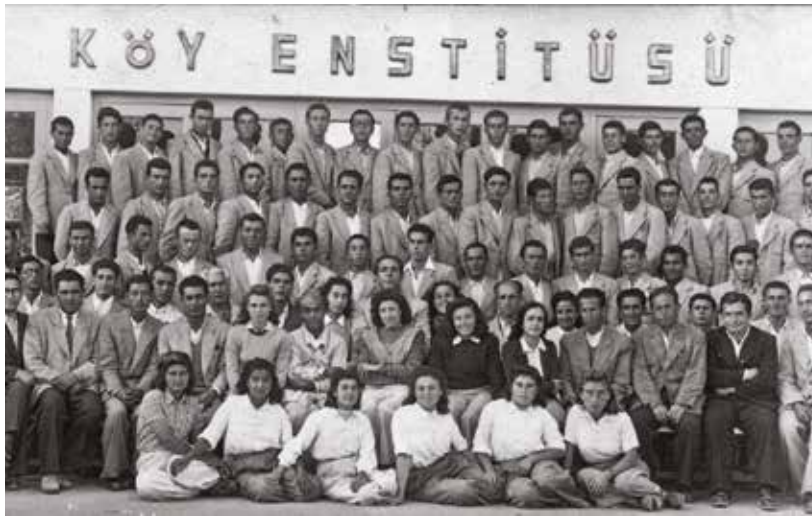

Öte yandan Halkevleri toplumun kültürel yaşamını canlandıran merkezlere dönüştü.

Cumhuriyet yönetimi eğitim yoluyla toplumun her kesimine ulaşmayı hedefliyordu. Köylerde yaşayan milyonlarca insanın eğitimden yararlanabilmesi için yeni projeler geliştirildi. Bu projelerin en dikkat çekici örneklerinden biri Köy Enstitüleri oldu. Köy çocuklarını eğiterek tekrar köylere öğretmen olarak göndermeyi amaçlayan bu kurumlar, Cumhuriyet döneminin en özgün eğitim deneyimlerinden biri olarak tarihe geçti.

Eğitim reformlarının bir diğer önemli boyutu ise kadınların eğitimi idi. Atatürk'e göre bir toplumun ilerleyebilmesi için kadın ve erkeğin birlikte gelişmesi gerekiyordu. Bu nedenle kız çocuklarının eğitime katılımını artırmak ve kadınların toplumsal yaşamda daha aktif rol almalarını sağlamak Cumhuriyet politikalarının önemli hedeflerinden biri oldu.

Bütün bu reformlar yeni bir toplum anlayışı oluşturmayı amaçlıyordu. Hedef; sorgulayan, üreten ve özgür düşünebilen bireylerden oluşan bir toplum yaratmaktı.

Nitekim Atatürk'ün öğretmenlere söylediği şu söz Cumhuriyet'in eğitim idealini en açık biçimde ifade eder:

"Öğretmenler! Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır."

4.2 Eğitim Reformlarının Temelleri: Yeni Bir Devlet, Yeni Bir Eğitim

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu hem yeni bir devletin ortaya çıkışı hem de yeni bir toplum düzeninin inşası anlamına geliyordu. Bu dönüşümün merkezinde ise eğitim yer alıyordu. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, kalıcı değişimin ancak eğitim yoluyla gerçekleşebileceğine inanıyordu.

Osmanlı Devleti'nden devralınan eğitim sistemi parçalı bir yapıdaydı. Cumhuriyet yöneticileri için temel soru açıktı:

Farklı eğitim sistemlerinden geçen bireylerle ortak bir gelecek kurulabilir miydi?

Bu nedenle yeni devlet, eğitim alanında bütüncül ve merkezî bir yapı kurmayı öncelikli bir hedef olarak belirledi.

Cumhuriyet'in Eğitim Reformlarının İlk Adımları

1920 – Maarif Vekâleti kuruldu

1921 – 1. Maarif Kongresi toplandı

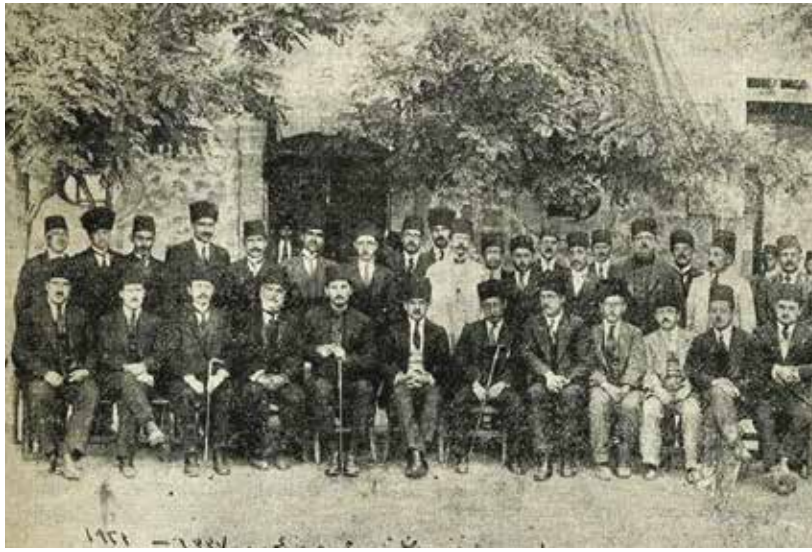
1923 – Maarif Misakı kabul edildi

1924 – Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarıldı

1928 – Harf Devrimi gerçekleştirildi.

Savaşın Ortasında Kurulan Gelecek: 1921 Maarif Kongresi

1921 yazında Ankara'da toplanan eğitim kongresi geleceğin nasıl inşa edileceğini müjdeliyordu. Mustafa Kemal Paşa açılış konuşmasında, yeni kurulacak devletin eğitim sisteminin bilimsel temellere dayanması gerektiğini vurguladı. Bu kongre, Cumhuriyet'in eğitim anlayışının ilk fikrî çerçevesini oluşturdu. Eğitimde bilimsellik, millilik ve çağın ihtiyaçlarına uygunluk gibi ilkeler burada açık biçimde dile getirildi.

Maarif Kongresi (1921), Kurtuluş Savaşı'nın en zorlu günlerinde toplanarak eğitimin millî ve çağdaş bir temelde yeniden yapılandırılması yönünde atılan kararlı adımların simgesi olmuştur.

İlk Kurumsal Adım: Maarif Vekâleti

Bu düşünceler yalnızca fikir düzeyinde kalmadı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından kısa süre sonra, Millî Mücadele sürerken, 23 Nisan 1920'de eğitim davası öncelikli gündem maddesi oldu. 2 Mayıs 1920 tarihli ve 3 sayılı kanunla kurulan İcra Vekilleri Heyeti'nde (Bakanlar Kurulu), Maarif Vekâleti (Eğitim Bakanlığı) hemen yerini aldı. Bu, yeni kurulan devletin "önce eğitim" dediğinin en somut kanıtıydı.

Bakanlığın ilk merkezi, Ankara'da birkaç oda ve kısıtlı bir memur kadrosundan ibaretti. İlk Maarif Vekili Dr. Rıza Nur, kısıtlı imkânlara rağmen millî eğitimin temellerini şu ilkeler üzerine kurdu: Eğitim millî olmalı, çocuklara üretici fikirler aşılanmalı ve programlar bilimsel esaslara dayanmalıydı. Kuruluş aşamasında oluşturulan İlk Tedrisat, Orta Tedrisat, Hars (Kültür) ve Sicil müdürlükleri, eğitimin her kademesinin merkezi bir planlamaya tabi tutulacağının habercisiydi. Sınırlı imkânlara rağmen amaç açıktı: Eğitimi bilimsel esaslara dayanan, toplumun tüm kesimlerine ulaşan bir yapıya kavuşturmak.

Toplumsal Dönüşümün Aracı Olarak Eğitim

Cumhuriyet yönetimi için eğitim yalnızca okulların sayısını artırmak anlamına gelmiyordu. Asıl hedef, toplumu akılcı ve eleştirel düşünceyle tanıştırmak ve yeni kuşakların eleştirel düşünme becerilerini geliştirmekti.

Bu nedenle eğitim, bireysel bir kazanım olmanın ötesinde, toplumsal dönüşümün temel aracı olarak görüldü. İlerleyen yıllarda gerçekleştirilecek reformlar, bu hedefin somut adımları olacaktı. Bu ilkeler kısa sürede somut düzenlemelere dönüştürüldü. Cumhuriyet yönetimi, eğitim alanındaki en köklü adımlardan birini atarak sistemi tek bir çatı altında toplamaya yöneldi.

Cumhuriyet'in eğitim anlayışı bu ilkeler doğrultusunda şekillenirken, bu yaklaşımın kurumsal karşılığının da oluşturulması gerekiyordu. Eğitimde birlik fikri, kısa süre içinde somut bir düzenlemeye dönüştü.

Bir Eğitim Programının Doğuşu: Maarif Misakı

1921 Maarif Kongresi'nde tartışılan fikirler, Cumhuriyet'in ilanından sonra daha sistemli bir çerçeveye kavuştu. 1923 yılında kabul edilen Maarif Misakı, yeni devletin eğitim anlayışının temel ilkelerini ortaya koyan bir belge niteliğindeydi. Bu metinde eğitimin:

- millî bir karakter taşıması
- bilimsel esaslara dayanması
- toplumun ihtiyaçlarına cevap vermesi gerektiği vurgulanıyordu. Maarif Misakı, Cumhuriyet'in eğitim politikasının rastlantısal değil, planlı bir dönüşüm projesi olduğunu gösterir.

4.3 Eğitimde Birlik: Tevhid-i Tedrisat

3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Cumhuriyet'in eğitim alanındaki en köklü düzenlemelerinden biridir. 430 sayılı bu yasa ile Türkiye'deki bütün eğitim kurumları Maarif Vekâletine bağlandı ve eğitim sisteminde birlik sağlandı. Böylece Osmanlı döneminden miras kalan parçalı eğitim yapısı sona erdirildi.

Bu düzenleme ile:

- medreseler kapatıldı.
- eğitim kurumları tek bir otorite altında toplandı.
- öğretim programları merkezî bir anlayışla düzenlendi.

Böylece eğitim sistemi devletin denetimine alınarak bütüncül bir yapıya kavuşturuldu.

Zübeyde Öktem Yalın'a göre bu düzenleme, laiklik ilkesinin eğitim alanındaki kurumsal temelini oluşturmuştur. Eğitim, dinsel otoritelerden bağımsızlaştırılarak bilimsel esaslara dayandırılmıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun etkileri yalnızca eğitim sistemiyle sınırlı kalmadı. Bu reform, toplumun düşünme biçimini dönüştürmeyi hedefleyen daha geniş bir sürecin parçasıydı.

Eğitim artık:

- bilimsel ve akılcı bir temele dayanıyor,
- tüm vatandaşlar için erişilebilir bir hak olarak görülüyor,
- toplumsal hareketliliğin önemli bir aracı hâline geliyordu.

Atatürk'ün "irfan ordusu" olarak tanımladığı bilinçli kuşakların yetişmesi, bu reformun temel hedeflerinden biriydi.

Nurer Uğurlu'ya göre Atatürk'ün "irfan ordusu" kavramı, silahlı mücadelenin entelektüel bir bilinç ve toplumsal sorumluluk anlayışıyla tamamlanması gerektiğini ifade eden güçlü bir metafordur. Askerî başarıların süreklilik kazanması; sorgulayan, eleştirel düşünme yetisine sahip, bilimsel bilgiyle donanmış ve ulusal sorumluluk bilincini içselleştirmiş bireylerin yetiştirilmesine bağlıdır. Bu anlayış, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile hukuki ve kurumsal bir temele oturtulmuş; eğitim, Cumhuriyet rejiminin inşa sürecinde merkezi bir araç hâline gelmiştir.

Neden Gerekliydi?

Parçalı Eğitimden Ortak Bir Sisteme

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde eğitim sistemi farklı kurumların denetiminde gelişmişti. Medreseler dinî eğitim verirken, modern okullar Batı tarzı bir öğretim anlayışını benimsemişti. Bunun yanında yabancı ve azınlık okulları da kendi programlarını uyguluyordu.

Bu da toplumsal bütünleşmeyi güçleştiriyordu.

Cumhuriyet yönetimi için mesele ortak bir yurttaşlık bilinci oluşturmaktı. Bu nedenle eğitimde birlik sağlanması temel bir ihtiyaç olarak görüldü

Kurumsal Birlikten Kültürel Aydınlanmaya

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Türkiye'de modern eğitim sisteminin kurulmasında bir dönüm noktasıdır.

Bu kanun sayesinde eğitim alanında amaç, yöntem ve içerik bakımından ortak standartlar oluşturuldu ve öğretim faaliyetleri merkezî ve bütüncül bir anlayışla düzenlendi. Bu süreçte eğitim, yalnızca bilgi aktaran teknik bir mekanizma olmaktan çıkıp Cumhuriyet'in değerlerini bireylere kazandıran, bilinçli, eleştirel ve kamusal sorumluluk taşıyan yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlayan temel bir toplumsal kurum olarak konumlandırılmış oldu.

Ancak bu dönüşümün kalıcı olabilmesi için eğitimin örgütlenmesi yetmezdi; aynı zamanda içeriğinin ve araçlarının da yeniden düzenlenmesi gerekiyordu.

Çünkü bir eğitim sistemi ne kadar güçlü olursa olsun, bilgiye erişim zor olduğu sürece geniş kitlelere ulaşamazdı. Bu çerçeveden bakınca mesele yalnızca okulların birleştirilmesi değildi; bilginin nasıl yazıldığı, nasıl okunduğu ve nasıl öğrenildiği de önemliydi. Harf Devrimi, bu soruya verilen en radikal yanıt oldu.

4.4 Harf Devrimi ve Sonrası

1928 sonbaharında bir akşam...

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, bir karatahtanın önünde durur. Elinde tebeşir vardır. Tahtaya yeni Türk harflerini yazar:

A, B, C...

Etrafında köylüler, memurlar, kadınlar ve gençler vardır. Hepsi dikkatle tahtaya bakmaktadır. Harfleri tek tek anlatır. Sonra gülümseyerek sorar:

"Anlaşıldı mı?"

O akşam yalnızca yeni bir alfabe öğretilmez.

Bir milletin kendini yeniden kurma süreci başlar.

Bu sahne, Cumhuriyet'in eğitim anlayışının özünü simgeliyordu.

Okuma Yazmanın Demokratikleşmesi

Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemde Türkiye'nin karşı karşıya olduğu temel sorunlardan biri, bilginin toplumun dar bir kesiminin elinde toplanmış olmasıydı. 1920'lerin başında okuryazarlık oranı oldukça düşüktü. Bu durum yalnızca bir eğitim eksikliğiyle açıklanamazdı; bilgiye ulaşımdaki sınırlılık, bilimsel düşüncenin ve kamusal katılımın önündeki yapısal bir engeldi.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde okuryazarlık geniş halk kesimlerine yayılmış bir beceri değildi. Eğitim sınırlıydı ve büyük ölçüde ezbere dayanıyordu. Arap harflerine dayanan Osmanlı alfabesi, Türkçenin ses yapısıyla tam örtüşmediği için öğrenmeyi zorlaştırı-

yor, yazılı kültüre erişimi sınırlayarak okuryazarlığı bir ayrıcalık hâline getiriyordu. Bürokrasi ve aydın kesim yazılı bilgiye ulaşabilirken; geniş halk kesimleri büyük ölçüde bu alanın dışında kalıyordu. Bu koşullarda bilimsel üretimin yaygınlaşması da oldukça güçtü.

Mustafa Kemal Atatürk'e göre çağdaşlaşma, yalnızca kurumların yenilenmesiyle değil, insanların düşünme ve öğrenme biçimlerinin değişmesiyle mümkündü. Bu nedenle Harf Devrimi, teknik bir alfabe değişikliğinden çok daha fazlasını ifade eder. Yazıyı değiştirmek, bilgiye erişimin kurallarını değiştirmekti.

1928'de gerçekleştirilen Harf Devrimi, eğitimdeki en radikal adımlardan biriydi. Latin alfabesinin kabulüyle okuma yazma öğrenimi büyük ölçüde kolaylaştı.

Harf Devrimi elbette tepkisiz kalmadı. Bazı çevreler geçişin çok ani olduğunu, matbaa ve resmî evrakta kaos yaratacağını söyledi. Dinî ve muhafazakâr kesimler ise "kültürel kopuş" ve "dinden uzaklaşma" eleştirisi getirdi. Bu deneyim, eğitim ve kültür reformlarının sadece teknik değişiklik olmadığını, aynı zamanda toplumsal direnç ve uyum süreçlerini de içerdiğini gösteriyor. Atatürk'ün vizyonunda önemli olan, bu bedelleri göze alarak uzun vadeli bir zihniyet dönüşümünü gerçekleştirmekti.

Tepkilere rağmen sonuç etkileyiciydi: Okuryazarlık oranı kısa sürede belirgin şekilde yükseldi ve bilimsel metinlerin anlaşılması kolaylaştı.

İki vatandaşımız, belediye binası önünde asılı olan afişteki yeni harfleri inceliyor, 1928

Alfabe değişikliği tek başına yeterli değildi. Bu nedenle 1928'in sonunda Millet Mektepleri açıldı. Bu sayede yetişkinler de kısa sürede yeni harfleri öğrendi. Bu reform, bilginin dar bir elit kesimin tekelinden çıkıp geniş kitlelere ulaşmasını sağladı.

Bu dönüşüm yalnızca pedagojik bir kolaylık sağlamadı; aynı zamanda yazılı kültürü geniş kitlelere açtı. Bu okullarda yetişkinlere kısa sürede okuma yazma öğretildi; uygulamalı yöntemler ve günlük yaşamla bağlantılı içerikler sayesinde eğitim daha erişilebilir hâle geldi.

VAKİT

3887

2

• Bu milletin asırlardan beri hallolunamayan bir ihtiyacının bir kaç sene içinde tamamen te'min edilmesi yakin ufukta gözlerimizi kamaştiran bir muvaffakıyet güneşidir. •

Millet Mektepleri, yalnızca bir eğitim projesi değil, aynı zamanda yeni bir yurttaşlık anlayışının taşıyıcısıydı. Okuma yazma öğrenmek, bireyin toplumsal hayata katılımını doğrudan etkileyen temel bir beceriye dönüştü.

Peki sonuç ne oldu?

Gerçekler rakamlarla daha net görülüyor. Harf Devrimi öncesinde okuryazarlık oranı yaklaşık %10-11 civarındaydı. 1928-1935 arasında Millet Mektepleri sayesinde yüz binlerce yetişkin yeni harfleri öğrendi ve okuryazarlık oranı %20'lere yaklaştı.

Yeni alfabe, basımı ve öğrenimi kolaylaştırdığı için kitap, gazete ve resmî belgelerin yaygınlaşmasını hızlandırdı. Uzun vadede ise Türkçenin sadeleşmesine ve bilimsel terminolojinin Türkçeleşmesine zemin hazırladı.

Harf Devrimi; Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve diğer eğitim reformlarıyla birlikte düşünüldüğünde bütüncül bir dönüşümün parçasıydı. Yeni alfabe ile ders kitapları yeniden yazıldı, bilimsel dil sadeleşti ve anlama temelli eğitim güç kazandı. Böylece eğitim sistemi yalnızca yapısal olarak değil, içerik ve zihniyet bakımından da dönüştü.

Bugün geriye baktığımızda Harf Devrimi, Cumhuriyet'in "cehalete karşı devrim" anlayışının en somut örneklerinden biri olarak duruyor.

Harf Devrimi, çoğu zaman teknik bir değişim olarak değerlendirilse de aslında bilginin dolaşımını kökten etkileyen bir toplumsal müdahaledir. Yazının değişmesi, yalnızca okuma biçimlerini değil; bilginin kimler tarafından üretileceğini ve kimlere ulaşacağını da yeniden belirlemiştir.

Bu yönüyle dil reformu, bilimi dar bir aydın çevresinin tekelinden çıkararak toplumsallaştırma çabasının bir parçasıdır. Bilginin erişilebilir hale gelmesi, Cumhuriyet'in bilim anlayışının en somut ve dönüştürücü adımlarından biridir.

4.5 Halk Eğitimi ve Toplumsal Dönüşüm

Eğitim yalnızca çocuklara yönelik değildi. 1932'de kurulan Halkevleri, yetişkinleri de sürece kattı. Kurslar, tiyatro, konferans ve okuma etkinlikleriyle yeni bir kamusal kültür oluşturuldu.

Cumhuriyet'in en özgün projelerinden biri ise Köy Enstitüleri'ydi. Köy çocuklarını hem akademik hem pratik becerilerle donatarak köylere öğretmen olarak geri gönderme fikri, eğitimin tabana yayılmasını hedefliyordu.

Bu süreçte kadınların eğitimi, toplumsal dönüşümün en kritik halkalarından biriydi. Atatürk, "Bir toplumun yarısı zincirlerle bağlıyken diğer yarısının yükselebileceğine" inanmıyordu.

Kadınların okullaşması hem bireysel bir kazanım hem de toplumsal yapıyı dönüştüren bir güçtü. Halkevleri özellikle kadınlara tiyatro, spor, el sanatları ve okuma-yazma kurslarıyla kapılarını açtı. Böylece kadınlar, sadece eğitilen bireyler değil, aynı zamanda yeni yurttaşlık bilincinin aktif özneleri haline geldi. Eğitim seferberliği, yasal düzenlemelerle birlikte zihniyet dönüşümünü de gerektirdi.

Devletçilik ve Yurttaşlığın İnşası

Cumhuriyet eğitimi, basit okuryazarlık hamlesinden öteydi. Osmanlı'dan devralınan "tebaa" anlayışını, haklarını bilen, sorgulayan

Mustafa Kemal Atatürk Ankara Kız Lisesi'nin bitirme sınavlarından sonra öğretmen ve öğrencilerle. (24.06.1933)

ve sorumluluk taşıyan "yurttaş" modeline dönüştürmeyi hedefliyordu. Devlet, eğitimi piyasaya veya yerel imkânlara bırakmadı; planladı, örgütledi ve ülkenin en ücra köşesine taşımaya çalıştı.

Atatürk'ün ***"Eğitimde muvaffak olamazsak, milletin istikbalinden söz edemeyiz"*** sözü, bu anlayışın özetiydi. Hedef, ***"fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür"*** nesiller yetiştirmekti.

Köy Enstitüleri: Eğitimin Taşraya Açılması

Cumhuriyet'in en özgün ve cesur eğitim projelerinden biri olan Köy Enstitüleri, Anadolu'nun kendi içinden kalkınmasını hedefleyen radikal bir deneydi. Köy çocuklarını hem zihinsel hem bedensel olarak donatarak tekrar köylere gönderme fikri, eğitim anlayışında köklü bir paradigma değişimi anlamına geliyordu.

Bu fikir 19. yüzyıl Osmanlı'sından II. Meşrutiyet'e uzanan uzun bir tartışmanın ürünüydü. Ancak Cumhuriyet'le birlikte bambaşka bir boyut kazandı. Mustafa Kemal Atatürk'ün "Köylü milletin efendisidir" sözü, köye ve köylüye verilen önemin en güçlü ifadesiydi.

Kızılçullu Köy Enstitüsü Hentbol Takımı

Özellikle 1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik sıkıntılar, köyün kalkınmasının ancak köylünün eğitilmesiyle mümkün olacağını ortaya koydu.1936'da başlatılan Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları bu yolda ilk somut adımdı. 1940'ta çıkarılan yasa ile Köy Enstitüleri resmen kuruldu.

Enstitülerin temel felsefesi İsmail Hakkı Tonguç'un "iş içinde eğitim" anlayışıydı. Öğrenciler günlerini kültür dersleri, tarım çalışmaları ve teknik beceriler (marangozluk, demircilik, inşaat) arasında geçiriyordu. Geometri dersinde öğrenilen ölçüler öğleden sonra bir duvar örerken, fizik bilgileri bir sulama kanalının planlanmasında doğrudan kullanılıyordu. Böylece bilgi, soyut bir kavram olmaktan çıkıp somut bir üretim ve yaşam pratiğine dönüşüyordu.

Köy Enstitüleri, köyden yetişen öğretmen modelini hayata geçirdi. Mezunlar köylere sadece ders anlatan öğretmenler olarak değil; aynı zamanda tarım, sağlık ve modern yaşamı öğreten, üreten ve çevresini dönüştüren bireyler olarak döndüler. Enstitüler aynı zamanda bütüncül bir insan modeli yaratmayı amaçlıyordu. Dünya klasikleri, müzik, tiyatro ve halk oyunları eğitimin ayrılmaz parçası hâline geldi. "Cumartesi Toplantıları"nda öğrenciler, öğretmenler ve yöneticiler haftalık çalışmaları birlikte değerlendirir, eleştirilerini açıkça dile getirirdi. Bu sayede demokrasi ve eleştirel düşünme, günlük hayatın bir parçası oldu.

Ancak bu radikal model sert tepkiler de aldı. Karma eğitim, öğrencilerin ağır işlerde çalıştırılması ve "köylü-kentli ayrımı yarattığı"

iddiaları muhafazakâr kesimlerden ve bazı siyasi çevrelerden yoğun eleştiri topladı. 1946'dan sonra eleştiriler siyasallaştı ve 1954'te enstitülerin özgün yapısı fiilen sona erdirildi.

Köy Enstitüleri, bilimin Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar ulaşmasında ve toplumsal kalkınmanın tabandan başlamasında önemli bir köprü görevi gördü. Mahmut Makal'ın Bizim Köy adlı eserindeki cesur ve eleştirel dil, işte bu eğitimin izlerini taşır. Bu deneyim, eğitim reformlarının iyi niyetle birlikte toplumsal hazır oluşa da ihtiyaç duyduğunu gösteren en önemli örneklerden biri oldu.

Cumhuriyet'in hedefi, eğitimi belirli bir yaş grubuna değil, toplumun tamamına ulaştırmaktı. Çünkü modernleşme, ancak tüm toplum kesimlerinin bu sürece katılmasıyla mümkün olabilirdi. Bu nedenle eğitim politikaları zamanla daha geniş bir çerçeveye taşındı; okulların ötesine geçerek halkın tamamını kapsayan bir yapıya dönüştü. Halk eğitimi çalışmaları, bu yaklaşımın en somut ifadesi oldu.

Köy Enstitüleri, bilim ile gündelik yaşam arasındaki mesafeyi kapatma girişimi olarak değerlendirilebilir. Bu modelde bilgi, yalnızca teorik bir birikim değil; üretimle, emekle ve yerel yaşamla iç içe geçen bir pratiktir.

Bu yönüyle Enstitüler, bilginin toplumsallaşmasının en somut örneklerinden birini sunar. Kırsal kesimde bilimin karşılık bulması, ancak bu tür yerel ve yaşantıya dayalı modellerle mümkün hale gelmiştir.

Hasan Âli Yücel ve Dünya Klasikleri

Köy Enstitülerinin kurulmasında Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in (1938-1946) belirleyici bir rolü vardı. Ancak Yücel'in mirası yalnızca eğitim kurumlarıyla sınırlı değildi. Aynı dönemde başlatılan kapsamlı çeviri hamlesiyle, insanlığın ortak kültür mirasını oluşturan dünya klasikleri ilk kez sistemli biçimde Türkçeye kazandırıldı.

1940 yılında Bakanlık bünyesinde kurulan Tercüme Bürosu, Nurullah Ataç, Sabahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol, Azra Erhat ve dönemin birçok seçkin aydınını bir araya getirdi. Homeros'tan Platon'a, Aristoteles'ten Shakespeare'e, Dante'den Cervantes'e, Goethe'den Tolstoy'a kadar Doğu ve Batı düşüncesinin temel eserleri devlet desteğiyle çevrilerek yayımlandı. Hasan Âli Yücel döneminde yaklaşık 500 klasik eser, 1.200'ü aşkın cilt hâlinde okurlarla buluştu.

Bu girişim, yalnızca bir yayın faaliyeti değil; Cumhuriyet'in her yurttaşı dünya düşüncesiyle buluşturmayı hedefleyen kapsamlı bir kültür politikasıydı. Köy Enstitülerinin yetiştirmeyi amaçladığı sorgulayan ve üreten insan tipi, bu eserlerle evrensel düşünce ve edebiyat birikimine de erişme olanağı buldu.

Nasıl ki Köy Enstitüleri Anadolu'nun dört bir yanına öğretmen göndererek bilgiyi taşımayı amaçladıysa, Dünya Klasikleri çeviri hareketi de insanlığın ortak düşünce mirasını Türkçeye taşıdı. Biri eğitimin, diğeri kültürün köprülerini kurdu; birlikte Cumhuriyet'in aydınlanma projesinin en güçlü iki ayağını oluşturdular.

Kadının Eğitimi: Toplumsal Dönüşümün Anahtarı

Osmanlı'dan devralınan toplumsal yapı içinde kadının kamusal alandaki yeri son derece sınırlıydı. Eğitim, büyük ölçüde erkeklere ait bir alan olarak görülüyor; kadınların eğitimi ise çoğu zaman "iyi bir eş ve anne" yetiştirme çerçevesiyle sınırlandırılıyordu. Cumhuriyet'in getirdiği karma eğitim, kız çocuklarının okullaşması ve yükseköğretime erişim gibi adımlar, bu yerleşik kabulleri doğrudan sarstı.

Cumhuriyet'in eğitim atılımları, halkı bütünleyici bir yaklaşımla tasarlandı. Kadınların eğitilmesi, yalnızca bireysel bir hak değil, milletin kalkınması için zorunlu bir koşul olarak görüldü.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Türk eğitim devriminin en önemli yapı taşı oldu. Bu kanunla medreseler kapatıldı ve tüm eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı çatısı altında birleştirildi. Böylece eğitim dinsel dogmalardan kurtarılarak laikleştirildi ve kız-erkek ayrımı gözetilmeksizin tüm çocuklara kapılarını açtı

.

Köy Enstitüleri, tarımsal üretimin daha etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi için kadınların da emeğiyle tarım kooperatiflerinin kurulmasına öncülük etti.

1924 Anayasası ile ilköğretim kız ve erkek tüm çocuklar için zorunlu ve parasız hâle getirildi. Karma eğitim uygulaması, kadın ve erkeğin toplumsal yaşamda beraber yürümesinin önünü açtı. Eğitimde fırsat eşitliği ilkesi benimsenerek, zengin-fakir, köylü-kentli ayrımı reddedildi. Yetenekli ancak maddi imkânı olmayan çocuklar için parasız yatılılık ve burs sistemleri devreye sokuldu.

Atatürk, kadınların sadece teorik bilgiyle değil, ekonomik hayatta da verimli olmalarını istiyordu. Bu vizyonun en somut örneklerinden biri Kız Enstitüleri oldu.

1928'de kurulan İsmet Paşa Kız Enstitüsü öncülüğünde açılan bu okullar, genç kızlara mesleki beceriler de kazandırdı. Mezunlar köylere eğitmen olarak giderek modern yaşam tarzı, sağlık bilgisi ve el becerilerini kırsal kesimdeki kadınlara ulaştırdı.

Bilim seferberliği de kadınlara yeni kapılar açtı. Üniversite reformu sayesinde kadınların yükseköğretimdeki varlığı hızla arttı. 1923 yılında üniversitelerde hiç kadın öğretim üyesi yokken, 1938 yılında bu sayı 99'a yükseldi. Aynı dönemde üniversitelerdeki kız öğrenci sayısı %52,5 oranında artış gösterdi.

Cumhuriyet'in eğitim politikaları, kadınlar açısından tarihsel bir kırılma yarattı. Ancak bu dönüşüm, çoğu zaman anlatıldığı gibi kesintisiz ve sorunsuz bir ilerleme değildi.

Kadınların eğitime katılımı, zaman zaman devlet politikalarıyla, zaman zaman da toplumsal dirençle mücadele ederek mümkün oldu.

Değişim, özellikle taşrada ve geleneksel çevrelerde ciddi bir dirençle karşılaştı. Kız çocuklarının okula gönderilmemesi, erken yaşta evlilikler, ailelerin "namus" ve "gelenek" gerekçeleriyle eğitime mesafeli durması gibi engeller uzun süre varlığını sürdürdü.

Atatürk, Cevat Abbas ve Nuri Conker; Ankara'da kız lisesi öğrencileriyle

Bu nedenle eğitim politikalarının hayata geçirilmesi, yalnızca yasal düzenlemelerle değil, aynı zamanda toplumsal zihniyetin dönüşümüyle mümkün olabildi.

Bu noktada, Cumhuriyet'in sunduğu imkânları kullanarak öne çıkan kadınlar, dönüşümün pasif alıcıları değil; aktif özneleri oldu.

Örneğin Afet İnan, tarih ve sosyoloji alanındaki çalışmalarıyla Türkiye'de bilimsel düşüncenin yerleşmesine katkı sağlayan bir araştırmacıydı.

Benzer şekilde Sabiha Gökçen, sembolik bir figür olmanın ötesinde, kadınların "yapamaz" denilen alanlara girebileceğini gösteren güçlü bir örnek oluşturdu.

Bilim dünyasında ise Nüzhet Gökdoğan gibi isimler, erkek egemen akademik yapıya rağmen varlık göstererek astronomi alanında kurumsallaşmaya katkı sundu. Bu kadınlar, yalnızca bireysel başarı hikâyeleri değil; aynı zamanda yapısal engellerin aşılabileceğini gösteren kırılma noktalarıydı.

Bununla birlikte, erken Cumhuriyet dönemine yönelik bazı eleştiriler de göz ardı edilemez. Kadınların kamusal alana katılımı teşvik edilirken, bu katılımın çoğu zaman "modernleşmenin vitrini" olarak sunulduğu yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Yani kadın, bir yandan yeni rejimin ilerici yüzünü temsil ederken, diğer yandan bu temsilin sınırları büyük ölçüde devlet tarafından çiziliyordu.

Bu durum, kadın hareketinin bağımsız bir toplumsal dinamik olarak gelişmesini zaman zaman sınırladı. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınların siyasal örgütlenme girişimlerinin (örneğin Kadınlar Halk Fırkası) doğrudan kabul görmemesi, bu sınırların erken dönemde belirginleştiğini gösterir.

Bu açıdan bakıldığında, kadınların kazandığı haklar kadar, bu hakların hangi çerçevede ve ne ölçüde kullanılabildiği de tartışmaya açıktır.

Sonuç olarak, Cumhuriyet'in kadınlara açtığı eğitim imkânları tarihsel olarak son derece önemli ve dönüştürücüdür. Ancak bu dönüşüm, tek yönlü bir "verili haklar" süreci değil; dirençle karşılaşan, mücadeleyle şekillenen ve zaman içinde derinleşen bir toplumsal değişimdir.

Bir sonraki bölümde, bu zihniyet dönüşümünün üniversiteler aracılığıyla nasıl derinleştiği ele alınıyor.

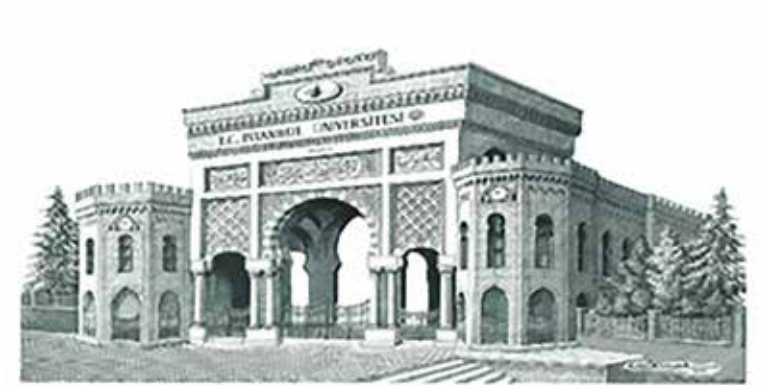
Cumhuriyet'in eğitim politikaları, bireyi yalnızca bilgiyle donatmayı değil; onu düşünebilen ve sorgulayabilen bir özne haline getirmeyi amaçlamıştır. Bu yaklaşım, bilimi ezberlenen bir içerik olmaktan çıkarıp, bir düşünme biçimi olarak konumlandırır.

Toplumsal düzeyde ise bu dönüşüm, bilginin seçkinlerden geniş kitlelere yayılması anlamına gelir. Eğitim yoluyla gerçekleşen bu yayılma, modern toplumun en temel dayanaklarından biri olan "bilinçli yurttaş" idealini mümkün kılar.

5. Bölüm

Bilimin Işığında Bir Cumhuriyet: Üniversitenin Yeniden Doğuşu

Bilgi olmadan ilerlemek mümkün değildir. Peki bilgi üretilmeden ilerlenebilir mi? Bilimsel düşüncenin kalıcı hâle gelmesi, onu üreten kurumların varlığına bağlıdır. Üniversiteler, bu sürecin en önemli taşıyıcılarıdır. Bu bölüm, Cumhuriyet'in yükseköğretim alanında gerçekleştirdiği dönüşümü ele alıyor.

5.1 Osmanlı'dan Devralınan Yükseköğretim

Bir ülkenin bilimsel gücü yalnızca üniversitelerinin sayısıyla anlaşılmaz, bu kurumların nasıl bir düşünce dünyası ürettiğiyle ölçülür. Cumhuriyet kurulduğunda Türkiye'nin karşı karşıya olduğu temel sorulardan biri de buydu: Osmanlı'dan devralınan yükseköğretim sistemi, yeni bir toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek mi?

Osmanlı Devleti'nde modern yükseköğretim kurumları 18. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu gelişim, büyük ölçüde Avrupa karşısında yaşanan askerî yenilgilerin yarattığı ihtiyaçlardan doğmuş; devlet, modern bilim ve teknik eğitim veren kurumlar kurmaya yönelmişti.

Dârülfünun-ı Osmânî Hukuk talebeleri, 1911

Bu çerçevede açılan başlıca kurumlar şunlardı:

- Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (1773)
- Mühendishane-i Berri-i Hümayun (1796)
- Mekteb-i Tıbbiye (1827)
- Mekteb-i Harbiye (1834)

Bu kurumlar, Osmanlı eğitim sistemine modern bilim alanlarını kazandırarak uygulamaya dayalı öğretimin ilk örneklerini oluşturdu. Ancak bu yapı, ağırlıklı olarak devletin askerî ve idarî ihtiyaçlarına hizmet etmeye odaklanmış; toplumsal ölçekte bir bilimsel dönüşüm üretmekte sınırlı kalmıştı.

Osmanlı Devleti'nin modern üniversite kurma girişimi olan Darülfünun, çeşitli denemelerin ardından 1900 yılında kurumsal bir yapıya kavuşmuş ve Cumhuriyet'e devredilen tek yükseköğretim kurumu olmuştu. Batı tarzı bir model örnek alınmış olsa da uygulamada önemli sınırlılıklar vardı.

Eğitim büyük ölçüde teorik anlatıma dayanıyor; araştırma, deney ve uygulama imkânları sınırlı kalıyordu. Bu durum, öğrencilerin

Mühendishane-i Bahri-i Hümayun, Kasımpaşa

bağımsız düşünme ve bilimsel araştırma becerilerinin gelişimini zorlaştırıyor, üniversiteyi bilgi üreten bir merkez olmaktan ziyade bilgi aktaran bir yapıya indiriyordu. Kütüphane olanaklarının yetersizliği ve yabancı dil eksikliği de bilimsel üretimi sınırlayan temel sorunlar arasındaydı. Bununla birlikte Darülfünunu bütünüyle başarısız saymak da doğru değildir. Bazı alanlarda önemli bilim insanları yetişmiş; ancak bu başarılar çoğunlukla kurumsal bir sistemden çok bireysel çabaların ürünü olmuştur. Bu durum, sorunun esasen "insan kaynağı" değil, kurumsal yapı ve zihniyet meselesi olduğunu gösterir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yükseköğretim, ezbere dayalı, teorik ağırlıklı ve sınırlı kaynaklara sahip bir görünüm sergiliyordu.

Oysa yeni yönetim için üniversite, yalnızca meslek insanı yetiştiren bir kurum değil; eleştirel düşünceyi besleyen, bilimsel üretimi örgütleyen ve toplumsal dönüşüme yön veren bir merkez olmalıydı. Bu nedenle tartışma, Darülfünunun korunup korunmayacağından çok nasıl dönüştürüleceği üzerinde yoğunlaştı. 1920'lerin sonuna gelindiğinde mevcut yapının bu role uyum sağlamakta zorlandığı açıkça görülüyordu. Böylece mesele, iyileştirme değil, köklü bir yeniden kurma ihtiyacı olarak tanımlandı ve bu zemin 1933 Üniversite Reformu'nun önünü açtı.

Mühendishane-i Berri-i Hümayun, topçu sınıfı

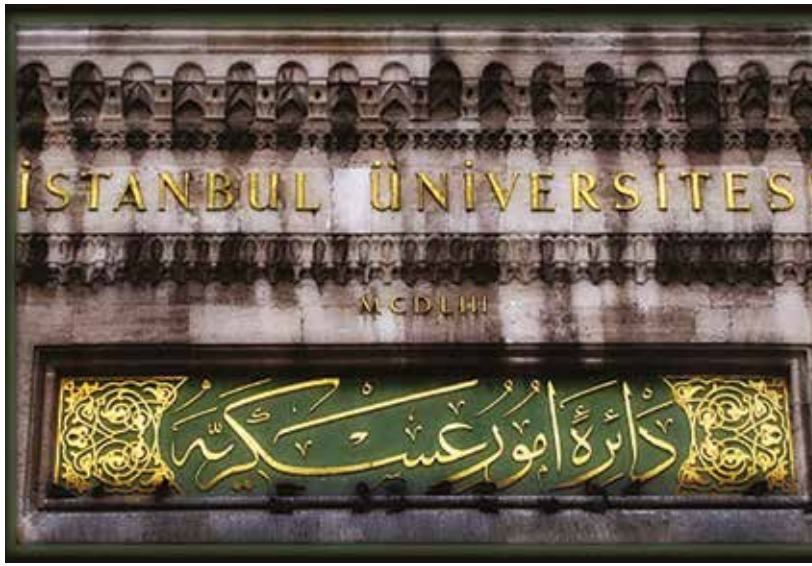
5.2 Üniversite Reformu: Bir Zihniyet Devrimi

1933 yazında İstanbul'da önemli bir değişimin eşiğine gelinmişti. Cumhuriyet yönetimi yükseköğretimi baştan sona yeniden düzenlemeye hazırlanıyordu.

Aynı dönemde Avrupa'da yaşanan gelişmeler, özellikle Almanya'da üniversitelerden uzaklaştırılan bilim insanları, Türkiye için önemli bir bilimsel imkân yarattı.

1933 yılında çıkarılan yasa ile Darülfünun kapatıldı ve yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu. Bu karar, yalnızca kurumsal bir değişiklik değil; üniversitenin işlevinin yeniden tanımlanması anlamına geliyordu.

Reform, bilginin nasıl üretileceği, nasıl öğretileceği ve toplumla nasıl ilişkilendirileceği konusunda köklü bir zihniyet dönüşümünü ifade ediyordu.

İstanbul Üniversitesi kapısındaki tarih

Araştırma Temelli Üniversite

Atatürk, reform öncesinde Prof. Albert Malche'ye bir rapor hazırlattı. Bu rapor, sistemdeki eksiklikleri açıkça ortaya koyuyordu. Reformun temel hedefleri şunlardı:

- Araştırma kültürünün geliştirilmesi,
- Uluslararası bilim dünyasıyla entegrasyon,
- Bilimin toplumsal hayata uygulanması,
- Yükseköğretimin planlı hâle getirilmesi.

Bu çerçevede üniversite, bilgi aktaran bir kurum olmaktan çıkarılıp bilgi üreten bir yapıya dönüştürülmek istendi.

5.3 Yabancı Akademisyenler ve Bilimsel Dönüşüm

1930'lu yılların başında Avrupa'da büyük bir kırılma yaşanıyordu. Almanya'da Nazi rejiminin iktidara gelmesiyle birlikte üniversitelerde kapsamlı bir tasfiye süreci başlamış, Yahudi kökenli akademisyenler ve rejime muhalif bilim insanları görevlerinden uzaklaştırılmıştı.

Atatürk, İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi'nde Mali Hukuk dersine girmiş ve öğretim görevlilerinin ve öğrencilerin ısrarlarına rağmen dersi sonuna kadar ayakta dinlemiştir. (15 Aralık 1930)

Cumhuriyet yönetimi, yükseköğretimi çağdaş bilim anlayışıyla yeniden kurma hedefi doğrultusunda bu zorunlu göçü bir bilimsel fırsat olarak değerlendirdi.

1933 Üniversite Reformu'nun ardından Almanya ve Avusturya başta olmak üzere Avrupa'nın farklı ülkelerinden çok sayıda bilim insanı Türkiye'ye davet edildi. Philipp Schwartz'ın öncülüğünde yürütülen çalışmalar sonucunda bu akademisyenler İstanbul Üniversitesi başta olmak üzere çeşitli kurumlarda görev almaya başladı.

Ankara'da Hukuk Fakültesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Siyasal Bilgiler Okulu ve Yüksek Ziraat Enstitüsü bu katkının merkezleri oldu.

Bu gelişme, Türkiye'de üniversitelerin kısa sürede uluslararası bir akademik ortama açılmasını sağladı.

Reformun Mirası

1933 Üniversite Reformu, Darülfünunu kapatarak yerine İstanbul Üniversitesini kuran köklü bir adımdı. Reformla araştırma temelli, modern bir üniversite yapısı hedeflendi ve Avrupa'dan değerli bilim insanları davet edildi. Bu sayede Türkiye'de çağdaş yükseköğretimin temeli atıldı.

Ancak reformun uygulanışı da eleştirildi. Yeni düzenle yaklaşık 150 öğretim üyesinden üçte ikisi tasfiye edildi. Bu ani ve geniş çaplı değişiklik, kısa vadede deneyimli hocaların kaybına ve üniversitede geçici bir kaosa yol açtı. Bazı tarihçiler, reformun bilimsel yenilenmenin yanı sıra "üniversiteyi Cumhuriyet devrimlerine daha sıkı bağlama" amacını da taşıdığını belirtir. Akademik özerklik sınırlanmış, Maarif Vekâletinin etkisi artmıştı.

1933 Reformu, Türkiye'de üniversitenin "araştırma yapan kurum" kimliğine geçişini hızlandırdı. Bedeli olsa da uzun vadede bilim insanlarının yetişmesine ve modern akademik kültürün oluşmasına katkı sağladı. Bu deneyim, radikal reformların hem kazanımlarını hem de kaçınılmaz zorluklarını hatırlatıyor.

Üniversitelerde Modern Bilimsel Kültür

Türkiye'ye gelen bilim insanları, üniversitelerde araştırma temelli bir akademik kültürün yerleşmesine öncülük etti. Laboratuvar çalışmaları, seminerler ve uygulamalı eğitim yöntemleri yaygınlaştı. Öğrencilerin derslere aktif katılımını teşvik eden yaklaşımlar benimsendi. Bu akademisyenler ayrıca ders kitapları hazırlayarak üniversite yayıncılığının gelişmesine katkıda bulundu. 1930'lu yılların ortalarından itibaren üniversitelerde araştırma faaliyetleri daha sistemli bir yapıya kavuştu; tıp, fen ve sosyal bilimler alanlarında yeni enstitüler kurularak bilimsel üretim desteklendi. Bu dönüşüm, üniversite ile sınırlı kalmayarak doğrudan toplumsal hayata yansıdı.

1933 yılında Almanya'dan ayrılmak zorunda kalan ve Türkiye'ye davet edilen bilim insanları ile Türk yetkililer bir arada bulunmaktadır.

İstanbul Teknik Üniversitesi gibi kurumlar, çağın gereksinimlerine uygun programlar geliştirerek uygulamalı eğitim modelini güçlendirdi. Fabrikaların kurulması, üretimin planlanması ve kaynakların etkin kullanımı, matematik, fizik ve mühendislik disiplinlerinin birlikte çalışmasıyla mümkün oldu. Her yeni üretim tesisi ve her yeni ulaşım hattı, bilimin gündelik hayatla kurduğu ilişkinin somut bir göstergesiydi.

Yeni Bir Akademik Kuşağın Yetişmesi

Bu bilim insanlarının en kalıcı etkilerinden biri yetiştirdikleri öğrenciler oldu. Türkiye'de eğitim alan gençler, uluslararası düzeyde akademisyenlerle çalışma imkânı buldu. Tıp alanında Rudolf Nissen ve Philipp Schwartz, fen bilimlerinde Fritz Arndt ve Erwin Freundlich, iktisat alanında Fritz Neumark, felsefede Hans Reichenbach ve Ernst von Aster önemli katkılar sundu.

Fritz Neumark, İstanbul Üniversitesi'nde maliye ve kamu ekonomisi alanlarında dersler verdi ve modern iktisat öğretiminin

yerleşmesinde belirleyici rol oynadı. Kısa süre içinde hazırladığı raporlarda, Türkiye'nin ekonomik kalkınması için güçlü bir iktisat eğitiminin zorunlu olduğunu vurguladı ve üniversite bünyesinde bağımsız bir İktisat Fakültesi kurulmasını önerdi. Bu öneriler doğrultusunda İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi 1936 yılında

Nazi Almanyası'nda 1933 yılında yürürlüğe giren "Meslekten Men Yasası" ile çok sayıda Yahudi ve muhalif akademisyen üniversitelerden uzaklaştırıldı. Bu gelişme üzerine Frankfurt Üniversitesi patoloji profesörü Philipp Schwartz, görevinden alındıktan sonra İsviçre'ye geçti ve burada "Yurtdışındaki Alman Bilim İnsanları Yardım Cemiyeti"ni (Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland) kurdu.

Nazi Almanyası'ndan ayrılmak zorunda kalan isimlerden biri de Ernst Reuter'di. 1935 yılında Türkiye'ye gelerek İstanbul Üniversitesi'nde ve ardından Ankara'da görev aldı.

Türkiye'de özellikle yerel yönetimler, ulaşım sistemleri ve şehir planlaması üzerine dersler verdi. Ankara'nın gelişmekte olan yapısı içinde modern kent planlamasının ilkelerinin yerleşmesine katkıda bulundu. Toplu taşıma, altyapı ve belediyecilik konularında hazırladığı raporlar ve verdiği eğitimler, Türkiye'de şehircilik anlayışının teknik ve bilimsel bir zemine oturmasına yardımcı oldu.

Alman kimyager Fritz Arndt, 1933 Üniversite Reformu sonrasında Türkiye'ye davet edilen bilim insanları arasında yer aldı ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde görev yaptı.

Organik kimya alanındaki uzmanlığıyla tanınan Arndt, Türkiye'de modern kimya eğitiminin kurumsallaşmasında önemli rol oynadı.

Arndt, ders içeriklerini güncelleyerek deneysel çalışmayı merkeze alan bir eğitim anlayışı geliştirdi. Laboratuvarların modernleştirilmesine katkı sağladı ve öğrencilerin yalnızca teorik bilgiyle değil, uygulamalı çalışmalarla yetişmesini hedefledi. Bu yaklaşım, Türkiye'de kimya eğitiminin niteliğini belirgin biçimde yükseltti.

kuruldu. Neumark, fakültenin akademik yapılanmasının oluşturulmasına, ders programlarının hazırlanmasına ve genç Türk akademisyenlerin yetiştirilmesine önemli katkılar sundu. Yaklaşık yirmi yıl Türkiye'de yaşayan Neumark, yalnızca ders vermekle kalmadı; vergi sistemi, maliye politikası ve kamu yönetimi alanlarında hükümete danışmanlık yaptı.

Bu ortamda yetişen Nusret Hızır, Macit Gökberk ve Bedia Akarsu gibi isimler, Türkiye'de akademik hayatın gelişmesinde önemli roller üstlendi.

Üniversitenin Toplumla Buluşması

Aynı dönemde üniversitenin yalnızca akademik bir kurum olmadığı, aynı zamanda toplumu aydınlatma sorumluluğu taşıdığı anlayışı güç kazandı. "Üniversite Konferansları" aracılığıyla bilim insanları farklı şehirlerde halka açık konuşmalar yaptı. Bu faaliyetler, bilimsel bilginin toplumla paylaşılmasını sağlayan önemli bir adım oldu.

Yabancı akademisyenler çeşitli zorluklarla da karşılaştı. Dil problemi, uyum süreci ve dönemin siyasal belirsizlikleri bu süreci zorlaştırdı.

Buna rağmen birçok bilim insanı Türkiye'de uzun yıllar kalarak yeni bir bilimsel kültürün yerleşmesine kalıcı katkılar sundu.

Üniversite reformu hakkındaki gelişmelerle ilgili Cumhuriyet Gazetesi'nde Temmuz ve Ağustos 1933'te çıkan haberlerden seçmeler

Cumhuriyet'in Akademik Atılımı

1933 Üniversite Reformu, yalnızca kurumsal bir yeniden yapılanma değil, bilginin üretildiği alanın toplumsal işlevinin yeniden tanımlanmasıdır. Üniversite, bu dönüşümle birlikte seçkin bir kurum olmaktan çıkarak, toplumun ihtiyaçlarına yanıt veren bir yapıya evrilmiştir. Bilimsel bilginin kamusal değer kazanması, Cumhuriyet'in en temel hedeflerinden biri haline gelmiştir.

Ancak bu dönüşüm, bilginin toplum tarafından kabul görmesiyle tamamlanır. Bu nedenle reformun asıl etkisi, üniversite duvarlarının ötesinde, bilimin toplumsal meşruiyet kazanma sürecinde aranmalıdır.

Mustafa Kemal Atatürk, 29 Haziran 1933 tarihinde Gazi Orman Çiftliği'ni (günümüzdeki adıyla Atatürk Orman Çiftliği) ziyareti etmiştir. Ziyaret sonrasında, kendisini uğurlamak üzere toplanan heyetle vedalaşırken çekilen bu fotoğrafta Mustafa Kemal Atatürk ile tokalaşan kişi, dönemin idealist siyasetçisi, tıp doktoru ve eski Millî Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'tir.

6. Bölüm

Toplumu Anlamak: Sosyal Bilimlerin İnşası

Bir toplum kendini anlamadan geleceğini kurabilir mi? Bir toplum yalnızca doğayı değil, kendisini de anlamak zorundadır. Tarih, dil ve sosyal bilimler, bu arayışın temel araçlarıdır. Bu bölüm, Cumhuriyet'in sosyal bilimler alanındaki kurumsallaşma sürecini ele alıyor.

6.1 Ulus, Kimlik ve Bilimsel Yaklaşım

"Geçmişini bilmeyen bir millet, geleceğine yön veremez"

Mustafa Kemal Atatürk

Bir ulusun kendini tanıması ve tanımlaması yalnızca geçmişte yaşanan olaylarla belirlenmez; o geçmişin nasıl anlatıldığı ve nasıl anlamlandırıldığıyla da ilgilidir. Çünkü kimlik, sadece yaşananların toplamı değildir; o yaşananlara verilen anlamlarla şekillenir.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Türkiye'nin karşı karşıya olduğu temel meselelerden biri de buydu: Yeni bir devlet kurulmuştu, ancak bu devletin dayandığı toplumsal kimliğin bilimsel bir temele oturtulması gerekiyordu. Osmanlı'dan devralınan miras, çok katmanlı ve zengin olmakla birlikte, modern bilimsel yöntemlerle yeniden ele alınmayı bekliyordu.

Mustafa Kemal Atatürk, bu ihtiyacı erken fark eden bir liderdi. Ona göre bir milletin kendisini doğru tanıması, başkalarının yazdığı tarihi tekrarlamakla olmazdı; kendi dilini, tarihini ve yaşadığı coğrafyayı bilimsel yöntemlerle incelemesiyle mümkündü. Bu yaklaşım, ulus inşasını yalnızca siyasi bir süreç olmaktan çıkarıp aynı zamanda bir bilgi üretme sürecine dönüştürdü. Bu noktada üç alan öne çıkar: dil, tarih ve coğrafya. Dil, bir toplumun düşünme biçimini ve dünyayı algılama şeklini belirler. Tarih, geçmişle kurulan bağı anlamlandırır. Coğrafya ise bu geçmişin ve yaşamın gerçekleştiği somut zemini oluşturur. Bu üç alan birlikte ele alındığında, bir milletin kendisini hem anlaması hem de anlatması mümkün olur.

Cumhuriyet döneminde kurulan Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu ile açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, bu bütüncül yaklaşımın somut adımlarıdır.

Bu kurumlar yalnızca akademik çalışmalar yürütmek için değil; aynı zamanda toplumun kendisi hakkında daha doğru, daha güvenilir ve bilimsel bilgiye ulaşmasını sağlamak amacıyla kuruldu.

Bu süreç, beraberinde önemli bir soruyu da getirir: Bir toplum kendi geçmişini ne kadar kendisi yazar? Ve bu yazım sürecinde bilimsel yöntem ne kadar belirleyici olur? Çünkü tarih ve dil çalışmaları, bir yandan kimliği güçlendirme potansiyeline sahipken diğer yandan bilimsel nesnelliği koruma sorumluluğunu da taşır.

Cumhuriyet'in bu alandaki en dikkat çekici yönlerinden biri, bu dengeyi kurma çabasıydı. Amaç, geçmişi yüceltmekten çok anlamak; anlatıyı güçlendirmekten çok temellendirmekti. Bu nedenle bilimsel yaklaşım hem bir yöntem hem de bir ilke olarak benimsendi.

Bugün geriye dönüp bakıldığında, Cumhuriyet'in ilk yıllarında atılan bu adımların yalnızca o döneme ait olmadığı görülür. Dil, tarih ve coğrafya üzerine yapılan çalışmalar, bir toplumun kendisini sürekli yeniden anlamasının da bir parçasıdır. Bu nedenle ulus, kimlik ve bilim arasındaki ilişki, tamamlanmış bir süreç değil; her kuşakta yeniden kurulan dinamik bir bağdır.

Bu genel çerçevede, Cumhuriyet'in sosyal bilimler alanındaki ilk somut adımlarından biri tarih alanında atıldı. Çünkü bir toplumun kendisini anlamasının en doğrudan yolu, geçmişini nasıl bildiği ve nasıl yorumladığıyla ilgiliydi. Bu nedenle tarih, Cumhuriyet'in bilimsel yaklaşımının hem başlangıç noktalarından hem de en güçlü uygulama alanlarından biri oldu.

Sosyal Bilimlere Neden İhtiyaç Duyuldu?

Osmanlı'dan devralınan düşünce yapısında toplum, çoğu zaman geleneksel kalıplarla açıklanıyordu. Oysa modern dünyada toplumsal değişimi anlamak için sistemli ve eleştirel bir yaklaşım gerekiyordu.

Sosyoloji, tarih, dilbilim ve antropoloji gibi alanlar bu ihtiyaca cevap verdi. Bu disiplinler sayesinde toplum artık yalnızca anlatılan bir yapı değil; incelenen, karşılaştırılan ve çözümlenen bir alan hâline geldi. Cumhuriyet için bu değişim kritik bir anlam taşıyordu. Çünkü yapılacak reformların kalıcı olabilmesi, toplumun doğru anlaşılmasına bağlıydı.

Sosyoloji: Toplumu Okumak

Cumhuriyet döneminde sosyoloji, akademik bir alan olmanın ötesinde; toplumu anlamanın bir aracı olarak görüldü.

Ziya Gökalp'in fikirleri bu noktada önemli bir zemin oluşturdu. Toplumu bir bütün olarak ele alan bu yaklaşım, kültür, kimlik ve modernleşme tartışmalarına yön verdi. Ancak Cumhuriyet'in sosyolojiye yaklaşımı, yalnızca teorik bir çerçeveyle sınırlı kalmadı.

Amaç, toplumsal yapıyı analiz etmek ve bu analizden hareketle politika üretmekti. Bu nedenle sosyoloji, doğrudan toplumsal dönüşümle ilişkilendirildi.

Bu gelişim süreci, yalnızca kuramsal çerçevelerle sınırlı kalmamış, saha araştırmalarına dayalı yeni yaklaşımlarla derinleşmiştir. Nitekim Mübeccel Kıray'ın kentleşme ve toplumsal değişim üzerine yaptığı çalışmalar, Türkiye'de sosyolojinin gözleme dayalı bir disiplin hâline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Benzer şekilde Behice Boran'ın köy araştırmaları ve toplumsal yapı analizleri, sosyal bilimlerin doğrudan toplumsal gerçeklikle ilişki kurmasını sağlamıştır.

6.2 Türk Tarih Kurumunun Kuruluşu ve Amaçları

Cumhuriyet için tarih, yalnızca geçmişin anlatıldığı bir ders konusu olmak yerine; milletin kimliğini yeniden inşa ettiği, kendine güvenini tazelediği ve geleceğini şekillendirdiği stratejik bir düşünce alanıydı. Atatürk, tarihin bilimsel yöntemlerle araştırılmasını, düşünsel bağımsızlığın temel şartı olarak görüyordu. Çünkü kendi tarihini bilmeyen, başkalarının yazdığı anlatılara mahkûm kalırdı. Bu anlayışın en somut kurumsal ürünü, Türk Tarih Kurumu oldu. Kurum hem millî tarih bilincini güçlendirmeyi hem de tarihi dogmalardan arındırarak bilimsel bir zemine oturtmayı hedefliyordu.

Tarih: Geçmişi Yeniden Düşünmek

Cumhuriyet'in sosyal bilimler alanındaki en dikkat çekici hamlelerinden biri, tarih anlayışında yapılan değişimdi. Osmanlı döneminde

tarih çoğunlukla olayların aktarımına dayanıyordu. Cumhuriyet ise tarihi, neden-sonuç ilişkileri içinde ele alınması gereken bir disiplin olarak yeniden tanımladı. Türk Tarih Kurumunun çalışmaları bu yaklaşımın somut örneğidir. Arşiv belgeleri, arkeolojik bulgular ve karşılaştırmalı analizler kullanılarak geçmiş daha sistemli biçimde incelenmeye başlandı. Bu yöntem, tarihin yalnızca "Ne oldu?" sorusuna değil; "Nasıl oldu?" sorusuna da cevap aramasını sağladı.

Atatürk'ün Tarih ve Bilim Anlayışı

Mustafa Kemal Atatürk, tarihe yalnızca geçmişte yaşanmış olayların kronolojik bir anlatımı olarak bakmıyordu. Ona göre tarih, milletlerin kendilerini anlamalarını sağlayan ve geleceğe yön veren bir düşünme alanıydı. Tarih bilgisi olmayan bir toplumun, kendisini doğru tanıması ve sağlam bir gelecek kurması zordu.

Atatürk'ün tarihe ilgisi oldukça erken yaşlarda başlamıştı. Öğrencilik yıllarında okuduğu tarih kitaplarında altını çizdiği yerler, aldığı notlar ve yaptığı değerlendirmeler, onun pasif bir okuyucu değil, sorgulayan bir zihin olduğunu gösterir. Bu yaklaşım, tarihi ezberlenmesi gereken bir bilgi yığını olarak görmez; tarihin, anlamlandırılması gereken bir düşünce alanı olduğunu ortaya koyar.

Atatürk'e göre tarih, yalnızca geçmişi öğrenmek için değil, bugünü anlamak ve geleceği kurmak için de gereklidir. Toplumların yükselişini ya da gerileyişini anlamak, ancak olayları çok yönlü değerlendirmekle mümkündür. Savaşlar, ekonomik yapı, eğitim düzeyi, yönetim anlayışı ve toplumsal dayanışma gibi unsurlar birlikte ele alınmadıkça tarih eksik kalır. Bu nedenle Atatürk, tarihe bütüncül ve neden-sonuç ilişkileri içinde yaklaşmıştır.

Afet İnan'ın aktardıklarına göre Atatürk, konuşmalarında ve toplantılarda tarihsel örneklere sıkça başvurmuş, yapılan devrimlerin gerekçelerini açıklarken geçmişle bağ kurmaya özen göstermişti. İnan yalnızca bu sürecin tanığı değil; aynı zamanda aktif bir parçasıydı. Yurt dışında aldığı eğitimle tarih ve antropoloji alanlarında çalışmalar yapan İnan, Türk Tarih Kurumu'nun bilimsel temeller üzerine kurulmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Bu yaklaşım, tarihin yalnızca anlatılan bir alan olmadığını, aynı zamanda toplumu ikna eden ve düşünmeye yönlendiren bir araç olduğunu gösterir.

Bu noktada temel bir soru ortaya çıkar: Bir toplum geçmişini nasıl öğrenmelidir? Sadece aktarılan bilgileri kabul ederek mi, yoksa bu bilgileri sorgulayarak mı? Atatürk'ün bu konudaki yaklaşımı açıktır. Ona göre tarih, ancak bilimsel yaklaşımla ele alındığında anlam kazanır. Kaynaklara dayanmayan, eleştirel süzgeçten geçmeyen bilgiler kalıcı bir tarih bilinci oluşturamaz. Türk Tarih Kurumunun kuruluşu da bu anlayışın kurumsal bir sonucu olarak ortaya çıktı.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Sorunu

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih, yalnızca eğitim programlarının bir parçası olarak değil, aynı zamanda yeni kurulan devletin kimliğini şekillendiren bir alan olarak görülüyordu. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tarih eğitimi büyük ölçüde Avrupa kaynaklarına dayanıyordu ve bu kaynaklarda Türkler çoğu zaman olumsuz bir bakış açısıyla ele alınıyordu.

Afet İnan'ın aktardığı bir olay, bu durumu çarpıcı biçimde ortaya koyar. Bir ders kitabında Türklerin "ikinci derece" olarak tanımlandığını gören İnan, bu durumu Atatürk'e ilettiğinde, Atatürk'ün tepkisi yalnızca bir rahatsızlık ifadesi olmaz; aksine bu durumu, araştırılması gereken bir mesele olarak ele alır. Yeni kaynaklar getirtilir, incelemeler yapılır ve konu bilimsel bir tartışmaya dönüştürülür.

Şöyle der Büyük Önder:

"Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümullü medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve dünyaya bildirmek bizler için bir borçtur." (Söylev ve Demeçler, Cilt II)

Bu sözleriyle Türk tarihinin araştırılmasını bilimsel ve millî bir görev olarak tanımlar.

Cumhuriyet yönetimi için askerî ve siyasi bağımsızlık kadar önemli olan bir diğer alan, düşünsel bağımsızlıktı. Atatürk, millî tarihin araştırılmasını bu mücadelenin "manevi cephesi" olarak değerlendiriyordu.

Çünkü bir toplum kendi geçmişine dair bilgiyi üretmezse, başkalarının yazdığı anlatılar zamanla sorgulanmadan kabul edilebilirdi. Bu tartışmalara O'nun şu sözleri damga vurur:

"Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan, yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır."

Bu sözler, Atatürk'ün tarih metodolojisine dair en güçlü ifadelerinden biridir.

Bu noktada tarih eğitiminin rolü belirleyicidir. Bir toplumun kendisini nasıl gördüğü, büyük ölçüde öğrendiği tarihle şekillenir. Sürekli olumsuz ya da eksik bir anlatıyla karşılaşan bir bireyin, kendi kimliğine güven duyması zorlaşır. Buna karşılık, kaynaklara dayalı ve dengeli bir tarih anlatısı hem eleştirel düşünmeyi hem de sağlıklı bir kimlik bilincini destekler.

"Biz daima hakikati arayan ve onu buldukça ifade etmeye cüret eden insanlar olmalıyız."

Atatürk bu sözleriyle tarih yazımının bilimsel ve eleştirel olması gerektiğini vurgular. Ancak burada önemli bir denge vardır: Millî tarih anlayışı, geçmişi sorgusuzca yüceltmek anlamına gelmez. Asıl amaç, geçmişi olduğu gibi anlamak ve bilimsel yöntemle değerlendirmektir. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde tarih çalışmaları hem millî bilinci güçlendirmeyi hem de bilimsel doğruluğu korumayı hedefliyordu.

Kuruluş Süreci (1930-1931)

Türk Tarih Kurumu'nun temelleri, 1930 yılında Türk Ocakları'nın VI. Kurultayı'nda atıldı. Bu kurultayda "Türk Tarih Heyeti" adıyla başlatılan çalışmalar, kısa sürede kurumsal bir yapıya dönüşecekti.

Afet İnan'ın anlatımları, bu sürecin yalnızca resmî bir kararlar dizisi olmadığını, aynı zamanda yoğun bir entelektüel arayışın ürünü olduğunu gösterir. O yıllarda tarih öğretimi için yeterli kaynak bulunmadığından, öğretmenler ders notlarını kendileri hazırlamakta ve sürekli yeni bilgilerle bu notları geliştirmekteydi. Bu durum hem bir eksikliği hem de güçlü bir arayış iradesini yansıtır. Kurultay

Ankara'da düzenlenen ilk Türk Tarih Kongresi'ni izlerken. (2-11 Temmuz 1932)

sürecinde Atatürk'ün yönlendirmesiyle tarih konusunun sistemli biçimde ele alınması gündeme geldi ve bu alanda kurumsal bir çalışma yürütülmesi gerektiği fikri güçlendi. 15 Nisan 1931'de kurulan "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti", daha sonra Türk Tarih Kurumu adını alarak bu sürecin somut karşılığı oldu.

Bu gelişme, tarih çalışmalarının bireysel çabaların ötesine geçerek planlı ve sürekli bir yapıya kavuşmasını sağladı. Çünkü tarih gibi geniş bir alan, farklı uzmanlıkların bir araya gelmesini gerektirir. Kurumlaşma, bu iş birliğini mümkün kılan temel adımdır.

Afet İnan'ın vurguladığı gibi, millî bilincin güçlenmesi, bir toplumun kendi kökenini ve tarihsel birikimini bilmesiyle yakından ilişkilidir. Ancak bu bilgi, yalnızca duygusal bir aidiyet üretmek için değil; aynı zamanda eleştirel düşünmeyi desteklemek için de gereklidir.

Bu noktada "kanıt" kavramı önem kazanır. Tarihsel bir iddia, ancak belgeler, arkeolojik bulgular ve farklı kaynakların karşılaştırılmasıyla anlam kazanır. Bu nedenle Türk Tarih Kurumu'nun çalışmaları, yalnızca yazılı belgelerle sınırlı kalmamış; arkeoloji, coğrafya ve dil bilimi gibi alanlarla da ilişki kurmuştur.

İlk Çalışmalar ve Etkileri

Kuruluşunun ardından Türk Tarih Kurumu kısa sürede kapsamlı çalışmalar yürütmeye başladı. Bu çalışmaların başında tarih tezinin geliştirilmesi, ders kitaplarının yeniden düzenlenmesi ve bilimsel toplantıların organize edilmesi geliyordu.

1932 yılında düzenlenen 1. Türk Tarih Kongresi, bu sürecin önemli dönüm noktalarından biridir. Kongre, farklı görüşlerin tartışıldığı ve tarih araştırmalarının yönünün belirlendiği bir platform işlevi gördü.

Kurumun faaliyetleri yalnızca teorik çalışmalarla sınırlı kalmamış; arkeolojik kazılar da önemli bir yer tutmuştur. Alacahöyük, Karaoğlan ve diğer bölgelerde yapılan kazılar, tarih bilgisinin yalnızca yazılı kaynaklara dayanmadığını, maddi bulgularla da desteklendiğini ortaya koyar. Bu bulgular, geçmişe dair bilgilerin zamanla değişebileceğini de gösterir. Yeni bir arkeolojik keşif, daha önce doğru kabul edilen bilgilerin yeniden değerlendirilmesine neden olur. Bu durum, tarihin durağan değil, sürekli gelişen bir bilgi alanı olduğunu ortaya koyar. Kurumun yayın faaliyetleri ve kütüphane çalışmaları da bu sürecin önemli bir parçasıydı. Bilimsel dergilerde yayımlanan makaleler hem yeni bilgilerin paylaşılmasını sağlamış hem de araştırma yöntemlerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Böylece tarih, yalnızca anlatılan bir bilgi olmaktan çıkarak tartışılan ve sürekli yeniden üretilen bir alan hâline geldi.

Kurumun Temel Hedefleri

Kurumun temel hedefleri birkaç başlık altında toplanabilir:

- Türk tarihini bilimsel yöntemlerle araştırmak
- Türklerin dünya medeniyetine katkılarını ortaya koymak
- Tarih bilgisini eğitim yoluyla topluma aktarmak
- Yanlış ve eksik bilgileri bilimsel çalışmalarla düzeltmek.

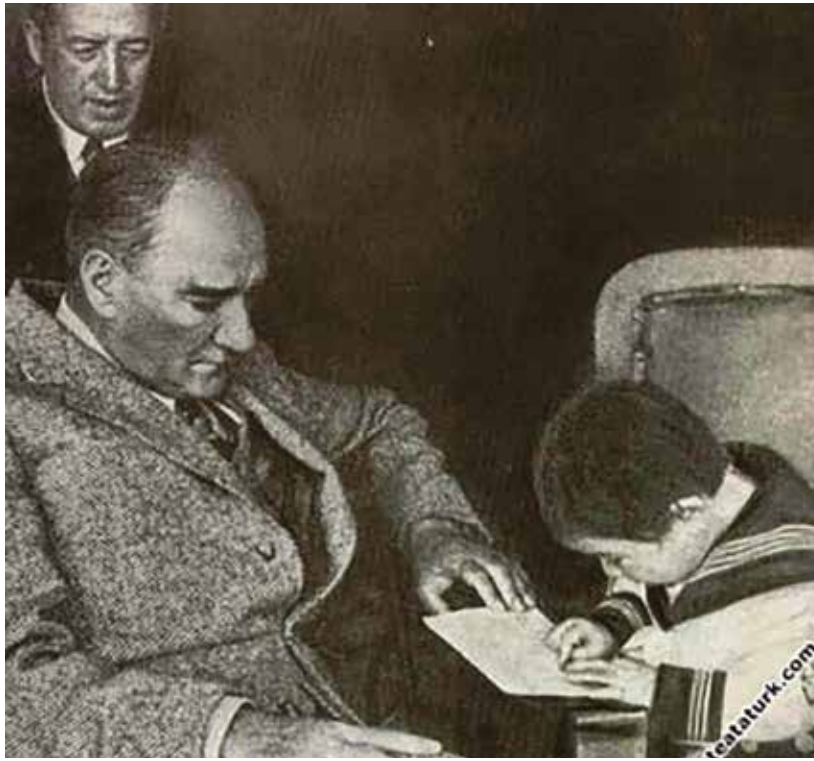
Mustafa Kemal Atatürk I. Türk Tarih Kongresi dolayısıyla Marmara Köşkü'nde verdiği çayda ABD'den gelen, "Bizans Tarihi" Kitabı'nın yazarı Thomas Whittmore ile sohbet ediyor.

Bilimsel Tarihin Temelleri

Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşu, Cumhuriyet döneminde bilimsel düşünceye verilen değerin önemli göstergelerinden biridir. Kurum, tarih çalışmalarını sistemli ve bilimsel bir temele oturtarak, geçmişin daha doğru anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Atatürk'ün tarih anlayışı, geçmişi yüceltmekten çok, onu anlamaya ve bu anlayış üzerinden geleceği kurmaya dayanır. Türk Tarih Kurumu da bu yaklaşımın kurumsal bir ifadesi olarak ortaya çıkmıştır.

Bugün bu sürece bakıldığında görülen şudur: Bir toplum kendi tarihini araştırdıkça yalnızca geçmişini öğrenmez; aynı zamanda düşünme biçimini de geliştirir. Tarih, bu anlamda bir bilgi alanı olmanın ötesinde, eleştirel düşünmenin de temel araçlarından biridir. Ancak üretilen bilginin kalıcı hâle gelmesi ve geniş kitlelere ulaşması, onu taşıyacak güçlü bir dile bağlıydı. Bu nedenle tarih kadar, o tarihin hangi dil aracılığıyla ifade edildiği de belirleyici bir meseleydi.

6.3 Türk Dil Kurumu ve Bilim Dili Olarak Türkçe

"Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir."

Mustafa Kemal Atatürk

Dil ile bilim arasındaki ilişki, yalnızca iletişim kurma ihtiyacıyla açıklanamaz. İnsan, bilgiyi bir dil aracılığıyla üretir, düzenler ve başkalarına aktarır. Bu nedenle bir dilin bilim dili hâline gelmesi, o toplumun düşünme ve bilgi üretme kapasitesiyle doğrudan bağlantılıdır.

Türkçe, tarihsel derinliği ve zengin söz varlığıyla bilimsel anlatım için güçlü bir potansiyele sahiptir. Ancak bir dilin bilim dili olması, yalnızca dilin yapısıyla değil; o dilde üretilen bilginin yoğunluğu, kurumların gücü ve dil bilincinin yaygınlığıyla ilgilidir.

Düşüncenin Sınırları

Dil, yalnızca iletişim aracı değildir; düşüncenin kendisidir. Bu nedenle dilde yapılacak bir değişim, doğrudan düşünme biçimini etkiler. Cumhuriyet'in dil politikaları bu anlayışa dayanır. Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarıyla dil sadeleştirildi, bilimsel üretime daha uygun hâle getirilmeye çalışıldı. Bu değişim, bilginin daha geniş kesimlere ulaşmasını sağladı.Dilin sadeleşmesi, düşüncenin daha açık ve anlaşılır olmasının önünü açtı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen dil reformları ve Türk Dil Kurumu'nun kurulması, Türkçeyi modern bilimin taşıyıcısı durumuna getirme amacını taşıyordu.Bu süreç, dil ile düşünce arasındaki ilişkinin bilinçli bir şekilde yeniden kurulması anlamına gelir.

Bilim Dili Nedir?

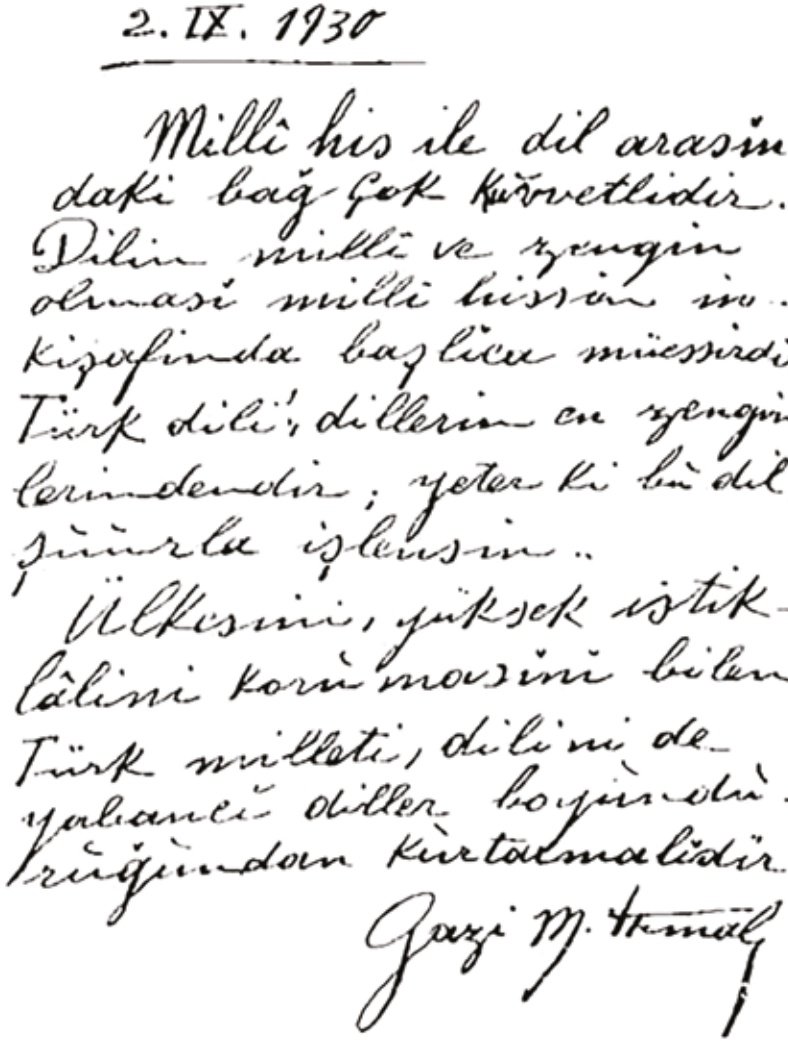
Bilim dili, yalnızca mevcut bilgiyi aktarmaz, aynı zamanda yeni bilgi üretimini mümkün kılan bir ifade alanı açar. Akla dayanan düşünce, kavramlar üzerinden ilerler; bu kavramların açık, tutarlı ve paylaşılabilir olması gerekir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında şu soru önem kazanmıştı: Bir dilin bilim dili olması için ne yapılmalıydı?

Bir dilin bilim dili olması için genellikle iki temel unsurdan söz edilir: Tarihsel birikim ve bilimsel üretim gücü. Ancak belirleyici olan çoğu zaman ikinci unsurdur. Nitekim bugün İngilizcenin bilim dili olarak öne çıkması, dilin yapısal özelliklerinden çok, bu dili kullanan toplumların bilimsel üretimdeki ağırlığıyla ilişkilidir.

Bu durum önemli bir gerçeği ortaya koyar: Hiçbir dil doğuştan "bilim dili" değildir. Bir dil, o dilde üretilen bilgi arttıkça bilim diline evrilir. Bu açıdan bakıldığında Türkçenin önünde yapısal bir engel bulunmaz; asıl mesele, bilimsel üretimin sürekliliği ve yaygınlığıdır.

Türkçenin Bilimsel İfade Geleneği

Türkçenin bilim dili olma süreci, uzun ve kesintili bir tarihsel gelişim içinde şekillendi. Göktürk Yazıtları, yalnızca siyasi tarih açısından değil, aynı zamanda Türkçenin soyut düşünceyi ifade edebilme gücünü göstermesi bakımından da dikkat çekicidir.

2. IX. 1930

Millî his ile dil arasın
daki bağ çok kuvvetlidir.
Dilin millî ve zengin
olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir.
Türk dili; dillerin en zengin
lerindendir; yeter ki bu dil,
şuurla işlensin.

Ülkesini, yüksek istik-
lâlini korumasını bilen
Türk milleti, dilini de
yabancı diller boyunduru-
ğundan kurtarmalıdır.

Gazi M. Kemal

Orta Türkçe döneminde dilin kullanım alanı genişlemiş; özellikle Karahanlı ve Harezm sahasında bilimsel ve kültürel metinlerde Türkçeye daha fazla yer verilmiştir. Kaşgarlı Mahmud'un Divânü Lügati't-Türk adlı eseri, Türkçenin günlük iletişim dili olmanın ötesinde, sistemli bir bilgi alanı kurabilen bir dil olduğunu gösterir.

Osmanlı döneminde ise bilimsel yazım dili büyük ölçüde Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalmıştı. Bu durum, Türkçenin bilim dili olarak gelişimini yavaşlatmış ve dilin bilimsel üretimdeki rolü sınırlı kalmıştı. Buna rağmen Türkçe, toplumun gündelik yaşamında ve devlet yönetiminde varlığını sürdürerek sürekliliğini korudu.

Bu tarihsel tablo, önemli bir soruyu da beraberinde getirir: Bir dilin bilimsel üretimde geri planda kalması, o dilin yetersizliğinden mi kaynaklanır, yoksa o dili kullanan toplumun tercihleri ve koşullarıyla mı ilgilidir?

Cumhuriyet Dönemi ve Türk Dil Kurumu

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte dil meselesi, modernleşme sürecinin temel unsurlarından biri oldu. Atatürk, dilin düşünceyi şekillendirdiğini ve bilimsel bilginin yaygınlaşmasında belirleyici bir rol oynadığını vurgulamıştı.

1932 yılında kurulan Türk Dil Kurumu, bu anlayışın kurumsal bir sonucu olarak ortaya çıktı. Kurumun temel amacı, Türkçeyi bilim ve eğitim dili olarak geliştirmek ve yaygınlaştırmaktı.

Bu doğrultuda yürütülen çalışmalar üç ana alanda yoğunlaştı:

- sözlük ve derleme çalışmaları
- bilimsel terimlerin Türkçeleştirilmesi
- dil bilincinin toplumda yaygınlaştırılması

Bu çalışmalar, bilimsel bilginin daha geniş kesimler tarafından anlaşılmasını kolaylaştırdı ve Türkçenin akademik kullanım alanını önemli ölçüde genişletti.

Terminoloji ve Bilimsel Düşünce

Deney ve gözleme dayalı anlayış, büyük ölçüde kavramlar üzerinden ilerler. Bu nedenle bir dilin bilim dili hâline gelmesinin en önemli göstergelerinden biri, yeni kavramlar üretebilme ve bunları tutarlı bir şekilde kullanabilme kapasitesidir.

Cumhuriyet döneminde özellikle matematik, hukuk ve fen bilimleri alanında yürütülen terim çalışmaları, Türkçenin bu kapasitesini geliştirdi. Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan terim sözlükleri, bilimsel dilde bir standardizasyon sağlamış ve kavram karmaşasını azaltmıştır.

Ancak burada her dönemde karşılaşılan bir ikilem vardır: Yeni bir bilimsel kavram ortaya çıktığında, o kavram için Türkçe bir karşılık üretmek mi, yoksa uluslararası terimi olduğu gibi kullanmak mı daha doğrudur? Bu soru, yalnızca dil bilimsel değil, aynı zamanda kültürel ve bilimsel bir tercih meselesidir.

Küreselleşme ve Türkçenin Geleceği

Günümüzde bilimsel yayıncılığın büyük ölçüde İngilizce yürütülmesi, pek çok dilde olduğu gibi Türkçe için de yeni tartışmalar doğurmuştur. Ancak tarihsel süreç, bilim dillerinin sabit olmadığını açıkça gösterir.

Latince, Arapça ve Fransızca gibi diller farklı dönemlerde bilim dili olmuş; bilimsel üretim merkezlerinin değişmesiyle bu rolü başka dillere bırakmıştır. Bu durum, bilim dilinin aslında güç dengeleriyle yakından ilişkili olduğunu gösterir.

Dolayısıyla Türkçenin bilim dili olarak güçlenmesi, yalnızca dil politikalarına bağlı değildir. Asıl belirleyici olan, o dilde üretilen bilimsel bilginin miktarı ve niteliğidir. Bilimsel üretim arttıkça, dil de bu üretimin taşıyıcısı olarak güç kazanır.

Bu bağlamda geleceğe dair şu soru önemini korur: Bilim dünyası çok dilli bir yapıya mı evrilecektir, yoksa tek bir küresel dilin hâkimiyeti devam mı edecektir? Bu sorunun yanıtı, yalnızca dilin değil, bilimin nasıl örgütleneceğiyle de ilgilidir.

Dilden Düşünceye: Türkçenin Bilim Dili Oluşumu

Türkçe, tarihsel birikimi, ifade gücü ve kavram üretme kapasitesi bakımından bilim dili olmaya elverişli bir dildir. Ancak bir dilin bilim dili olarak etkili olması, o dili kullanan toplumun bilimsel üretim gücüyle doğrudan ilişkilidir.

Türk Dil Kurumu, Cumhuriyet'ten itibaren yürüttüğü çalışmalarla Türkçenin bilim dili olarak gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle terim üretimi ve dil bilincinin yerleşmesi açısından kurumsal bir rol üstlenmiştir.

Bugün Türkçenin bilim dili olarak güçlenmesi, yalnızca dil tartışmalarıyla değil; bilimsel üretimin artması, akademik çalışmaların desteklenmesi ve bilginin toplumla buluşturulmasıyla

mümkündür. Çünkü dil, ancak içinde düşünce üretildiğinde gelişir ve kalıcı olur.

Atatürk, bilimin toplumun tüm kesimlerine yayılabilmesi için anlaşılır bir dilin gerekliliğini vurgulamış; dil ile düşünce arasındaki bağı "Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir" sözleriyle ifade etmiştir. Bu yaklaşım, Türkçenin yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bir bilim dili hâline getirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Dil alanında yürütülen bu çalışmalar, düşüncenin ifade imkânlarını genişletirken aynı zamanda yeni bir ihtiyacı da görünür kıldı: Bu bilgi üretimini sürdürecek, farklı disiplinleri bir araya getirecek ve yeni kuşaklara aktaracak kurumsal yapılar. Çünkü dil ve tarih üzerine yapılan çalışmalar, ancak onları sistemli biçimde inceleyecek akademik ortamlarla kalıcılaşır.

6.4 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

UYANIŞ

Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi, Ankarada Törenle Açıldı

Kurtuluş Savaşı'nın en zorlu günlerinde, cephelerden gelen haberler henüz kesinleşmemişken Ankara'da Maarif Kongresi'ni toplayan Mustafa Kemal Atatürk için askerî zafer hiçbir zaman nihai hedef olmadı. Ona göre asıl mücadele, savaş sonrasında verilecekti: düşüncede, bilimde ve kültürde.

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1930'lu yıllara gelindiğinde bu yaklaşım somut adımlara dönüşmeye başladı. Atatürk'e göre tam bağımsızlık, yalnızca sınırları korumakla değil; bir milletin kendi dilini, tarihini ve coğrafyasını bilimsel yöntemlerle inceleyebilmesiyle mümkündü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, bu düşüncenin kurumsal karşılığı olarak ortaya çıktı.

Bu fakülte, adından da anlaşılacağı gibi rastgele seçilmiş disiplinleri bir araya getirmiyordu. Aksine, bir milletin kendisini anlamasını sağlayan üç temel alanı —dil, tarih ve coğrafyayı— aynı çatı altında buluşturuyordu.

Bu çerçevede fakültenin yapısı, yalnızca akademik bir tercih değil; aynı zamanda belirli bir düşünce sisteminin yansımasıydı.

Antropoloji ve İnsan Anlayışı

Cumhuriyet'in dikkat çekici yönlerinden biri de insanı yalnızca kültürel değil, aynı zamanda biyolojik ve toplumsal yönleriyle ele alma çabasıdır.

Antropoloji çalışmaları bu yaklaşımın bir parçası olarak gelişti. Amaç, insanı bilimsel yöntemlerle incelemek ve toplumsal yapıyı daha geniş bir perspektiften değerlendirmekti. Bu çalışmalar, kimlik ve kültür tartışmalarına farklı bir boyut kazandırdı.

Atatürk'e göre tarih, anlatılan bir geçmiş olduğu kadar; arkeoloji ve antropoloji gibi bilimlerin ışığında kanıtlanması gereken bir araştırma alanıydı. Bu yaklaşım, tarih bilgisini efsanelerden ayıran temel ölçüttür. Somut kanıtlara dayanmayan anlatılar, ne kadar yaygın olursa olsun, bilimsel bir değer taşımaz.

Türk tarihinin Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan geniş coğrafyası, çok katmanlı bir birikimi beraberinde getirir. Bu birikimi doğru anlamak, ancak bilimsel yöntemlerle mümkündür. Çünkü toplumlar geçmişlerini ne kadar sağlıklı kavrarsa, geleceklerini de o kadar bilinçli kurabilir.

Atatürk'ün bu yaklaşımı, onun kişisel entelektüel ilgileriyle de yakından ilişkilidir. Hayatı boyunca yoğun bir okuma disiplini sürdürmüş, kitaplarla kurduğu ilişkiyi bir alışkanlıktan öte bir düşünme biçimine dönüştürmüştür. Notlar alması, altını çizmesi, metinlerle adeta tartışması; onun bilgiye pasif değil, aktif bir şekilde yaklaştığını gösterir. Bu durum, bir liderin zihinsel dünyası ile bir ülkenin bilim politikaları arasındaki ilişkinin ne kadar güçlü olabileceğini düşündürür.

Tarih kadar coğrafya da bu bütünün ayrılmaz bir parçasıdır. Atatürk, coğrafya ile tarih arasındaki bağı özellikle vurgulamış; coğrafi koşullar dikkate alınmadan yapılan tarih yorumlarının eksik kalacağını belirtmiştir. Nitekim askerî deneyimi, coğrafyanın belirleyici rolünü doğrudan görmesini sağlamıştır. Sakarya Savaşı öncesinde ordunun nehrin doğusuna çekilmesi kararı, yalnızca askerî değil, aynı zamanda coğrafi bir değerlendirmeye dayanıyordu.

Tarih olaylarının belirli mekânlarda gerçekleşmesi, coğrafyanın bu olayları anlamadaki rolünü daha da önemli kılar. Bir savaşın, bir göçün ya da bir yerleşimin neden o şekilde geliştiğini anlamak, çoğu zaman coğrafi koşulları bilmekle mümkündür.

Bu iki alana dilin eklenmesi ise başka bir zorunluluktan kaynaklanır. Atatürk'e göre bir millet, kendi tarihini başkalarının yorumlarıyla değil, kendi kaynakları üzerinden öğrenmelidir. Ancak bu kaynaklara ulaşabilmek ve onları doğru yorumlayabilmek, dil bilgisiyle doğrudan ilişkilidir. Eski yazıtlar, tabletler ve metinler çözülemeden tarihsel bilgiye bağımsız biçimde ulaşmak mümkün değildir.

Böylece dil, tarih ve coğrafya farklı disiplinler olarak birbirini tamamlayan ve birlikte anlam kazanan bir bütüne dönüşür.

ULUS

Son haberlerimiz üçüncü sayfamızdadır.

SAYLAV NAMZETLERİMİZ BİLDİRİLDİ

Dil, Tarih Fakültesi Dün Törenle Açıldı

Saylav Namzedleri

C. H. P. Genel Başkan vekili Genbaşkurca onaylanan namzedleri seçmenlere bildiriyor

BİLDİRİG

Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi dün açıldı

Kültür Bakanı açış söylevinde fakültenin kuruluş gayesini anlattı

Komplo Maznunları

Haklarındaki ithamı reddettiler - Müddeiumumi tahkikatın genişletilmesini istedi

Sosyal Bilimlerin Ortak Zemini

Farklı disiplinlere rağmen sosyal bilimlerin ortak bir yönü vardır: İnsanı ve toplumu anlamaya çalışmak.

Cumhuriyet'in yaklaşımı, bu alanları birbirinden kopuk değil; birbirini tamamlayan parçalar olarak görmektir. Bu bütüncül bakış, sosyal bilimlerin gelişmesini hızlandırdı.

Bir Devlet Projesinin Doğuşu (1935)

Bu bütüncül yaklaşım, 1935 yılında somut bir devlet projesine dönüştü. 14 Haziran 1935'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Maarif Vekili Saffet Arıkan, yapılacak çalışmaları şu sözlerle ifade ediyordu:

"Atatürk'ün yüksek dehâsından doğan tarih ve dil hareketi; bunlara bağlı olan arkeoloji ve coğrafya bilgileri için Ankara'da bir fakülte açılacaktır".

Aynı yıl kabul edilen 2795 sayılı kanunla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi resmen kuruldu. Kanunun ilk maddesi, Ankara'da böyle bir fakülte açılması için Kültür Bakanlığına yetki verildiğini belirtiyordu. Bu ifade, fakültenin yalnızca akademik bir girişim değil, doğrudan bir devlet politikası olduğunu açıkça ortaya koyar.

Kuruluş gerekçelerinde iki temel hedef öne çıkar: Türk kültürünü bilimsel yöntemlerle araştıracak kurumların oluşturulması ve bu alanlarda çağdaş anlayışa sahip öğretmenlerin yetiştirilmesi. Bu durum, fakültenin yalnızca araştırma yapan bir kurum olmayacağını; aynı zamanda bilgiyi topluma taşıyan bir eğitim merkezi olarak tasarlandığını gösterir.

Fakültenin Ankara'da kurulması da bilinçli bir tercihtir. Yeni devletin kültür ve bilim politikalarının başkentte şekillendirilmek istenmesi, bu kurumun konumunu daha da anlamlı kılar.

9 Ocak 1936'da Ankara Halkevi'nde gerçekleştirilen açılış, dönemin basınında da geniş yer bulmuş ve kamuoyunda dikkat çekmişti. Bu ilgi, fakültenin akademik çevrelerin ötesinde, toplumun geneli için de anlam taşıdığını gösterir.

İlk Akademik Kadro ve Yapılanma

Atatürk Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılışında, 9 Ocak 1936
Fakülte, eğitim faaliyetlerine mütevazı bir binada başladı. Ancak kısa sürede güçlü bir akademik yapıya kavuştu. İlk kadroda hem Türk hem de yabancı bilim insanlarının yer alması, kuruma ulusla-

rarası bir nitelik kazandırdı. Özellikle 1930'lu yıllarda Avrupa'daki gelişmeler nedeniyle Türkiye'ye gelen akademisyenler, yalnızca bilgi değil; yeni araştırma yöntemleri ve düşünme biçimleri de getirdi. Bu etkileşim, Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişimini hızlandırdı.

Fakültede tarih, coğrafya ve Türk dili alanlarının yanı sıra antropoloji, filoloji ve yabancı diller gibi disiplinlerin de yer alması, çok yönlü bir akademik yapı oluşturdu.

Kız ve erkek öğrencilerin birlikte eğitim görmesi ise Cumhuriyet'in eğitimde eşitlik ilkesinin somut bir yansımasıydı.

Bir Vizyonun İlk Dersi

Fakültenin açılışı, aynı zamanda bir düşünce dünyasının ilanı niteliğindeydi. Bu vizyon, ilk dersle birlikte somutlaştı.

Afet İnan tarafından verilen bu derste, Türk tarihinin yalnızca anlatılan bir geçmiş değil; bilimsel yöntemlerle kanıtlanması gereken bir araştırma alanı olduğu vurgulandı. Atatürk'ün bu dersin içeriğine doğrudan katkı sunması, konuya verdiği önemi açıkça gösterir.

Bu durum, bilime yaklaşım açısından dikkat çekicidir. Bir devlet kurucusunun, bir dersin içeriğiyle bu denli yakından ilgilenmesi günümüz koşullarında kabul edilemeyecek olsa da; o günün koşullarında bilginin üretilme ve aktarılma meselesinin bir lider tarafından ne kadar ciddiye aldığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bu ilk ders, aynı zamanda Türk tarihinin kendi kaynakları üzerinden, bilimsel yöntemlerle yeniden yazılmasının da sembolik başlangıcıdır.

Cumhuriyetin Geleceğine Miras

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, kısa sürede Türkiye'nin en önemli sosyal bilim merkezlerinden biri oldu. Yetiştirdiği öğretmenler ve araştırmacılar aracılığıyla yalnızca akademik dünyayı değil, eğitim sisteminin tamamını etkiledi.

Bu fakülteden mezun olan eğitimciler, bilimsel düşünceyi sınıflara taşıyarak yeni nesillerin yetişmesinde önemli rol oynadı. Aynı zamanda Türkçenin bilim dili olarak gelişmesine katkı sağlandı; bilimsel kavramların toplum tarafından anlaşılabilir hâle gelmesi desteklendi.

1946 yılında Ankara Üniversitesi bünyesine katılan fakülte, bu tarihten sonra da akademik çalışmalarını sürdürerek etkisini genişletmeye devam etti.

Bugün Türkiye'de sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların önemli bir kısmı, bu kurumun attığı temeller üzerinde yükselmektedir. Bu durum, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin yalnızca bir eğitim kurumu değil; uzun vadeli bir bilim ve kültür projesi olduğunu gösterir. Böylece sosyal bilimler alanında atılan adımlar, yalnızca ayrı ayrı kurumların kurulmasıyla değil; birbirini tamamlayan bir düşünce ağıyla anlam kazandı.

Bu kurumsal yapı içinde yetişen yeni kuşak akademisyenler, sosyal bilimlerin kapsamını daha da genişletti. Nermin Abadan Unat'ın göç ve toplumsal değişim üzerine yaptığı çalışmalar, Türkiye'de sosyal bilimlerin uluslararası düzeyde tartışmalara katılmasını sağladı. Bu tür çalışmalar, Cumhuriyet'in ilk döneminde atılan temellerin zamanla daha çeşitlenen ve derinleşen bir bilimsel üretime dönüştüğünü gösterir.

Ancak bir toplumun kendi geçmişiyle ilişki kurması, tek başına yeterli değildir. Bu anlayışın, yaşamın somut alanlarına yansıması gerekir. Nitekim Cumhuriyet'in bilim politikaları, sosyal bilimlerde kurulan bu düşünsel zemini, fen bilimleri aracılığıyla gündelik hayata taşımayı hedefliyordu.

Sağlık alanında yürütülen reformlar, yalnızca hastalıklarla mücadele değil; bilimsel bilginin doğrudan insan yaşamını iyileştiren bir güce dönüşmesiydi. Aynı şekilde doğaya ve evrene yönelen ilgi, teorik bir merakın ötesinde; gözleme, deneye ve akla dayalı yeni bir düşünme biçiminin yerleşmesiydi. Bu süreçte bilim, soyut bir tartışma alanı olmaktan çıkarak, toplumun her katmanına nüfuz eden bir dönüşüm aracına dönüştü.

Cumhuriyet'in sosyal bilimler alanındaki bu atılımı, yalnızca kurumların kurulmasıyla değil; bu kurumlarda yetişen bilim insanlarının katkılarıyla anlam kazanmıştır. Bu süreçte kadın akademisyenlerin artan varlığı, bilimsel üretimin çeşitlenmesini sağlamış; toplumu anlama çabasına yeni bakış açıları kazandırmıştır. Böylece sosyal bilimler, yalnızca geçmişi açıklayan değil, değişen toplumu anlamlandıran dinamik bir alan hâline gelmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet'in bilimsel atılımı, birbirinden kopuk alanların değil; aynı bütünün farklı yüzlerinin hikâyesidir.

Sosyal bilimlerde kurulan düşünsel çerçeve, fen bilimlerinde somut karşılıklarını bulmuş; böylece bilim hem toplumu anlamanın hem de onu dönüştürmenin temel aracı hâline gelmiştir.

Bu noktada odak; düşünceden uygulamaya, kavramlardan kurumlara, teoriden pratiğe kayar. Cumhuriyet'in fen bilimleri alanındaki atılımı, bu geçişin en görünür hâlidir.

Bilimin Bütünsel Hikâyesi

Sosyal bilimlerin kurumsallaşması, yalnızca yeni disiplinlerin ortaya çıkışı değil; toplumun kendisine dışarıdan bakabilme kapasitesinin gelişmesi anlamına gelir. Bu durum, bilginin yalnızca doğayı açıklayan bir araç olmaktan çıkarak, toplumsal yapıyı anlamlandıran ve gerektiğinde dönüştüren bir güce dönüşmesini sağlar. Çünkü bir toplum, kendisi hakkında ne kadar sistemli bilgi üretirse, geleceğini de o ölçüde bilinçli kurabilir.Bu açıdan bakıldığında dil, tarih ve sosyal bilimler alanında atılan adımlar, bir kimlik inşasından öte, bir öz bilinç oluşturma sürecidir. Cumhuriyet'in asıl hedeflerinden biri de bu olmuştur: Toplumu yalnızca yönetilen bir yapı olmaktan çıkarıp, kendini anlayan ve açıklayabilen bir özneye dönüştürmek. Bu dönüşüm tamamlandığında ise bilim, yalnızca ilerlemenin değil; toplumsal farkındalığın ve düşünsel bağımsızlığın da temel dayanağı haline gelir.

7. Bölüm

Bilimle Değişen Bir Toplum: Fen Bilimleri

Bilimsel düşüncenin etkisi yalnızca kurumlarla sınırlı kalmaz, yetişen bireyler ve ortaya çıkan çalışmalar bu dönüşümün somut göstergeleridir. Bu bölüm, doğayı anlama çabasının toplumsal hayata yansıyışını inceliyor.

7.1 Bilimin Toplumsallaşması

Bir toplumun bilimle kurduğu ilişki, yalnızca laboratuvarlarda üretilen bilgiyle değil, o bilginin gündelik hayatta nasıl karşılık bulduğuyla anlaşılır. Çünkü bilim, hayatın dışında kaldığında birikim; hayatın içine girdiğinde ise dönüşüm yaratır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye'de yaşanan değişim, tam da bu dönüşümün izlerini taşır. Bilim, dar bir uzmanlık alanı olmaktan çıkarak sağlıktan eğitime, üretimden düşünme biçimlerine kadar uzanan geniş bir etki alanı kazanmaya başlar. Atatürk'ün bilime yüklediği anlam da bu noktada belirginleşir: Bilim, yalnızca bilgi üretmenin değil, topluma yön vermenin bir aracıdır.

Bu bakış açısı, yalnızca kurumların değil, bireysel bilimsel üretimin de güçlenmesini sağladı. Nitekim Cahit Arf'ın matematik alanında geliştirdiği kuramlar, Türkiye'de yetişen bir bilim insanının evrensel ölçekte bilgi üretebileceğini gösterdi. Arf'ın çalışmaları, bilimin yalnızca aktarılan değil, aynı zamanda üretilen bir değer hâline geldiğinin somut bir göstergesiydi.

Bu dönüşüm en somut karşılığını fen bilimlerinde bulur. Doğayı anlama çabası, aynı zamanda gözleme, deneye ve akıl yürütmeye dayalı bir düşünme biçimini de beraberinde getirir. Sağlık alanında yürütülen çalışmalar, hastalıklarla mücadelenin ötesine geçerek toplumsal yaşamın yeniden düzenlenmesine uzanır. Gökyüzüne yönelen merak ise evreni anlamaya çalışan aklın sistemli bir ifadesine dönüşür.

Bilimin toplumsallaşması yalnızca fen ve sağlık alanlarında değil, kültürel mirasın korunmasında da kendini gösterdi. Jale İnan'ın yürüttüğü arkeolojik kazılar ve müzecilik çalışmaları, bilimsel bilginin toplumla buluşmasını sağlayarak tarih bilincinin geniş kitlelere yayılmasına katkıda bulundu. Benzer şekilde Muazzez İlmiye Çığ'ın Sümer ve Hitit tabletleri üzerine yaptığı çalışmalar, insanlık tarihine dair bilgilerin bilimsel yöntemlerle çözümlenmesini sağladı. Bu çalışmalar, bilimin geçmişi anlamada da vazgeçilmez bir araç olduğunu ortaya koydu.

Ancak bu sürecin asıl belirleyici yönü, bilimin kimler tarafından ve nasıl sürdürüleceği sorusunda ortaya çıkar. Çünkü bilim, tek tek bireylerin çabasıyla değil, süreklilik kazanan bir birikimle ilerler. Cumhuriyet'in en önemli hedeflerinden biri de bu birikimi taşıyacak kuşaklar yetiştirmekti. Üniversitelerden araştırma kurumlarına uzanan yapılanma, bu ihtiyacın bir sonucu olarak şekillendi.

Bütün bu gelişmeler, farklı alanlarda ortaya çıksa da aynı soruya yöneliyordu: Bilimsel bilgi tek başına, bir toplumun gelişimi için yeterli midir?

7.2 Sağlık: Bilimin En Somut Yüzü

Cumhuriyet'in en kritik hedeflerinden biri, siyasal ve ekonomik bağımsızlığı sağlamanın yanı sıra insanını sağlıklı, güçlü ve bilinçli kılmaktı. Savaşların yıprattığı, salgınların pençesindeki bir toplumda sağlık, bireysel bir mesele olmanın ötesinde, toplumsal kalkınmanın temel şartı olarak görülüyordu. Bu nedenle tıp, Cumhuriyet için yalnızca tedavi eden bir meslek değil; toplumu dönüştüren, geleceği inşa eden bilimsel bir güç hâline getirildi. Hastalıktan korunmayı, bilimi ve önleyici hekimliği esas alan bu yeni anlayış, Osmanlı'dan devralınan sınırlı mirası kökten aşmayı hedefliyordu.

Hastalıklarla Mücadeleden Toplum Sağlığına

Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda Türkiye, siyasal ve ekonomik krizlerin yanı sıra derin bir sağlık kriziyle de karşı karşıyaydı. Uzun süren savaşlar, yoksulluk ve yetersiz altyapı, toplumun genel sağlık durumunu ciddi biçimde zayıflatmıştı. Bulaşıcı hastalıklar yaygındı, hekim sayısı son derece sınırlıydı ve modern sağlık kurumları

Denizli Memleket Hastanesi, 1928

yalnızca birkaç büyük şehirde vardı. Bu tablo, sağlık meselesinin bireysel bir sorun olmanın ötesinde, doğrudan doğruya toplumun geleceğini belirleyen bir unsur olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Nitekim Atatürk'ün ***"Milletimizin sağlığının korunması ve güçlendirilmesi, devletin başlıca görevlerindendir"*** sözü, sağlık politikalarının Cumhuriyet için taşıdığı önemi yansıtır. Bu anlayışla sağlık, yalnızca tedavi edici bir hizmet olmaktan çıkarak; bilimsel, koruyucu ve toplumsal boyutlarıyla ele alınan bir devlet politikasına dönüştü.

Böylece şu soru giderek daha belirginleşti: Bir toplumun sağlığı yalnızca hastanelerle mi korunur, yoksa eğitimden bilime uzanan daha geniş bir dönüşümün parçası mıdır?

Osmanlı'dan Devralınan Sağlık Tablosu

Cumhuriyet'in devraldığı sağlık mirası oldukça sınırlıydı. Osmanlı'nın son döneminde bazı modernleşme adımları atılmış olsa da bu girişimler ülke geneline yayılmamıştı. Özellikle kırsal bölgelerde hekim neredeyse yoktu; salgın hastalıklar yaygınlığını koruyor, modern hastaneler yetersiz kalıyordu. Sıtma, verem, trahom ve

Hüseyin Remzi Bey (ortada) ve Telkihhane-i Şâhâne görevlileri, çiçek aşısı elde etmek üzere bir buzağının başında (1892)

frengi gibi hastalıklar bireyleri olduğu kadar toplumun üretim gücünü, eğitim düzeyini ve yaşam kalitesini de doğrudan etkiliyordu. Cumhuriyet yönetimi bu durumu geçici bir sağlık krizi olmanın ötesinde, bilimsel ve kurumsal eksikliklerin bir sonucu olarak değerlendirdi.

Dolayısıyla çözüm, yalnızca hastaneler açmak değil; bilimsel temellere dayanan kalıcı bir sağlık sistemi kurmaktı.

Bilim Temelli Sağlık Anlayışı

Cumhuriyet'in sağlık politikaları, Atatürk'ün bilim anlayışıyla doğrudan bağlantılıydı. Ona göre çağdaşlaşma, eleştirel düşünmenin hayatın tüm alanlarına yerleşmesiyle mümkündü. Bu yaklaşım sağlık alanında da belirleyici oldu. 1920'de Sağlık Bakanlığı'nın kurulmasıyla birlikte sağlık hizmetleri planlı bir devlet politikasına dönüştürüldü. Bu yeni yaklaşım üç temel ilke etrafında şekillendi:

- Tıp eğitiminin bilimsel temellere oturtulması
- Koruyucu hekimliğin yaygınlaştırılması
- Sağlık hizmetlerinin toplumun tüm kesimlerine ulaştırılması.

Sağlık politikasında, hastalıkları tedavi etmek kadar, hatta ondan daha fazla, hastalıkların ortaya çıkmasını önlemek hedeflendi. Aşı kampanyaları, hijyen eğitimi ve düzenli sağlık taramaları bu yaklaşımın somut yansımaları oldu. Sağlık hizmetleri geleneksel uygulamalardan uzaklaşarak bilimsel araştırma ve modern tıp yöntemlerine dayandırıldı. Böylece tedavi ile önleme arasındaki denge yeniden tanımlandı.

Kurumsal Yapılanma

Cumhuriyet'in sağlık alanındaki en önemli adımlarından biri, kurumsal yapılanmanın güçlendirilmesiydi. Bu dönüşümde modern hastaneler açıldı, laboratuvarlar kuruldu, aşı üretim merkezleri oluşturuldu ve salgın hastalıklarla sistemli bir mücadele başlatıldı. Sağlık hizmetleri artık örgütlü bir sistemin parçasıydı. 1928'de kurulan Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü, bu dönüşümün en önemli kurumlarından biri oldu. Türkiye, bu kurum sayesinde kısa sürede birçok aşıyı kendi imkânlarıyla üretebilen ülkeler arasına girdi. Bu gelişme, bilimsel bağımsızlığın da güçlü bir göstergesiydi.

Tıp Eğitiminde Dönüşüm

Modern bir sağlık sisteminin en önemli unsuru, nitelikli insan gücüdür. Bu nedenle Cumhuriyet'in bilim politikaları içinde tıp eğitimi özel bir yer tuttu. 1933 Üniversite Reformu ile tıp fakülteleri çağdaş standartlara kavuşturuldu. Laboratuvar çalışmaları yaygınlaştırıldı, araştırma temelli eğitim anlayışı benimsendi. Yurt dışından davet edilen bilim insanları bu sürece önemli katkılar sağladı.

Bu dönüşümle birlikte hekimlik mesleği yeniden tanımlandı. Doktorlar yalnızca hastaları tedavi eden kişiler değil; aynı zamanda bilimsel araştırmalar yapan, bilgi üreten uzmanlar hâline geldi. Böylece tıp, uygulamalı bir meslek olmanın ötesine geçerek bilimsel bir disiplin olarak güç kazandı.

Öncü Bilim İnsanları

Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü, Kimyahane ve Bakteriyoloji Binası, 1928

1932 Sayısı 5 Kuruş

Dün Kızıl aşısı istasyonları açıldı. Bedava aşı yapılıyor.

Beyazıt nahiye müdürlüğünde dün bir çocuk aşılanırken...

Kızıl aşısı yapılmak üzere tesisine karar verilen istasyonlar dün açılmış ve müracaat eden çocuklara aşı yapılmaya başlanmıştır.

Kızıl aşısı istasyonları şunlardadır:

Beyazıt nahiye müdürlüğü, Edirnekapıda hakim evi, Eyüp belediye dispanseri, Beyoğlu kaymakamlığı, Kasımpaşa belediye dispanseri, Beşiktaş süt çocukları dispanseri, Kadıköy belediye dispanseri, Üsküdar dispanseri, Bakırköy belediye başhekimliği, Beykoz başhekimliği.

Aşı parasız yapılmaktadır. Müracaat zamanı bergün 14 ten 19 a kadardır.

Beyazıt Nahiye Müdürlüğünde bir çocuk aşılanırken. (1932)

Cumhuriyet'in sağlık alanındaki dönüşümü, yalnızca kurumlar ve politikalarla sınırlı kalmadı; bu sürecin asıl şekillendiricisi, onu taşıyan bilim insanlarıydı.

Refik Saydam, modern halk sağlığı anlayışının Türkiye'deki önemli uygulayıcılarından biri oldu. Sağlık politikalarını bilimsel temellere oturtarak geniş kitlelere ulaştırdı. Sağlık bakanı olarak yürüttüğü çalışmalarla aşı kampanyalarını yaygınlaştırdı ve salgın hastalıklarla mücadelede önemli başarılar elde edilmesini sağladı. Hulusi Behçet ise 1937 yılında tanımladığı hastalıkla dünya tıp literatürüne adını yazdırdı. Uzun süre göz ardı edilen bulgularını ısrarla sürdürdüğü klinik gözlemlerle temellendiren Behçet, bilimsel bilginin sabır ve kanıtla nasıl inşa edildiğini gösterdi.

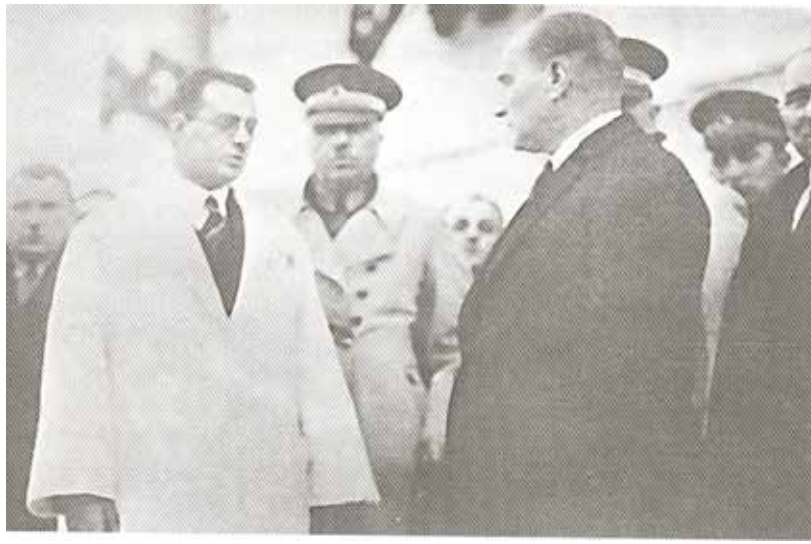
Bu örnekler, bilimsel bir keşfin hem ulusal hem de evrensel bir değer taşıdığının kanıtıdır. Bilim, sınırları aşan bir birikimdir ve insanlığın ortak mirasına katkıda bulunur.

Sağlık Hizmetlerinin Toplumsallaşması

Bugün 16 şehire
AKŞAM
Ordunun güzel hastanesi
Yalnız Ordu şehrinin değil civar vilâyetlerin de ihtiyacını temin ediyor

Akşam gazetesi, 16 Ekim 1933 tarihli nüshasında "Ordu'nun Güzel Hastanesi" başlıklı bir haberi İstanbul'daki okurlarıyla paylaşmıştı.

Cumhuriyet'in sağlık politikalarının en önemli hedeflerinden biri, sağlık hizmetlerini toplumun tüm kesimlerine ulaştırmaktı. Bu doğrultuda gezici sağlık ekipleri kuruldu, köylere sağlık memurları gönderildi, ücretsiz aşı kampanyaları düzenlendi ve halk sağlığı eğitimleri yaygınlaştırıldı. Böylece bilim, yalnızca laboratuvarların kapalı dünyasında kalmayıp, halkın günlük yaşamında somut bir dönüşüm yarattı. Sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin azaltılması anlamına geliyordu. Çünkü sağlık hizmetlerine erişimdeki farklılıklar, toplum içindeki diğer eşitsizlikleri de derinleştirebilirdi.

Sağlıkta Dönüşüm, Toplumda Dönüşüm

Cumhuriyet döneminde tıp alanında gerçekleştirilen reformlar, toplumsal dönüşümün önemli bir parçasıydı. Modern hastaneler, bilimsel eğitim, araştırma kurumları ve koruyucu sağlık politikaları sayesinde Türkiye'de sağlık sistemi köklü bir değişim geçirdi. Bu gelişme, bilimin yalnızca teorik bir bilgi alanı olmadığını; doğrudan insan hayatını, toplumsal yapıyı ve geleceği şekillendiren bir güç olduğunu açık biçimde ortaya koydu.

Cumhuriyet'in bilim anlayışı, insan bedeninin ötesine geçiyor; doğayı, evreni ve insanın evrendeki konumunu anlamaya yönelik bir merakı da kucaklıyordu. Böylece gözler, yeryüzünden gökyüzüne yükseldi.

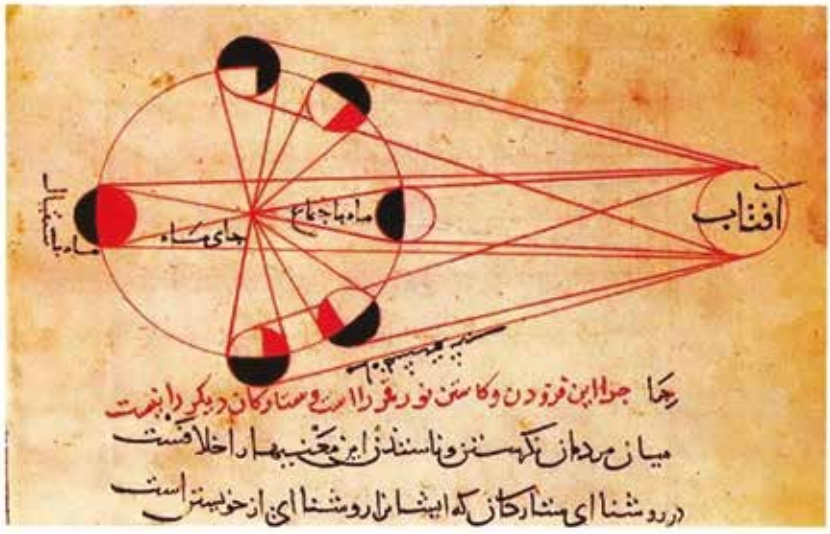
7.3 Astronomi ve Gözlemevleri

Cumhuriyet için bilim, sadece yeryüzünü değil, evreni de anlama iradesi demekti. Astronomi, bu iradenin en saf ve en sembolik alanı olarak öne çıktı. Çünkü gökyüzünü gözlemlemek, akla dayalı düşünmeyi, matematiksel kesinliği ve sistemli araştırmayı gerektiriyordu. Yeni Türkiye, Osmanlı'dan devraldığı astronomi birikimini modern kurumlar, gözlemevleri ve bilimsel yöntemlerle buluşturarak gökyüzünü de aydınlatmayı hedefledi. Bu çaba, Cumhuriyet'in "akıl ve bilim" ilkesinin belki de en görkemli yansımalarından biri oldu.

Cumhuriyet ve Astronomi

Cumhuriyet'in ilanı akla, bilime ve eleştirel düşünceye dayalı yeni bir zihniyetin de başlangıcıydı. Bu yeni yaklaşımda bilim, kalkınmanın ve bağımsızlığın anahtarı olarak görülüyordu. Gökyüzünü anlama çabası ise artık yalnızca bir merak konusu olmaktan çıkıp çağdaşlaşmanın bilimsel temellerinden biri hâline gelmişti.

Astronomi, doğası gereği gözlem, matematiksel hesaplama ve sistemli düşünmeyi gerektirir. Bu özelliğiyle, Cumhuriyet'in akla dayalı yaklaşımının hem simgesi hem de en görünür uygulama alanlarından biri oldu. Üniversiteler, araştırma merkezleri ve gözlemevleri aracılığıyla bu alan yeniden yapılandırıldı ve evreni anlama çabası kurumsal bir nitelik kazandı.

Ancak bu dönüşümü anlayabilmek için astronominin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan tarihsel seyrine kısaca bakmak gerekir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gökyüzü Yolculuğu

11. yüzyılda yaşamış ünlü İslam bilgini El-Biruni'nin Kitabüt-Tefhim adlı eserinden alınmış, ayın evrelerini ve güneş ışığıyla ilişkisini gösteren tarihi bir astronomik çizimi

Anadolu toprakları, yüzyıllar boyunca astronomi biliminin önemli merkezlerinden biri oldu. Uluğ Bey, Ali Kuşçu ve Takiyüddin gibi bilim insanları, kurdukları gözlemevleri ve geliştirdikleri yöntemlerle dünya bilimine de katkı sağladılar.

Özellikle Takiyüddin'in İstanbul Rasathanesi, gelişmiş gözlem araçları ve matematiksel hesaplama yöntemleriyle dikkat çekiyordu; ondalık kesirleri astronomi ve trigonometriye uygulaması ise bilim tarihinde önemli bir yenilik olarak kabul edilir.

Ne var ki, bu üretken dönemden sonra astronomi çalışmaları belirgin bir yavaşlama gösterdi. Avrupa'da hızla gelişen modern astronomi anlayışı Osmanlı dünyasına ulaşsa da etkisi çoğunlukla çeviri faaliyetleriyle sınırlı kaldı. Bu durum, bilimsel ilerlemenin

İstanbul'un Üsküdar ilçesinin Kandilli semtinde bulunan tarihi Kandilli Rasathanesi binası

yalnızca teknik araçlarla değil, aynı zamanda düşünce ortamıyla da doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koyuyor.

Cumhuriyet, işte bu kesintili bilimsel mirası devraldı. Yeni dönemde amaç, geçmişin birikimini reddetmek yerine; onu modern bilim anlayışıyla yeniden üretmekti.

Atatürk'ün Vizyonu

Cumhuriyet'in kuruluş felsefesi, bilimi toplumsal kalkınmanın temeli olarak kabul ediyordu. Atatürk, akla dayalı yaklaşımın toplumda yerleşmesini sağlamak için yalnızca kurumlar kurdurmakla kalmadı; aynı zamanda insan kaynağına da yatırım yaptı. Aydın Sayılı'nın yurt dışına gönderilmesi ve bilim tarihi alanında öncü bir isim hâline gelmesi, bu vizyonun somut örneklerinden biridir. Sayılı, yalnızca bireysel bir başarı hikâyesi değil; aynı zamanda Cumhuriyet'in bilim insanı yetiştirme politikasının uluslararası düzeyde

nasıl karşılık bulduğunu gösteren güçlü bir örnektir. Bu süreçte dil politikaları da bilimsel gelişimin ayrılmaz bir parçası oldu. Bilim terimlerinin Türkçeleştirilmesi, özellikle astronomi gibi alanların daha geniş kesimler tarafından anlaşılmasını sağladı; böylece bilim, dar bir çevrenin tekelinden çıkarak toplumsallaşmaya başladı. 1933 Üniversite Reformu, bu sürecin kurumsal temelini oluşturdu. Bu reformla birlikte fen bilimleri daha sistemli bir yapıya kavuştu; astronomi ise teorik bir bilgi alanı olmanın ötesine geçerek gözleme dayalı bir disiplin niteliği kazandı.

Gözlemevleri: Bilimin Evrene Bakan Gözleri

Bu dönüşümün en somut karşılığı gözlemevlerinde görülür. Cumhuriyet döneminde gözlemevleri, yalnızca gökyüzünü inceleyen yapılar değil; aynı zamanda bilimsel üretimin merkeziydi. Astronomik araştırmaların yanı sıra deprem gözlemleri, eğitim faaliyetleri ve bilimsel altyapının gelişmesi gibi işlevler üstlenmişti.

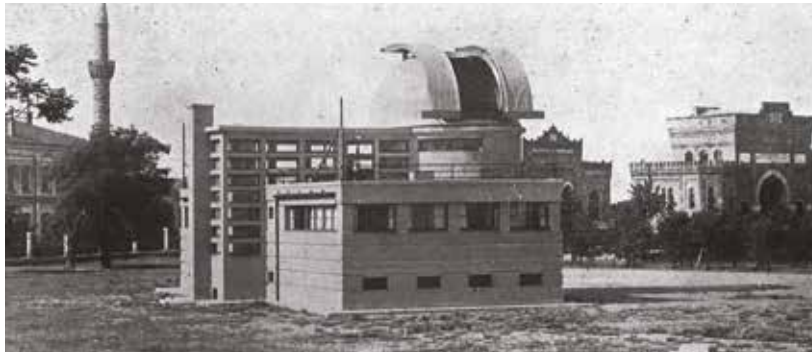
Kandilli Rasathanesi'nden TÜBİTAK Ulusal Gözlemevi'ne, Doğu Anadolu Gözlemevi'nden üniversite araştırma merkezlerine uzanan yapı, Türkiye'de astronominin kurumsal bir ağa kavuştuğunu gösterir. Bu sayede bilim, belirli merkezlerle sınırlı kalmadı; ülke geneline yayıldı.

Gökyüzüne Açılan Kapı: İstanbul Üniversitesi Gözlemevi

Arif Hikmet Holtay tarafından örnek bir yapı olarak tasarlanan Gözlemevi, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk gözlemvevi olmasıyla öne çıkar.

1933 reformunun ardından kurulan İstanbul Üniversitesi Astronomi Enstitüsü, modern astronominin Türkiye'deki başlangıç noktalarından biri oldu. Enstitünün kurucusu Freundlich, yalnızca bir akademisyen değil, aynı zamanda bir bilim kültürünün taşıyıcısıydı. Onun katkılarıyla astronomi eğitimi, gözleme dayalı modern bir yapıya kavuştu.

Bu ortamda yetişen Nüzhet Gökdoğan gibi bilim insanları ise yalnızca akademik üretimle değil, aynı zamanda bilimsel kurumların gelişmesine yaptıkları katkılarla da öne çıktı. Bilimsel üretimi

uluslararası düzeye taşıyarak Türkiye'nin dünya bilim çevreleriyle daha güçlü bağlar kurmasına katkı sağladı. Tüm bu gelişmeler, bilimsel ilerlemenin çoğu zaman uluslararası etkileşimle ivme kazandığını açıkça gösterir. 2013 yılı Mayıs ayında tamamlanan restorasyonla Gözlemevi'nin projesi değiştirilmiştir ve bina öğrencilerin araştırmalarına mekan sağlamaya devam etmektedir.

"İstikbal Göklerdedir"

Osmanlı'nın rasathane geleneğinden modern gözlemevlerine, oradan uzay araştırmalarına uzanan bu süreç, Cumhuriyet'in bilim anlayışının somut bir yansımasıdır. Bu hikâye yalnızca teleskopların gelişiminin değil; akla, gözleme ve sürekliliğe dayalı bir bilim kültürünün inşa edilmesinin hikâyesidir.

Atatürk'ün "İstikbal göklerdedir" sözü, bugün yalnızca bir ideal olarak kalmadı; kurumsal ve bilimsel bir gerçeklik olarak varlığını sürdürmektedir. Astronomi alanında kurulan kurumlar ve gözlemevleri, bu anlayışın kalıcı hâle geldiğini gösterir.Ancak hiçbir bilimsel atılım, onu sürdürecek zihinler olmadan anlam taşımaz. Gözlemevleri kurulabilir, teleskoplar geliştirilebilir fakat bu araçlara anlam kazandıran, onları kullanan ve bilgiyi yeni kuşaklara aktaran bilim insanlarıdır. Bu nedenle Cumhuriyet'in bilim politikalarının en kritik boyutlarından biri, yalnızca kurumlar inşa etmek değil; bu kurumları yaşatacak kuşaklar yetiştirmek olmuştur.

7.4 Bilimi Taşıyan Kuşaklar: Cumhuriyet'in Yetiştirdiği Öncüler

Cumhuriyet'in ilanından sonra bilim alanında başlatılan çalışmalar, bilginin nasıl üretileceğine, nasıl aktarılacağına ve toplumun geleceğinde nasıl bir rol oynayacağına dair köklü bir tercihin sonucuydu. Osmanlı'nın son dönemlerinde parçalı ve sınırlı kalan bilimsel faaliyetler, yeni dönemde planlı, kurumsal ve sürekliliği olan bir yapıya dönüştürülmeye çalışıldı.

Bu dönüşümün merkezinde tek tek başarı hikâyeleri değil, kuşaklar yer alıyordu. Bu kuşak içinde kadın bilim insanlarının artan varlığı, bilimsel üretimin yalnızca niceliksel değil, niteliksel olarak da çeşitlenmesini sağladı. Bu kuşağın dikkat çekici isimlerinden biri de Remziye Hisar'dı. Sorbonne'da Marie Curie ile çalışmış, onun asistanlığını yapmış, Fransız hükümetince ünlü "Officiel Acedemie"nişanıyla ödüllendirilmiştir. Türkiye'nin ilk kadın kimyagerlerinden biri olarak yurda dönerek kimya eğitiminin kurumsallaşmasına katkı sağladı. Onun çalışmaları, bilimsel üretimin aynı zamanda toplumsal eşitlikle de ilişkili olduğunu gösterir.

Çünkü bilim, bireysel parlaklıklarla başlayabilir; ancak süreklilik kazandığında bir toplumu dönüştürebilirdi. Atatürk'ün ***"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir"*** sözü, bilimin yalnızca bilgi değil, yön veren bir güç olduğunu vurgularken; bilim insanı yetiştirme meselesini de bir eğitim politikası olmanın ötesine taşıyordu

Bir kıvılcım olarak Avrupa'ya gönderilen öğrenciler...

Burada asıl mesele şudur: Bir ülkenin bilimsel ilerlemesi neden yalnızca büyük isimlerle değil, o isimlerin yetiştirdiği kuşaklarla açıklanır?

"Kıvılcımdan Volkana": Bilim İnsanı Yetiştirme Vizyonu

Cumhuriyet yönetimi, bilimin bireysel çabalarla sınırlı kalamayacağını erken dönemde kavradı. Bilimsel ilerleme; özgür düşünce ortamı, güçlü kurumlar ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir gelenek gerektiriyordu.

Atatürk'ün yurt dışına gönderilen öğrencilere hitaben söylediği ***"Sizleri birer kıvılcım olarak gönderiyorum, volkan olup dönmelisiniz"*** sözü, bu anlayışın en özlü ifadesidir. Beklenti yalnızca öğrenmek değil; öğrenileni çoğaltmak, yaymak ve yeni kuşaklara aktarmaktı.

Üniversite Reformu bu vizyonun kurumsal karşılığı oldu. Üniversiteler yalnızca ders anlatılan yerler olmaktan çıkarılarak araştırma yapan, sorgulayan ve bilgi üreten kurumlara dönüştürüldü. Laboratuvarların yaygınlaşması, deney ve gözlemin merkeze alınması ve uluslararası bilim insanlarının katkısı, eleştirel düşüncenin kalıcılaşmasını hızlandırdı.

Böylece bilim, bireysel çabaların ötesine geçerek kuşaktan kuşağa aktarılan bir gelenek hâline geldi.

Bu vizyonun en dikkat çekici yansımalarından biri, teorik fizik alanında çalışan Feza Gürsey'in uluslararası başarılarında görülür. Gürsey'in parçacık fiziği ve simetri kuramları üzerine yaptığı çalışmalar, Türkiye'de yetişen bir bilim insanının en soyut alanlarda dahi dünya bilimine katkı sunabileceğini ortaya koydu. Bu durum, bilimsel üretimin coğrafi sınırları aşan niteliğini açıkça gösteriyordu.

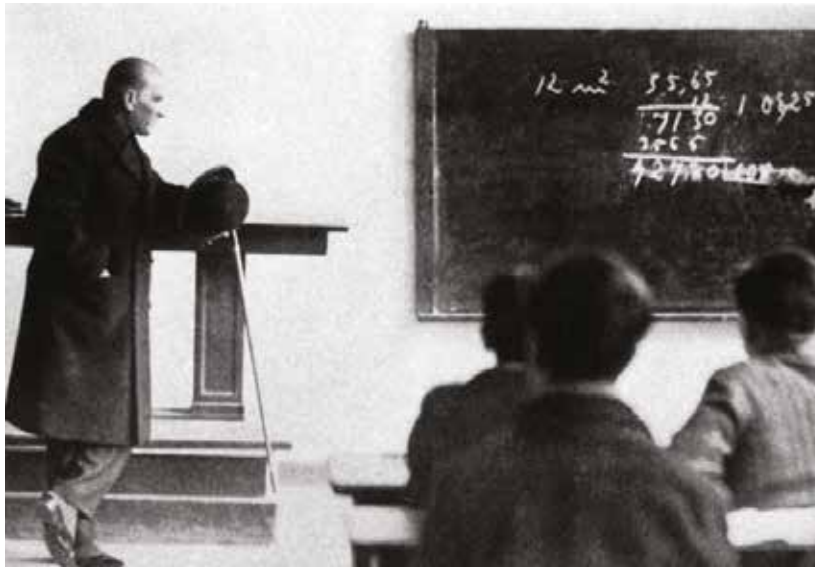
İTÜ Arşivi
Mustafa İnan Koleksiyonu

Mustafa Kemal Atatürk'ün Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak'a gönderdiği telgraftaki "Sizi birer kıvılcım olarak gönderiyoruz. Gür alevler hâlinde dönmelisiniz" dediği gençlerden vatanına dönen Mustafa İnan'ın çalışmaları.

Bilim Birikmez, Devam Eder

Cumhuriyet'in fen bilimleri alanındaki atılımı, sağlık hizmetlerinden uzay çalışmalarına, bireysel başarı hikâyelerinden kurumsal yapılara kadar geniş bir alana yayıldı. Bu kuşaklar, bilimin yalnızca belirli alanlarda ilerleme sağlayan bir araç değil; toplumun kendini anlama, geliştirme ve yeniden kurma biçimine dönüştüğünü gösterdi.

Bilim, bireysel parlaklıklarla başlar ancak kuşaklar ve kurumlar sayesinde devam eder. Cumhuriyet'in yetiştirdiği bu öncüler, bu sürekliliğin en somut kanıtıdır.

Atatürk, yurt gezileri kapsamında 1 Şubat 1931'de İzmir'i ziyaret ettiği sırada İzmir Atatürk Lisesini (O dönemki adıyla İzmir Erkek Lisesi) de ziyaret etmiş, matematik dersine girerek öğrencilerin dersini yakından takip ederek onlarla ilgilenmiştir. Kara tahtada görülen alan (m^2) ve ondalık sayı hesaplamaları da o esnada işlenen dersin bir parçasıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitime ve bilime verdiği önemi gösteren en önemli karelerden biri olan bu fotoğraf, ünlü cumhuriyet fotoğrafçısı Cemal Işıksel tarafından çekilmiştir.

8. Bölüm

Bilimin Gündelik Hayata Yayılması

Atatürk Orman Çiftliği, 1925

Bilim, laboratuvarlarda üretilen soyut bir bilgi olmanın ötesinde, gündelik yaşamın ritmini belirleyen somut bir güçtür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında elektrik, saat, ölçü sistemi, radyo, demiryolu ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda yaşanan değişimler, bu dönüşümün en belirgin örnekleridir. Ancak bu süreç yalnızca teknolojik yeniliklerden ibaret değildi; aynı zamanda köklü bir zihniyet değişimini de gerektiriyordu.

8.1 Atatürk Orman Çiftliği: Bozkırda Modernleşme Denemesi

Cumhuriyet'in tarımda bilimsel dönüşüm arayışının en sembolik projelerinden biri, 1925'te kurulan Atatürk Orman Çiftliği'dir. Kurak ve bataklık bir arazi üzerine kurulan çiftlik, modern tarım teknikleri, makine kullanımı ve planlı üretimi halka göstermek amacıyla hayata geçirildi. Teori ile pratiğin birleştirildiği bu model, Köy Enstitüleri'yle aynı çizgide duruyordu. Yüksek Ziraat Enstitüsü öğrencileri burada staj yapıyor, kadın ve erkek öğrenciler birlikte çalışıyordu.

Atatürk Orman Çiftliği'nin (o zamanki adıyla Gazi Çiftliği) erken dönemlerindeki tarımsal faaliyetler

1937'de millete bağışlanan çiftlik, kamusal yararın bireysel mülkiyetin önüne geçtiğinin de simgesi oldu. Bununla birlikte, proje yüksek maliyetleri ve uzun vadeli verimlilik tartışmaları nedeniyle eleştirildi.

Ernst Egli (1893-1974): İsviçreli mimar ve şehir plancısı olarak AOÇ'nin mekânsal gelişimine katkı sundu. Çiftliğin yalnızca üretim yapılan bir alan değil; eğitim, rekreasyon ve kamusal kullanım işlevlerini bir araya getiren planlı bir modernleşme mekânı olarak kurgulanmasına destek verdi.

Hermann Jansen (1869-1945): Ankara'nın imar planını hazırlayan şehir plancısı olarak AOÇ'nin başkentle ilişkisini dolaylı biçimde etkiledi. Yeşil alanlar, üretim bölgeleri ve kent bütünlüğü içinde çiftliğin konumlanması Jansen'in planlama yaklaşımıyla uyum gösterdi.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Gazi Orman Çiftliği'ndeki çalışmaları sırasında, 14 Temmuz 1929

8.2 Kalkınmanın Zinciri: Sanayi, Demir Yolları ve Mühendislik

"Millî hayatımızı yükseltmek amacıyla takip ettiğimiz başlıca yol, iktisat alanında tutulacak yoldur."

Mustafa Kemal Atatürk

Planlı Sanayileşme: Ekonomik Bağımsızlığın İnşası

Cumhuriyet kurulduğunda Türkiye büyük ölçüde tarımsal bir ülkeydi. Sanayi son derece sınırlıydı; şekerden kâğıda, demirden dokumaya kadar pek çok temel ihtiyaç dışarıdan ithal ediliyordu. Lozan Antlaşması'nın ilk yıllarında gümrük tarifelerine getirilen sınırlamalar da yerli sanayiyi korumayı güçleştiriyordu. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ise dışa bağımlılığın ne kadar kırılgan olduğunu açık biçimde gösterdi.

Bu koşullar altında Atatürk ve çalışma arkadaşları sanayileşmeyi yalnızca ekonomik büyümenin değil, ulusal bağımsızlığın temel şartı olarak gördüler. Amaç, her ürünü üretmek değil; ülkenin dışa bağımlı olduğu stratejik alanlarda üretim kapasitesi oluşturmaktı.

Bu anlayışın ürünü olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938), Türkiye'nin ilk kapsamlı kalkınma programı oldu. Plan; hammaddesi ülkede bulunan, ithalatı azaltacak ve kısa sürede üretime geçebilecek sektörlere öncelik veriyordu. Dokuma, şeker, kâğıt, cam, kimya, seramik ve maden işleme tesisleri bu dönemde planlı biçimde kuruldu.

Şeker: Tarımdan Sanayiye

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tüketilen şekerin büyük bölümü ithal ediliyordu. Bu durum hem döviz kaybına yol açıyor hem de temel bir gıda maddesinde dışa bağımlılık yaratıyordu.

Çözüm yalnızca fabrika kurmak değildi. Önce şeker pancarı tarımı teşvik edildi, çiftçilere tohum ve teknik destek sağlandı, ardından pancarı işleyecek fabrikalar kuruldu. Alpullu (1926), Uşak (1926), Eskişehir (1933) ve Turhal (1934) Şeker Fabrikaları, tarımla sanayiyi aynı zincirin halkaları hâline getirdi. Böylece hem kırsal kalkınma desteklendi hem de ithalat önemli ölçüde azaltıldı.

Sümerbank: Bir Fabrikadan Fazlası

1933'te kurulan Sümerbank yalnızca bir banka değildi, Cumhuriyet'in sanayi yatırımlarını planlayan ve işleten büyük bir kalkınma kuruluşuydu.

Sümerbank aracılığıyla kurulan Nazilli Basma Fabrikası (1937), modern tekstil üretiminin simgelerinden biri oldu. Fabrika yalnızca kumaş üretmiyor; elektrik santrali, sineması, kreşi, hastanesi, spor alanları ve sosyal tesisleriyle yeni bir sanayi kenti modeli oluşturuyordu.
Bursa Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası (1938) ise Türkiye'nin kaliteli yünlü kumaş ihtiyacını karşılamak amacıyla kuruldu ve tekstil sanayisinin gelişmesinde önemli rol oynadı.

SEKA: Bilginin Kâğıdı

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kullanılan kâğıdın neredeyse tamamı ithal ediliyordu. Gazetelerden okul kitaplarına kadar her basılı eser dışa bağımlıydı.

1936'da temeli atılan ve 1938'de üretime başlayan İzmit Selüloz ve Kâğıt Fabrikası (SEKA), bu bağımlılığı azaltmayı amaçladı. Türkiye'nin ilk modern kâğıt fabrikası olan SEKA, eğitimden yayıncılığa kadar birçok alanda stratejik önem taşıdı. Okulların kitapları, devletin resmî evrakı ve gazeteler artık giderek artan ölçüde yerli kâğıda basılabiliyordu.

Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları: Sanayinin Omurgası

Modern sanayinin temel girdisi demir ve çelikti. Demir ve çelik üretmeyen bir ülkenin makine, ray, köprü, lokomotif veya savunma sanayisini geliştirmesi mümkün değildi.

Bu nedenle Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları'nın temeli 3 Nisan 1937'de atıldı. İngiliz teknik desteğiyle kurulan tesis, Türkiye'nin ilk ağır sanayi yatırımıydı. İlk yüksek fırın 1939'da üretime geçti.

Karabük yalnızca bir fabrika değil, ağır sanayiye dayalı yeni bir ekonomik yapının başlangıcıydı. Cumhuriyet'in sonraki on yıllarda gerçekleştireceği makine, ulaştırma ve savunma sanayisi yatırımlarının altyapısı burada oluştu.

Demir Yolları: Sanayinin Damarları

Cumhuriyet kurulduğunda Anadolu'daki demir yollarının önemli bir bölümü yabancı şirketlerin elindeydi ve hatlar, Osmanlı döneminde çoğunlukla limanlardan iç bölgelere hammadde taşımak amacıyla inşa edilmişti. Cumhuriyet yönetimi bu mirası değiştirmeyi hedefledi.

1923-1938 yılları arasında demir yolları devletleştirildi, yeni hatlar inşa edildi ve ağ özellikle İç Anadolu ile Doğu Anadolu'ya doğru genişletildi. Yaklaşık 3.300 kilometre yeni demir yolu döşenerek toplam hat uzunluğu önemli ölçüde artırıldı. Sivas, Erzurum, Malatya, Diyarbakır ve Zonguldak gibi bölgeler ülkenin ekonomik ağına daha güçlü biçimde bağlandı.

Demir yolları yalnızca yolcu taşımıyor; kömürün Karabük'e, pamuğun Nazilli'ye, pancarın şeker fabrikalarına, kâğıdın ülkenin dört

Posta treninin Malatya'ya gelişi dolayısıyla çekilen fotoğrafın arkasında "20. 11.1930 Perşembe günü mektebe gelmeyerek istasyonda çektirdiğimiz fotoğraf" cümlesi yazılıdır. (Topluluk Fotoğrafı-Sami Fenercioğlu arşivi)

bir yanına, madenlerin limanlara ulaştırılmasını sağlıyordu. Bu nedenle demir yolları, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın görünmeyen fakat vazgeçilmez altyapısıydı.

1933 yılında yapımına başlanan ve Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli projelerinden biri olan Sivas-Erzurum demiryolu hattının yapım sürecinden bir kare.

Atatürk, demir yollarını "bir ülkenin uygarlık ve refah yolları" olarak görüyordu. Her yeni hat, yalnızca iki şehri birbirine bağlamıyor; üretimi, ticareti, eğitimi ve devlet hizmetlerini de ülkenin en uzak köşelerine taşıyordu. Demir yolları sayesinde Cumhuriyet'in sanayi yatırımları birbirinden kopuk tesisler olmaktan çıkıp ulusal bir ekonomik ağın parçaları hâline geldi.

Sanayi ve İnsan

Bu fabrikalar yalnızca üretim tesisleri değildi. Çevrelerinde yeni kentler kuruldu; mühendisler, teknisyenler ve nitelikli işçiler yetişti. Lojmanlar, okullar, hastaneler, kütüphaneler ve sosyal tesisler inşa edildi. Cumhuriyet'in sanayileşme modeli, yalnızca mal üretmeyi değil, insan yetiştirmeyi de hedefliyordu.

Atatürk'ün sıkça vurguladığı "siyasi bağımsızlık ancak ekonomik bağımsızlıkla korunabilir" anlayışı, bu yatırımların ortak paydasını oluşturuyordu. Kurulan her fabrika, ithal edilen bir ürünün yerli üretimle ikame edilmesi kadar, genç Cumhuriyet'in kendi geleceğini kendi emeği ve bilgisiyle kurma iradesinin de simgesiydi.

Etibank'a bağlı maden işletmeleri ve zenginleştirme tesisleri, Cumhuriyet'in sanayileşme hamlesi kapsamında yer altı kaynaklarının ekonomiye kazandırılmasında kilit rol oynamıştır.

Şeker fabrikalarından dokuma tesislerine, kâğıttan demir ve çeliğe, madenlerden demiryollarına uzanan bu yatırımlar, birbirinden bağımsız projeler değil; bilimsel planlama anlayışıyla tasarlanmış bütüncül bir kalkınma programının parçalarıydı. Üniversiteler bilgi üretiyor, MTA yer altı kaynaklarını araştırıyor, Etibank bu kaynakları ekonomiye kazandırıyor, Sümerbank sanayi tesislerini kuruyor, demir yolları ise üretimi ülkenin dört bir yanına taşıyordu. Cumhuriyet'in sanayileşme hamlesi, yalnızca fabrika inşa etmekten ibaret değildi; ekonomik bağımsızlığı bilim, eğitim, teknoloji ve üretim üzerine kurma iradesinin somut ifadesiydi.

Nazilli Basma Fabrikası, Atatürk'ün katıldığı törenle açıldı. 9 Ekim 1937

Atatürk'ün Kalkınma Zinciri

"Siyasi ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler devamlı olamaz."

Mustafa Kemal Atatürk

Atatürk'e göre çağdaş bir devlet yalnızca fabrikalar kurarak değil; bilim, eğitim, doğal kaynaklar ve sanayiyi birbirine bağlayan bütüncül bir kalkınma modeliyle güçlenebilirdi. 1930'lu yıllarda gerçekleştirilen reformlar bu anlayışın parçalarıydı:

1933 – Üniversite Reformu
Darülfünun yeniden yapılandırıldı; çağdaş üniversite sistemi kuruldu. Avrupa'dan gelen seçkin bilim insanlarıyla araştırma ve yükseköğretim güçlendirildi.

1934 – Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
Türkiye'nin hangi sektörlerde üretim yapacağı bilimsel veriler ışığında planlandı. Amaç, ithalata bağımlılığı azaltacak temel sanayi dallarını geliştirmekti.

1935 – Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA)
Yer altı kaynaklarının sistemli biçimde araştırılması ve bilimsel yöntemlerle değerlendirilmesi hedeflendi.

1935 – Etibank
Bulunan madenlerin işletilmesi, enerji ve madencilik yatırımlarının finanse edilmesi için kuruldu.

1933 – 1938 – Sümerbank ve Sanayi Tesisleri
Tekstil, şeker, selüloz-kâğıt, cam, seramik ve kimya fabrikaları plan doğrultusunda üretime geçti.

1937 – Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları
Ağır sanayinin temeli atıldı; makineleşme ve sanayi üretiminin ana girdisi olan demir ve çelik yerli olarak üretilmeye başlandı.

Sonuç
Bilim → Planlama → Doğal Kaynak → Sanayi →
Nitelikli İnsan Gücü → Ekonomik Bağımsızlık

8.3 Havacılığın Toplumsallaşması

Erken Cumhuriyet döneminde havacılık, teknik bir ilerlemenin ötesinde düşünsel bir sıçramaya karşılık gelir. Gökyüzü, erişilemez bir boşluk olmaktan çıkar; planlanabilen, üretilebilen ve denetlenebilen bir alana dönüşür.

Havacılık, Cumhuriyet için modernliğin en iddialı simgelerinden biriydi. "İstikbal göklerdedir" vizyonu, 1925'te kurulan Türk Tayyare Cemiyeti ile toplumsal bir seferberliğe dönüştü. Aidatlar, bağışlar ve halk kampanyalarıyla finanse edilen Cemiyet, havacılığı dar bir uzmanlık alanından millî bir projeye çevirdi. Vecihi Hürkuş'un kendi uçağını yapması gibi başarılar "biz de yapabiliriz" iradesini güçlendirdi.

Planör kampları, paraşüt kuleleri ve model uçak etkinlikleriyle havacılık gençler arasında yaygınlaştı. 1935'te Türk Hava Kurumu adını alan teşkilat, demiryollarıyla birlikte Cumhuriyet'in ulaşım devriminin iki temel sütunundan biri haline geldi.

Bu dönüşüm, Cumhuriyet'in kalkınma anlayışıyla aynı doğrultuda ilerler: bilinmeyeni keşfetmek, sınırlı olanı genişletmek ve geleceği bugünden kurmak. Böylece havacılık, bir ulaşım ya da savunma meselesini aşar ve toplumun geleceği ne ölçüde tasavvur edebildiğinin bir göstergesi hâline gelir.

Havacılık deneyimi, yalnızca yeni kurumların ortaya çıkışını değil, dünyayı anlama biçiminin değişimini de görünür kılar. Gökyüzünü ölçmek ve hesaplamak, doğayı ve zamanı bilimsel ilkelerle kavrama çabasının bir uzantısıdır.

Bu noktada asıl değişim, teknolojide değil; bilginin kaynağında, doğrulanma biçiminde ve gündelik hayattaki yerinde ortaya çıkar.

Buradan hareketle soru kendiliğinden belirir: Bilimsel düşünce belirli alanlarla mı sınırlıdır, yoksa gündelik hayatın bütününü yeniden kurma potansiyeli mi taşır? Şimdi bu sorunun izini sürerek, bilimsel gelişmelerin zaman, mekân ve toplumsal pratikler üzerindeki etkilerine yakından bakalım.

8.4 Bilimsel Gelişmelerin Gündelik Hayata Etkisi

Türk havacılık tarihinin öncüsü Vecihi Hürkuş'u, kendi tasarlayıp ürettiği ilk Türk uçağı olan Vecihi K-VI'nın yanında

Bilim, zaman ve mekân algısını da değiştirdi. 1925'te 24 saat sistemi ve uluslararası takvim, 1931'de metrik ölçülerin kabulü günlük hayatı standartlaştırdı. Elektrik ve radyo yayınları ise bilgiyi geniş kitlelere ulaştırdı. Bu değişimler, yalnızca teknolojik değil; zihinsel bir dönüşümü de beraberinde getirdi. Bu yayılma, bireylerin dünyayı anlama ve yorumlama kapasitesini genişletti. Benedict Anderson'ın işaret ettiği gibi, ortak bilgi akışı aynı zamanda ortak bir toplumsal bilinç de üretir. Bu bağlamda bilgi, yalnızca öğrenilen bir içerik olmaktan çıkar; insanları birbirine bağlayan bir zemine

Mustafa Kemal Atatürk, manevi kızı ve dünyanın ilk kadın savaş pilotu Sabiha Gökçen'le

dönüşür. Bu gelişme, bilginin yalnızca düşünsel ve kültürel alanlarda değil, üretim ve çalışma hayatında da etkili olmaya başladığını gösterdi.

Bilimin gündelik hayata yayılması, Cumhuriyet'in en önemli başarılarından biriydi. Ancak bu süreç sorunsuz değildi. Yüksek maliyetler, planlama zorlukları ve geleneksel yapılarla yaşanan gerilimler, dönüşümün bedellerini oluşturdu. Yine de ortaya çıkan tablo, bilimin toplumu dönüştürme potansiyelini açıkça gösterdi.

Erken Cumhuriyet dönemindeki bu sanayi yatırımlarının ortak özelliği, üretimin planlı ve ölçülebilir yapılara bağlanmasıdır. Hammadde temini, enerji kullanımı ve ürün kalitesi belirli teknik standartlar çerçevesinde izlenmiştir.

Devletçilik politikası kapsamında kurulan bu tesisler, yalnızca ekonomik kazanç sağlamak amacıyla değil; teknik kapasite oluşturmak ve uzmanlaşmış insan kaynağı yetiştirmek amacıyla da faaliyet göstermiştir.

Bu kurumlar, üretimin yanı sıra toplumsal yaşamı da etkilemiştir. Fabrikalar çevresinde oluşan yerleşimler, yeni çalışma disiplinleri ve sosyal imkânlar, insanların gündelik hayatına doğrudan yansımıştır. Böylece bilimsel düşünce, üretim pratikleri aracılığıyla ekonomik yapıyı olduğu kadar, toplumsal yaşamın ritmini ve örgütlenme biçimini de dönüştürmüştür.

8.5 Bilimin Öncüleri

Cumhuriyet'in bilim yolculuğunda kurumlar ve reformlar kadar, bu reformların ürünü olan insan hikâyeleri de büyük önem taşır. Çünkü bir toplumun bilimsel kapasitesi, ancak yetiştirdiği öncülerle somutlaşır ve kalıcı hâle gelir. Atatürk'ün "kıvılcımdan volkana" benzetmesiyle ifade ettiği vizyon, kısa sürede meyvelerini verdi. Osmanlı'dan devralınan sınırlı birikime rağmen, yeni eğitim sistemi ve kararlı devlet desteğiyle yetişen genç bilim insanları, Cumhuriyet'in ilk kuşağında uluslararası düzeyde başarılar elde etmeye başladılar. Bu öncüler, sadece kendi alanlarında çığır açmakla kalmadılar; aynı zamanda "biz de yapabiliriz" güvenini yaratarak sonraki nesillere ilham oldular.

Matematik ve Mantığın Öncüsü: Cahit Arf

Cahit Arf Selanik'ten başlayan zorlu bir göç yolculuğunun ardından matematikle tanıştığında henüz ilkokuldaydı. İzmir Sultanisinde bir öğretmenin Öklid geometrisi teoremlerini ispat ettirmesiyle tutkusu başladı. Fransa'da lise ve yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra Göttingen'de doktora yaparken tek başına kapandı ve "Hasse-Arf Teoremi"ni ortaya çıkardı. Daha sonra Patrick du Val'in bir seminerindeki iddiayı duyunca bir hafta odasına kapanıp "Arf Halkaları" ve "Arf İnvaryantları"nı geliştirdi. Bu kavramlar bugün cebir, topoloji ve kriptografide hâlâ kullanılıyor. Arf, Cumhuriyet'in yetiştirdiği ilk dünya çapında matematikçilerden biriydi. Soyut matematiği somut sorunlara uygulayarak "Türk matematik ekolü"nün temelini attı. "Bilim insanının amacı anlamaktır, ama büyük harflerle anlamaktır" sözüyle bilimi sadece formül değil, evreni anlama çabası olarak tanımladı. Öğrencilerine "sayılara gelin" diye seslenerek bilimin herkes için erişilebilir olduğunu gösterdi.

Nüzhet Gökdoğan

Türkiye'de modern astronominin öncülerinden olan Nüzhet Gökdoğan, Cumhuriyet'in bilim politikaları çerçevesinde yetişen ilk kadın bilim insanları arasında yer alır.

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde öğrenim gördükten sonra eğitimine Almanya'da devam etmiş, astronomi alanında uzmanlaşmıştır. 1930'lu yıllarda Türkiye'ye dönerek İstanbul Üniversitesinde görev alan Gökdoğan, burada astronomi eğitiminin kurumsallaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle İstanbul Üniversitesi Astronomi Enstitüsünün gelişiminde ve çağdaş gözlemsel astronomi çalışmaları-

nın yerleşmesinde etkili olmuştur. Türkiye'de bilimsel kurumsallaşmanın öncülerinden biri olan Gökdoğan, aynı zamanda Türk Astronomi Derneğinin kurucuları arasında yer almış ve uzun yıllar bu alanda akademik üretim ve eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Cumhuriyet'in kadınlara açtığı eğitim olanaklarını bilimsel üretime dönüştüren Gökdoğan hem bir araştırmacı hem de bir eğitimci olarak Türkiye'de astronominin gelişimine kalıcı katkılar sağlamıştır.

Teorik Fiziğin Yıldızı: Feza Gürsey

Feza Gürsey, 1950'lerde Princeton'da çalışırken Einstein'a bir mektup yazma cesareti gösterdi ve cevap aldı. Daha sonra Oppenheimer'ın davetlisi olarak Amerika'da çalıştı; Oppenheimer ve Abraham Pais gibi devlerle mektuplaştı. Simetri grupları üzerine çalışmalarıyla parçacık fiziğine kalıcı katkılar yaptı. Türkiye'ye döndüğünde de gençleri teşvik etmekten hiç vazgeçmedi. Gürsey, teorik fiziği Türkiye'de kurumsallaştıran öncülerden biriydi. Soyut matematik ile fiziği birleştirerek "kuark modeline" giden yolda önemli adımlar attı. Cumhuriyet'in "kıvılcımdan volkana" bilim insanı yetiştirme vizyonunun en parlak örneklerindendi ve uluslararası arenada Türk bilim insanının saygınlığını yükseltti.

Kimyanın İlk Kadın Öncüsü: Remziye Hisar

Remziye Hisar, 17 yaşında "Fen derslerinde hep yabancı isimler görmek beni kahrediyordu" diyerek kimya okumaya karar verdi. Sorbonne'da Marie Curie'nin öğrencisi oldu ve doktora derecesini alan ilk Türk kadınlardan biri olarak yurda döndü. İstanbul Teknik Üniver-

sitesinde uzun yıllar çalıştı, kimya eğitiminin yerleşmesine öncülük etti. Türkiye'nin ilk kadın kimyageri olarak hem bilimin hem de kadınların önündeki engelleri yıktı. Cumhuriyet'in "eğitimde cinsiyet eşitliği" idealini laboratuvarda somutlaştırdı. Öğrencilerine "ülkene ve insanlarına sorumluluk duy" mesajı verdi, birçok bilim insanının hocası oldu.

Bilim Tarihinin Kurucusu: Aydın Sayılı

Aydın Sayılı, Ankara Atatürk Lisesi mezuniyet sınavında Atatürk'ün bizzat bulunduğu heyet karşısında parladı. Atatürk, Reşit Galip'e "Bu çocukla ilgilenin" talimatı verdi ve onu bilim tarihi okuması için Harvard'a gönderdi. Orada "İslam Dünyasında Bilim Kurumları" tezini vererek bu alanda ilk doktora derecesini aldı. Sayılı, Türkiye'de bilim tarihini akademik bir disiplin haline getirdi. Atatürk'ün ***"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir"*** sözünü bilim tarihi çalışmalarıyla ölümsüzleştirdi. İslam bilim mirasını evrensel tarihe kattı ve "Türklerin bilime katkısı"nı uluslararası platformlarda bilimsel kanıtlarla savundu.

Tıbbın Dönüşümünde Öncü: Hulusi Behçet

Hulusi Behçet, hastalarında sık gördüğü ağız yarası, genital yara ve göz iltihabı üçlüsünü yıllarca inceledi. 1937'de bunları tek bir hastalık olarak tanımlayınca Avrupa tıp dünyası önce "Böyle bir hastalık yok" diye güldü. Ama mikroskop altındaki titiz gözlemleriyle haklı çıktı ve hastalık "Morbus Behçet" adıyla tıp literatürüne girdi. Behçet, Türk tıbbının uluslararası alandaki ilk büyük keşiflerinden birine imza attı. Gözlem ve klinik çalışmanın gücünü göstererek Cumhuriyet tıbbının modernleşmesine öncülük etti. Hastalık bugün hâlâ dünya çapında araştırılıyor.

Kültürel Mirasın Koruyucusu: Jale İnan

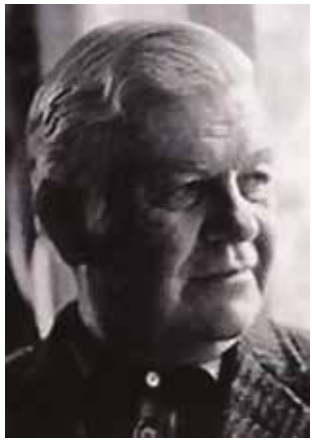
Türkiye'nin ilk kadın arkeoloğu Jale İnan, Arif Müfid Mansel'in asistanı olarak Side ve Perge kazılarına katıldı. Daha sonra bu kazıların başkanlığını üstlendi. Perge'deki Zeus sunağı heykelleri ve Side tiyatrosu gibi eserleri gün ışığına çıkardı; Antalya ve Side müzelerinin kurulmasını sağladı. İnan, Anadolu'nun antik mirasını bilimsel yöntemlerle korudu ve dünyaya tanıttı. Kadın arkeolog olarak alana öncülük etti, kazı bulgularını halka açarak kültürel miras bilincinin yaygınlaşmasına katkı sağladı.

Tıbbın ve Halk Sağlığının Öncüsü: Refik Saydam

Refik Saydam, I. Dünya Savaşı sırasında askerî doktor olarak cephelerde görev aldı. Cumhuriyet'in ilanından sonra uzun yıllar Sağlık Bakanı olarak hizmet etti. Verem, sıtma ve frengi gibi hastalıklara karşı büyük çaplı mücadele kampanyaları başlattı. Aşı üretimini artırdı, hastaneleri yaygınlaştırdı ve köylerde sağlık ocakları kurulmasını sağladı. 1939-1942 yılları arasında Başbakanlık da yaptı. Refik Saydam, Cumhuriyet'in "sağlıklı yurttaş, güçlü millet" anlayışının mimarlarından biriydi. Hastalıklarla mücadeleyi sadece tedavi değil, önleme temelli bir devlet politikasına dönüştürdü. Halk sağlığını modern bir kamu hizmeti hâline getirerek, bilimi doğrudan toplumun yaşam kalitesine yansıttı.

Ekonomik Düşüncenin Öncüsü: Sabri Ülgener

Sabri Ülgener, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde uzun yıllar öğretim üyesi olarak görev yaptı. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde iktisadi zihniyetin dönüşümünü bilimsel yöntemlerle inceledi. "İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası" gibi klasik eserlerinde, toplumların ekonomik kalkınmasında zihniyetin ve kültürel faktörlerin rolünü vurguladı. Ülgener, Atatürk döneminin "bilimsel iktisat" anlayışını derinleştiren ve sistematik hâle getiren öncülerden biriydi. Ekonomiyi sadece rakamlar olarak değil, bir zihniyet ve kültür meselesi olarak ele aldı. Cumhuriyet'in kalkınma hamlelerini tarihsel ve toplumsal bağlamıyla analiz ederek sonraki nesillere güçlü bir düşünsel miras bıraktı.

Kültürel Mirasın Koruyucusu: Muazzez İlmiye Çığ

Muazzez İlmiye Çığ, 1914'te doğdu. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini bitirdikten sonra Hitit ve Sümer tabletleri üzerine çalışmaya başladı. Uzun yıllar tablet arşivinde görev yaptı ve binlerce çivi yazılı tableti okuyup yorumladı. 93 yaşına kadar bilimsel çalışmalarına ara vermeden devam etti. "Sümerli Kadınlar", "Gilgameş Destanı" ve "Hititler" gibi kitaplarıyla Sümer ve Hitit medeniyetlerini Türk okuyucusuna tanıttı. Muazzez İlmiye Çığ, Atatürk'ün başlattığı tarih araştırmaları ve Türk Tarih Kurumu geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri oldu. Anadolu'nun binlerce yıllık kültürel mirasını bilimsel yöntemlerle aydınlatarak, Cumhuriyet'in "tarih bilincini" somut kanıtlara dayandırdı. Kadın bir bilim insanı olarak da hem cinsiyet eşitliği hem de bilimde sürekliliğin güzel bir örneğini verdi.

Bu süreçte yetişen bilim insanları, yalnızca kendi alanlarında başarı elde etmekle kalmamış; bilimin toplumla kurduğu bağı da güçlendirmiştir. Kadın ve erkek bilim insanlarının birlikte ürettiği bu birikim, Cumhuriyet'in bilim anlayışının en somut göstergelerinden biri olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Atatürk'ün bilim anlayışı, bilimi yalnızca ilerlemenin bir aracı olarak değil; aynı zamanda toplumsal düzenin kurucu ilkesi olarak ele alır. Bu yaklaşım, bilginin otoritesini gelenekten alıp akla ve yönteme dayandırır.

Bu dönüşümün kalıcılığı ise, bilimin kurumlarda var olmasından çok, toplumun düşünme biçimlerine yerleşmesiyle ölçülür. Cumhuriyet'in asıl başarısı da bilimi bir devlet politikası olmanın ötesine taşıyarak, toplumsal bir değer haline getirme çabasında aranmalıdır.

9. Bölüm

Bellek, Bilim ve Gelecek

Bir toplum geleceğini nasıl kurar? Bu sorunun cevabı, yalnızca hedeflerde değil; geçmişle kurduğu ilişkide saklıdır. Çünkü gelecek, hatırlama ve anlama biçimimizin üzerine inşa edilir. Cumhuriyet'in bilim anlayışı da tam bu iki yönlü harekette anlam kazanır: geçmişi bilimsel yöntemle sorgulamak ve geleceği aynı yöntemle kurmak.

9.1 Bilim ve Kolektif Bellek

Bellek, yalnızca hatırlamak değildir; anlamlandırmaktır. Toplumlar geçmişlerini bilimsel yöntemlerle inceledikçe mitlerle gerçekler arasındaki ayrım netleşir. Bu ayrım, daha sağlam bir gelecek tasavvuru kurulmasını sağlar. Ancak bu süreç kolay değildir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Harf Devrimi ve Köy Enstitüleri gibi reformlar, hızlı bir zihniyet dönüşümü hedeflerken kültürel hafızada derin kırılmalara da yol açtı. Osmanlı arşivleri, klasik edebiyat ve dinî metinler yeni nesiller için büyük ölçüde "okunamaz" hale geldi. Bu kopukluk, bazı eleştirmenlerce "kültürel hafıza kaybı" olarak nitelendirildi.

Tarih, arşiv çalışmaları ve bilimsel araştırmalar bu nedenle yalnızca akademik faaliyetler değil; aynı zamanda toplumsal hafızanın eleştirel inşasıdır. Bilim, geçmişi ne kutsar ne de yok sayar; onu sorgular. Cumhuriyet deneyimi, bu sorgulamanın hem imkânlarını hem de sınırlarını göstermiştir.

9.2 Değişen Dünya, Değişen Sorular

Bilim sürekli gelişir. Dün kesin kabul edilen bir bilgi, bugün yeni verilerle tartışılabilir. Günümüzde yapay zekâ, iklim krizi, biyoteknoloji ve algoritmik yönetim gibi meseleler, bilimsel düşüncenin önemini daha da artırmaktadır. Ancak bu sorunlar karşısında asıl mesele şudur: Değişen koşullara nasıl yaklaşacağız?

Geçmişten hazır cevaplar almak mümkün değildir. Atatürk'ün mirası da bu noktada bir reçete değil, bir yöntem sunar. Yöntem ise şudur: gözlem, sorgulama, kanıt arama ve gerektiğinde mevcut bilgiyi yeniden gözden geçirme. Bu yöntem hem reformların kazanımlarını hem de bedellerini (kültürel kopukluk, toplumsal direnç, ideolojik gerilimler) aynı eleştirel bakışla ele almayı gerektirir.

9.3 Atatürk'ün Mirasını Yeniden Düşünmek

Atatürk'ün en önemli katkısı, belirli çözümler sunmaktan çok, bir düşünme biçimi önermesidir.

"Benim manevi mirasım ilim ve akıldır" sözü, bu yaklaşımın özünü yansıtır. Ancak miras, sabit bir reçete değildir; sürekli yenilenmesi gereken bir yönelimdir.

Atatürk'ü anlamak, onun söylediklerini tekrar etmekten çok, onun kullandığı yöntemi sürdürmek anlamına gelir. Bugün bazıları bu mirası donmuş bir ideolojiye dönüştürme eğilimindedir. Oysa mirasın gerçek gücü, eleştirel düşünceyi canlı tutma kapasitesindedir. Reformların bedellerini (örneğin kültürel hafıza kopukluğu veya geleneksel değerlerle yaşanan gerilim) görmezden gelmek, Atatürk'ün kendi yöntemine ihanet olur.

9.4 Geleceği Kurmak

Gelecek kendiliğinden oluşmaz. Onu şekillendiren, bugünün kararları ve düşünme biçimidir.
Bilimsel yaklaşım, bu süreçte en güvenilir rehberlerden biridir. Eleştirel düşünce, sorgulama ve kanıta dayalı değerlendirme, yalnızca laboratuvarlarda değil, toplumsal ve siyasal hayatta da vazgeçilmezdir.

Cumhuriyet'in bilim mirası hem büyük kazanımlar hem de açık yaralar bırakmıştır. Harf Devrimi okuryazarlığı artırırken kültürel sürekliliği zedelemiş; Köy Enstitüleri kırsalı aydınlatırken geleneksel değerlerle sert bir çatışmaya girmiştir. Bu deneyim, bize şunu gösterir: Hiçbir reform kusursuz değildir. Önemli olan, kazanımları korumak ve bedelleri dürüstçe tartışmaktır.

Bugün karşı karşıya olduğumuz belirsizliklerde (iklim krizi, yapay zekâ etiği, dijital eşitsizlik) de aynı yöntem geçerlidir: Geçmişi ne romantize ederek ne de yok sayarak; bilimsel merakla, eleştirel akılla ve insani sorumlulukla yeniden yorumlamak. Gelecek, akılla, bilimle, emekle ve cesaretle inşa edilen bir süreçtir. Cumhuriyet'in mirası, bu süreci sürdürebilme iradesidir.

Kitapta Geçen Temel Kavramlar

Akıl
İnsanın düşünme, sorgulama ve değerlendirme yetisidir.
Akıl, bu çalışmada tek başına yeterli bir araç olarak değil, bilimsel yöntemle birlikte anlam kazanan bir yeti olarak değerlendirilir. Çünkü akıl, doğru soruları üretir; bilim ise bu sorulara nasıl yanıt aranacağını gösterir. Bu ikisinin birlikte işlemesi, bireyin hem bilgiye ulaşmasını hem de o bilgiyi eleştirel biçimde değerlendirmesini mümkün kılar.

Aydınlanma
Akıl, bilim ve eleştirel düşüncenin rehberliğinde bireyin ve toplumun kendini yeniden tanımlama sürecidir.

Aydınlanma, bu kitapta yalnızca tarihsel bir dönem olarak değil, düşünceyi özgürleştiren bir yaklaşım olarak ele alınır. Bu süreçte birey, otoriteye dayalı kabulleri sorgular ve kendi aklını kullanma cesareti geliştirir. Bu yönüyle Aydınlanma, modern düşüncenin temelini oluşturur.

Bilgi
İnsanın çevresini ve kendisini anlama çabası sonucunda elde ettiği anlamlı veriler bütünüdür. Bilgi, bu çalışmada durağan bir birikim olarak değil; sürekli gelişen ve değişen bir süreç olarak ele alınır. Bilginin değeri, yalnızca varlığında değil; nasıl üretildiği ve nasıl kullanıldığı ile ilgilidir.

Bilim
Doğayı ve toplumu anlamak için gözlem, deney ve akla dayalı yöntemlerle üretilen sistemli bilgi sürecidir.

Bu kitapta bilim, yalnızca belirli alanlara ait teknik bir bilgi birikimi olarak değil, aynı zamanda bir düşünme biçimi olarak ele alınır. Bilimsel yaklaşım, doğruların sorgulanabilir olduğunu kabul eder ve bilgiyi sürekli gelişen bir süreç olarak görür. Bu yönüyle bilim, bireyin yalnızca neyi bildiğini değil, nasıl düşündüğünü de belirler.

Bilim Dili
Bilimsel bilginin açık, anlaşılır ve sistemli bir biçimde ifade edilmesini sağlayan dil kullanım biçimidir.

Bilim dili, yalnızca teknik bir iletişim aracı değil; aynı zamanda düşüncenin düzenlenme biçimidir. Kavramların netliği ve ifadelerin tutarlılığı, bilginin doğru anlaşılmasını sağlar. Bu kitap bağlamında bilim dili, bilginin geniş kitlelere aktarılabilmesi açısından da önemli bir işlev üstlenir.

Bilimsel Düşünce
Bilgiye ulaşırken sorgulama, kanıt arama ve eleştirel değerlendirme süreçlerini esas alan düşünme biçimidir.

Bilimsel düşünce, hazır kabulleri sorgulamayı gerektirir. Bu yönüyle yalnızca bilgi üretmenin değil, aynı zamanda zihinsel özgürlüğün de temelidir. Bu kitapta bilimsel düşünce, bireyin bağımsız karar verebilme kapasitesinin ön koşulu olarak ele alınır.

Bilimsel Yöntem
Bilgiye ulaşmak için izlenen sistemli, sorgulayıcı ve kanıta dayalı süreçtir. Bilimsel yöntem; gözlem, hipotez kurma, deney, analiz ve sonuç aşamalarından oluşur. Bu süreç, bilginin doğrulanabilir ve gerektiğinde yanlışlanabilir olmasını sağlar. Bu yönüyle bilimsel yöntem, kesinlikten çok güvenilirlik üretir.

Deney ve Gözlem
Bilimsel bilginin elde edilmesinde kullanılan temel yöntemlerdir. Gözlem, doğada gerçekleşen olayları dikkatle izlemeyi; deney ise bu olayları kontrollü koşullar altında yeniden üretmeyi ifade eder. Bu iki yöntem birlikte, bilginin yalnızca varsayımlara değil, somut verilere dayanmasını sağlar.

Dogma
Sorgulanmadan doğru kabul edilen ve değişmez olduğu düşünülen inanç ya da yargıdır. Dogmatik düşünce, eleştiriye kapalıdır ve alternatif görüşleri dışlar. Bu kitapta dogma, bilimsel düşüncenin karşıtı olarak ele alınır. Çünkü bilimsel yaklaşım, hiçbir bilginin sorgulanamaz olmadığını kabul eder.

Eğitim
Bireyin bilgi, beceri ve düşünme biçimini geliştiren sistemli öğrenme sürecidir. Burada eğitim, yalnızca bilgi aktarımı olarak değil; bireyin dünyayı algılama ve yorumlama biçimini şekillendiren bir süreç olarak değerlendirilir. Ezbere dayalı bir eğitim anlayışı, bilgiyi geçici kılarken anlamaya ve sorgulamaya dayalı eğitim, kalıcı bir zihinsel dönüşüm sağlar. Bu nedenle eğitim, bireysel gelişimin ötesinde toplumsal dönüşümün de temel aracıdır.

Eleştirel Akıl
Bilgiyi ve yargıları sorgulayan, doğruluğunu kanıt ve tutarlılık temelinde değerlendiren akıl yürütme biçimidir.

Eleştirel akıl, bireyin yalnızca dış dünyayı değil, kendi düşüncelerini de sorgulamasını gerektirir. Bu yönüyle, dogmatik düşüncenin karşısında yer alır ve sürekli bir zihinsel uyanıklık hâli oluşturur.

Eleştirel Düşünme
Bilgiyi sorgulama, analiz etme ve farklı açılardan değerlendirme becerisidir. Eleştirel düşünme, bireyin karşılaştığı bilgiyi olduğu gibi kabul etmemesini, onun doğruluğunu ve geçerliliğini araştırmasını gerektirir. Bu yaklaşım, yalnızca hataları ayıklamayı değil; aynı zamanda daha sağlam ve tutarlı düşünceler üretmeyi mümkün kılar. Bu nedenle eleştirel düşünme, bilimsel düşüncenin ayrılmaz bir parçasıdır.

İlerleme
Toplumun bilgi, düşünce ve yaşam koşulları açısından daha ileri bir düzeye ulaşma sürecidir. İlerleme kavramı, bu çalışmada doğrusal ve kaçınılmaz bir süreç olarak değil; bilinçli tercihler ve doğru yöntemlerle mümkün olan bir gelişim olarak ele alınır. Bu nedenle ilerleme, bilimsel düşünceyle doğrudan ilişkilidir.

Laiklik
Devlet yönetiminde ve toplumsal düzenin oluşumunda dinî otoritenin belirleyici olmaması ilkesidir. Bu kitap bağlamında laiklik, yalnızca siyasal bir düzenleme olarak değil; aklın ve bilimin

toplumsal yaşamda belirleyici olması anlamında ele alınır. Bu yönüyle laiklik, bireyin düşünsel özgürlüğünü güvence altına alan ve bilimsel düşüncenin gelişimini mümkün kılan bir zemin oluşturur.

Modernleşme (Çağdaşlaşma)
Toplumun bilim, teknoloji ve düşünce alanlarında kendini yenileyerek çağın gerekliliklerine uyum sağlaması sürecidir.

Modernleşme, bu çalışmada yüzeysel bir taklit süreci olarak değil; düşünme biçiminde köklü bir dönüşüm olarak ele alınır. Bu dönüşüm, yalnızca kurumların değişmesini değil, bireyin dünyayı algılama biçiminin de değişmesini içerir. Bu nedenle modernleşme hem zihinsel hem de toplumsal bir yeniden yapılanma sürecidir.

Özgür Düşünce
Bireyin düşüncelerini baskı ve sınırlama olmaksızın oluşturabilme ve ifade edebilme yetisidir. Özgür düşünce, bilimsel gelişmenin ön koşullarından biridir. Çünkü yeni fikirler ancak sorgulama ve ifade özgürlüğü olan ortamlarda ortaya çıkar. Bu nedenle özgür düşünce, yalnızca bireysel bir hak değil; toplumsal ilerlemenin de temelidir.

Pozitivizm
Bilginin kaynağını gözlem ve deney olarak kabul eden düşünce sistemidir. Pozitivist yaklaşım, metafizik ve kanıtlanamaz açıklamalar yerine, somut veriye dayalı bilgiyi esas alır. Bu kitapta pozitivizm, katı bir dogma olarak değil; bilimsel yöntemin önemini vurgulayan bir yaklaşım olarak ele alınır. Bu yönüyle, bilginin sınanabilir ve değişebilir olduğu fikrini güçlendirir.

Rasyonalizm (Akılcılık)
Bilgiye ulaşmada aklı temel ölçüt olarak kabul eden düşünce yaklaşımıdır. Rasyonalizm, bu kitapta yalnızca felsefi bir akım olarak değil, aynı zamanda bir düşünme disiplini olarak ele alınır. Bu yaklaşımda doğrular, otoriteye ya da geleneğe dayanarak değil; akıl yürütme ve mantıksal tutarlılık temelinde değerlendirilir. Bu yönüyle rasyonalizm, bireyin bağımsız düşünme yetisini güçlendiren bir zemin oluşturur.

Reform
Mevcut bir sistemi daha işlevsel ve çağın gereklerine uygun hâle getirmek amacıyla yapılan köklü değişikliktir.

Reform, bu kitapta yalnızca kurumsal düzenlemeler olarak değil; aynı zamanda zihniyet dönüşümünü içeren bir süreç olarak ele alınır. Kalıcı değişim, yalnızca yapıların değil, o yapıları anlamlandıran düşünce biçimlerinin de değişmesini gerektirir. Bu nedenle reform, hem yapısal hem de zihinsel bir yenilenmeyi ifade eder.

Teknoloji
Bilimsel bilginin pratik uygulamalara dönüştürülmesiyle ortaya çıkan araç ve yöntemler bütünüdür. Teknoloji, bilimsel gelişmelerin somut karşılıklarını oluşturur. Ancak bu kitapta teknoloji, yalnızca araçsal bir ilerleme olarak değil; toplumsal yaşamı dönüştüren bir güç olarak değerlendirilir.

Toplumsal Dönüşüm
Bir toplumun değerlerinde, kurumlarında ve düşünme biçiminde meydana gelen köklü değişim sürecidir.

Toplumsal dönüşüm, yalnızca ekonomik ya da siyasal değişimlerle sınırlı değildir; aynı zamanda zihinsel bir değişimi de içerir. Bu kitapta bu kavram, bilim ve eğitim yoluyla gerçekleşen uzun vadeli değişimleri ifade eder.

Üniversite
Bilimsel bilginin üretildiği, öğretildiği ve geliştirildiği yükseköğretim kurumudur. Üniversite, bu çalışmada yalnızca bir eğitim kurumu olarak değil, aynı zamanda bilimsel düşüncenin kurumsal temsili olarak değerlendirilir. Özgür araştırma ortamı, eleştirel düşünce ve akademik özerklik, üniversitenin temel unsurlarıdır. Bu yönüyle üniversite, toplumun entelektüel gelişiminde belirleyici bir rol oynar.

Genel Kaynakça

Birincil Kaynaklar

Atatürk, Mustafa Kemal. Söylev ve Demeçleri (Cilt I-III). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.

Atatürk, Mustafa Kemal. Geometri. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

İnan, Afet. Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1968.

İnan, Afet. Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.

Atatürk ve Dönemi

Hanioğlu, M. Şükrü. Atatürk: An Intellectual Biography. Princeton University Press, 2011.

Mango, Andrew. Atatürk. John Murray, London, 1999 (Türkçe baskı: Remzi Kitabevi).

Ortaylı, İlber. Atatürk. Kronik Kitap, İstanbul, 2018.

Zürcher, Erik Jan. Turkey: A Modern History. 4. Baskı, I.B. Tauris, London, 2017.

Modernleşme, Eğitim ve Bilim

Berkes, Niyazi. Türkiye'de Çağdaşlaşma. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Akyüz, Yahya. Türk Eğitim Tarihi. Pegem Akademi, Ankara, 2020.

Tekeli, İlhan – İlkin, Selim. Cumhuriyet'in Harcı. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. Osmanlı Bilim Mirası. IRCICA Yayınları, İstanbul, 2010.

Kırby, Fay. Türkiye'de Köy Enstitüleri. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

Tonguç, İsmail Hakkı. Canlandırılacak Köy. Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014.

Bilim, Bilim İnsanları ve Kadın Bilim İnsanları

Terzioğlu, Tuncay (Ed.). Cumhuriyet'in Kadın Bilim Kahramanları. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2022.

Akalın, Ayşe. Bilimin Kadınları: Türkiye'de Kadın Bilim İnsanları. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021.

Bilgin, Vildan (Ed.). Türk Bilim Tarihinde Kadınlar. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2018.

Sevinç, Sibel. "Cumhuriyet Döneminde Kadın Bilim İnsanları". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 23, Sayı 67, 2007.

Çığ, Muazzez İlmiye. Çivi Çizen Kadın. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.

Ekonomi, Sanayi ve Kalkınma
Boratav, Korkut. Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009. İmge Kitabevi, Ankara, 2018.
Pamuk, Şevket. Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
Keyder, Çağlar. State and Class in Turkey. Verso, London, 1987.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bilim ve Düşünce
Fazlıoğlu, İhsan. Nazari Ufuk: İslam-Türk Düşünce Tarihinin Seyri. Papersense Yayınları, İstanbul, 2014.
Georgeon, François. Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

Diğer
Kuhn, Thomas S. The Structure of Scientific Revolutions. University of Chicago Press, 1996.
Popper, Karl R. Bilimsel Araştırmanın Mantığı. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Kaynakça

1. Bölüm
Bilim ve Bilim Felsefesi
ÇETİNKAYA, Gökhan (Ed.), Bilimin Doğası Üzerine, Pegem Akademi, Ankara, 2019.
IRZIK, Gürol – GRÜNBERG, Teo, Bilim Felsefesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2016.
POPPER, Karl R., Bilimsel Araştırmanın Mantığı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
TOULMIN, Stephen, İnsan Anlığı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.

Atatürk ve Bilim Anlayışı
ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk (1919–1927), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009.
ATATÜRK, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.
İNAN, Afet, Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.

Toplum ve Modernleşme
MARDİN, Şerif, Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
TEKELİ, İlhan, Cumhuriyet'in Eğitim Reformları Üzerine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

2. Bölüm

Osmanlı Bilimi ve Düşünce Dünyası

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Osmanlı Bilimine Toplu Bakış", Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul, 1999.

FAZLIOĞLU, İhsan, Nazari Ufuk: İslam-Türk Düşünce Tarihinin Seyri, Papersense Yayınları, İstanbul, 2014.

Modernleşme ve Bilim

BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

GEORGEON, François, Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900–1930), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

Osmanlı'da Bilim ve Eğitim

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, Osmanlı Bilim Mirası, IRCICA Yayınları, İstanbul, 2010.

GÖKDOĞAN, Melek, UNAT, R.Demir, Osmanlı'da Bilim ve Teknoloji, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Cilt 1, Ankara, 2012

HANİOĞLU, M. Şükrü, Atatürk: Entelektüel Biyografi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

3. Bölüm

Atatürk ve Düşünce Dünyası

AKŞİN, Sina, Kısa Türkiye Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

ORTAYLI, İlber, Atatürk, Kronik Kitap, İstanbul, 2018.

BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Eğitim ve Kültür Politikaları

AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi, Ankara, 2013.

TONGUÇ, İsmail Hakkı, Canlandırılacak Köy, Köy Enstitüleri Yayınları, Ankara, 1947.

MAKAL, Mahmut, Bizim Köy, Varlık Yayınları, İstanbul, 1950.

Atatürk'ün Kendi Eserleri ve Tanıklıklar

ATATÜRK, Mustafa Kemal, Geometri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.

İNAN, Afet, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1968.

Genel Değerlendirme

TURAN, Şerafettin, Atatürk'ün Düşünce Yapısı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.

HANİOĞLU, M. Şükrü, Atatürk: Entelektüel Biyografi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

KUBAN, Doğan, Türkiye'de Çağdaşlaşma Sorunları, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

4.Bölüm

Eğitim Reformlarının Temelleri

AKYÜZ, Yahya,Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi, Ankara, 2013.

DOĞAN, İsmail, Türk Eğitim Tarihi, Nobel Yayınları, Ankara, 2018.

ERGİN, Osman Nuri, Türkiye Maarif Tarihi, Cilt 5, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.

Eğitimde Birlik ve Tevhid-i Tedrisat

OZANKAYA, Özer, Cumhuriyet Çınarı, Cem Yayınevi, İstanbul, 2003.

YALÇIN, Durmuş – AKBIYIK, Yaşar, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.

YALIN, Zübeyde Öktem, Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2010.

Harf Devrimi ve Okuryazarlık

BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

LEWIS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

LEWIS, Geoffrey, The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success, Oxford University Press, Oxford, 1999.

ZÜRCHER, Erik Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Eğitimde Kadının Mücadelesi: Direnç, Öncüler ve Dönüşüm

Serpil Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, 1994.

Köy Enstitüleri

AYSAL, Necdet, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", Atatürk Yolu Dergisi, 2005.

TÜREN, A. Ömer, Köy Enstitüleri Dosyası: Türk Rönesansı, Destek Yayınları, İstanbul, 2018.

TONGUÇ, İsmail Hakkı, Canlandırılacak Köy, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1947.

Halk Eğitimi ve Toplumsal Dönüşüm

ATATÜRK, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I–III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi, Ankara, 2013.

5. Bölüm

Genel Kaynaklar

BOZASLAN, B. M. – ÇOKOĞULLAR, E., "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Modern Eğitimin İnşası: Devletin Kurtarılmasından Devletin Kurulmasına", Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 17, Sayı 3, 2015.

ÇAĞATAY, Neşet, "Türk Yükseköğretim Tarihine Genel Bakış", Belleten, Cilt 54, Sayı 211, 1990.

ERDEM, A. R., "Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası", Belgi Dergisi, Sayı 4, 2012.
NAMAL, Yücel – KARAKÖK, Tunay, "Atatürk ve Üniversite Reformu (1933)", Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2011.
TAŞDEMİRCİ, Emin, "Atatürk'ün Önderliğinde 1933 Üniversite Reformu", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 5, 1994.
TAŞDEMİRCİ, Emin, "1933 Üniversite Reformu", Atatürk Ansiklopedisi, 2020.
TÜRKOĞLU, Ö., "Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesine: Osmanlı'da İlk Üniversitenin Tarihçesi", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 12, Sayı 3, 2023.

Darülfünundan Üniversiteye
Metin Özata, Atatürk Bilim ve Üniversite, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2007.
BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
ZÜRCHER, Erik Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, (Çev. Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
Üniversite Reformu: Bir Zihniyet Devrimi
WIDMANN, Horst, Atatürk ve Üniversite Reformu, (Çev. Aykut Kazancıgil – Serpil Bozkurt), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2000.

Türkiye'ye Davet Edilen Bilim İnsanları
DÖLEN, Emre, Türkiye Üniversite Tarihi 2: Cumhuriyet Döneminde Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş (1922-1946), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
KADIOĞLU, Sevtap, "Darülfünun'dan Modern Üniversiteye Geçiş: 1933 Üniversite Reformu", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1998.

6. Bölüm
Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşu ve Amaçları
DEMİRCİOĞLU, İsmail Hakkı, "Türkiye'de Tarih Eğitiminin Tarihi", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, 2008, s. 431–450.
EROĞLU, Hamza, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı ile İlgili Bazı Görüşler", Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 29–30, 2002, s. 75–85.
İNAN, Afet, "Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna Dair", Belleten, Cilt 11, Sayı 42, 1947, s. 173–180.
İNAN, Afet, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
ATATÜRK, Mustafa Kemal, Söylev ve Demeçler, Cilt II–III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Türk Dil Kurumu ve Bilim Dili Olarak Türkçe

ERCİLASUN, Ahmet Bican, Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

ERGİN, Muharrem, Orhun Âbideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2010.

KAŞGARLI MAHMUD, Divânü Lügati't-Türk, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

DEMİR, Ali, "Bilim Dili ve Dil Politikaları", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 2005.

ÖZMEN, Necmettin, "Geçmişten Bugüne Bilim Dili Olarak Türkçe", Aydın Türklük Bilgisi Dergisi, Cilt 10, Sayı 1, 2024, s. 83–121.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

"Ankara'da Bir Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kurulması Hakkında Kanun", Resmî Gazete, Sayı 3035, 22 Haziran 1935.

İNAN, Afet, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine", Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, 1957.

KOÇ, Bekir, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluş Süreci, İlk Mezunları ve Halil İnalcık", OTAM, Sayı 40, 2016, s. 27-43.

7. Bölüm

Bilimle İyileşen Bir Toplum / Tıp ve Bilim Politikaları

AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000 – M.S. 2020), Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2020.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, Söylev ve Demeçler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2025.

TEKELİ, Sevim – KÂHYA, Esin – DOSAY, Melek – DEMİR, Remzi – TOPDEMİR, Hüseyin – UNAT, Yavuz – KOÇ AYDIN, Ayten, Bilim Tarihine Giriş, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020.

YILDIRIM, Cemal, Bilim Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.

ZÜRCHER, Erik Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev. Yasemin Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.

Astronomi ve Gözlemevleri

UNAT, Yavuz, Astronomi Tarihi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2001.

SAYILI, Aydın, Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.

GÖKDOĞAN, Melek Dosay, "Atatürk ve Aydın Sayılı'nın Bilim Tarihi Vizyonu", Atatürk ve Bilim Sempozyumu Bildirileri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.

ÇALIŞKAN, Selami, "Türkiye'de Bilim Tarihi Sahasında İlk Doktora Tezi: Aydın Sayılı ve Tezi Üzerine Bir Değerlendirme", Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 15, 2019, s. 285–305.

8. Bölüm

Kitaplar

AHMAD, Feroz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993.
ANDERSON, Benedict, Imagined Communities, Verso, London, 1983.
ATATÜRK, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
BACHELARD, Gaston, The Formation of the Scientific Mind, Çev. Mary McAllester Jones, Clinamen Press, Manchester, 2002.
BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
BERMAN, Marshall, All That Is Solid Melts into Air, Penguin Books, New York, 1988.
BORATAV, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi (1908–2009), İmge Kitabevi, Ankara, 2010.
BOZDOĞAN, Sibel, Modernism and Nation Building, University of Washington Press, Seattle, 2001.
DEWEY, John, Experience and Education, Macmillan, New York, 1938.
FINDLEY, Carter V., Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity, Yale University Press, New Haven, 2010.
HEADRICK, Daniel, The Tools of Empire, Oxford University Press, New York, 1981.
HIRSCH, Ernst E., Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversite Reformu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1950.
KEYDER, Çağlar, State and Class in Turkey, Verso, London, 1987.
KIRBY, Fay, Türkiye'de Köy Enstitüleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.
KUHN, Thomas S., The Structure of Scientific Revolutions, 3. Baskı, University of Chicago Press, Chicago, 1996.
LANDES, David, The Unbound Prometheus, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
ORTAYLI, İlber, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zaman ve Takvim, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
PAMUK, Şevket, Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
POLANYI, Karl, The Great Transformation, Beacon Press, Boston, 2001.
SCOTT, James C., Seeing Like a State, Yale University Press, New Haven, 1998.
TANYELİ, Uğur, Türkiye'de Modernleşmenin Mekânsal Kurgusu, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998.
TOPRAK, Zafer, Türkiye'de Devletçilik (1930–1950), Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
ZÜRCHER, Erik Jan, Turkey: A Modern History, 3. Baskı, I.B. Tauris, London, 2004.

Makaleler

AYHAN, Ahmet, "Atatürk, Cumhuriyet ve Bilim-Teknoloji Politikaları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.

ÇAPA, Mesut, "Cumhuriyet Döneminde Halk Sağlığı Politikaları", Toplumsal Tarih, Sayı 96, 2001.

GENÇ, Mehmet, "Osmanlı Zaman Algısı ve İktisadi Hayat", Osmanlı Araştırmaları, Sayı 18, 1998.

HAYKIR, Yavuz, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yapılan Demiryolu Kongreleri ve Atatürk Dönemi Demiryolu Politikalarına Katkısı".

KALAYCI, İrfan – KAYA, Mehmet – ÇOKGÜNGÖR, Hatice Ö., "Atatürk Döneminde Ağır Sanayi Sorunsalı", ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9, Sayı 2, 2019, s. 307–328.

KAŞTAN, Yüksel, "Atatürk Döneminde Sanayileşme ve Karabük Demir Çelik İşletmeleri", Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt 11, Sayı 2, 2003, s. 487–502.

KOÇAK, Cemil, "Türkiye'de Radyo Yayıncılığının Gelişimi", çeşitli çalışmalar.

KOLOĞLU, Orhan, "Türk Basın ve İletişim Tarihi Üzerine Çalışmalar".

ÖZCAN, Gül, "Nazilli Basma Fabrikası ve Sosyal Modernleşme", Toplum ve Bilim, Sayı 92, 2002.

THOMPSON, E. P., "Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism", Past & Present, Sayı 38, 1967.

Bilimi Taşıyan Kuşaklar / Öncü İsimler

ARF, Cahit, Matematik Üzerine Söyleşiler, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 1996.

GÜRSEY, Feza, Bilim ve Eğitim Üzerine, TÜBİTAK Yayınları, İstanbul, 1995.

MANGO, Andrew, Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000.

İNALCIK, Halil, Atatürk ve Batılılaşma, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

SEVİNÇ, Sibel, "Cumhuriyet Döneminde Kadın Bilim İnsanları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 23, Sayı 67, 2007, s. 1–25.

AKALIN, Ayşe. Bilimin Kadınları: Türkiye'de Kadın Bilim İnsanları. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021.

BİLGİN, Vildan (Ed.). Türk Bilim Tarihinde Kadınlar. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2018.

TERZİOĞLU, Tuncay (Ed.). Cumhuriyet'in Kadın Bilim Kahramanları. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2022.

ÇIĞ, Muazzez İlmiye. Çivi Çizen Kadın. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.

Tezler

OKUMUŞ, Zerrin, Türk Tayyare Cemiyeti, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2017.

Resmî Belgeler ve Mevzuat

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Saat ve Zamanın Tayin ve Tenkini Hakkında Kanun, Resmî Gazete, Sayı 3161, 26 Aralık 1925.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili Hakkında Kanun, 26 Aralık 1925.

Türkiye Cumhuriyeti, Ölçüler Kanunu, Resmî Gazete, Sayı 911, 27 Mart 1931.

Türkiye Cumhuriyeti, Elektrik İşleri Etüt İdaresi Kanunu, Resmî Gazete, Sayı 3056, 22 Haziran 1935.

Türkiye Cumhuriyeti, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, Sayı 6112, Resmî Gazete, 3 Mart 2011.

Kurumsal Yayınlar ve Raporlar

ETİBANK, Maden Tetkik ve İşletme Raporları, Ankara, 1940.

SÜMERBANK, Sanayi ve Teknik Faaliyet Raporları, Ankara, 1938.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Matbuat Umum Müdürlüğü, Radyo Yayın Talimatnamesi, Ankara, 1931.

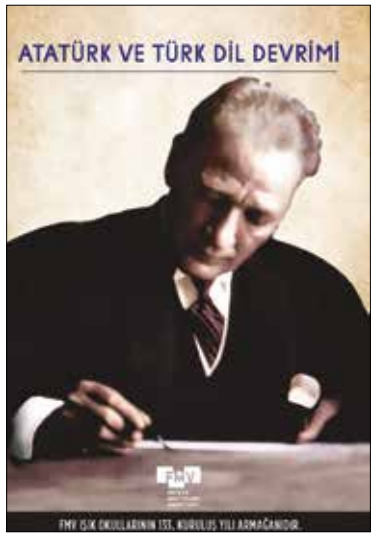
Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ, Cumhuriyetin İlk Şeker Fabrikaları, Ankara, 1986.

Dipnot

1. S. Irzık – T. Grünberg, Bilim Felsefesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2016.
2. Mustafa Kemal Atatürk, Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi.
3. Karl R. Popper, Bilimsel Araştırmanın Mantığı, Yapı Kredi Yayınları, 2010.
4. İlhan Tekeli, Cumhuriyet'in Eğitim Reformları Üzerine, 2010.
5. Şerif Mardin, Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, 1991.
6. Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Bilim Mirası, IRCICA, 2010.
7. Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
8. İhsanoğlu, Ekmeleddin, Osmanlı Bilim Mirası, IRCICA, 2010, s. 78-82; Rosen, Edward, "The Removal of the Astronomical Observatory of Istanbul", Journal for the History of Astronomy, 1977.
9. François Georgeon, Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930), Yapı Kredi Yayınları, 2006.
10. Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türk Tarih Kurumu, 1968.
11. Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları.
12. Mustafa Kemal Atatürk, Geometri, 1937.
13. Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi, 2013.
14. Türkiye'de cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımı 1927'de yapılmıştır. Nüfusumuz 13 milyondur. Nüfusun %80'i köylerde yaşamaktadır. Okuma yazma bilenlerin oranları toplam nüfus içinde erkeklerde yüzde on, kadınlarda yüzde ikidir. Atatürk'ün devraldığı mirasın korkunçluğu bu rakamlarda görülüyor. (Bkz. Cumhuriyet'te İlk Sayım- 1927 Nüfus Tahriri, Hazırlayan: Kansu Şarman, İstanbul, 2023, T. İş Bankası Kültür Yayınları)
15. Zübeyde Öktem Yalın, Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi, 2010.
16. Nurer Uğurlu, Atatürk ve Türk Devrimi, Örgün Yayınları, İstanbul, 2003.
17. Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
18. Harf devriminde ve halk mektepleri çalışmalarından sonra ilk sayımda bu rakam kadınlarda beş misli artarak yüzde ona, erkeklerde üç misli artarak yüzde otuza çıkmıştır (Bu konuda bkz. Falih Rıfkı Atay'ın "Çankaya" adlı yapıtı).
19. Cumhuriyet'in ilk yıllarında okuryazarlık oranı için bkz. Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi, 2020, s. 312-315; Zürcher, Erik Jan, Turkey: A Modern History, 4. Baskı, 2017, s. 181.
20. Atatürk, Söylev ve Demeçleri, Cilt II.
21. Kırby, Fay, Türkiye'de Köy Enstitüleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
22. Mahmut Makal, Bizim Köy, Varlık Yayınları, 1950.
23. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve etkileri için bkz. Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi, 2020.

24. Dölen, Emre, Türkiye'de Bilim ve Üniversite Tarihi (Cilt 4), İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2010; Akalın, Ayşe, Bilimin Kadınları, Koç Üniversitesi Yayınları, 2021.
25. Serpil Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, 1994.
26. Neşet Çağatay, "Türk Yükseköğretim Tarihine Genel Bakış", Belleten, 1990.
27. Metin Özata, Atatürk Bilim ve Üniversite, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2007.
28. Horst Widmann, Atatürk ve Üniversite Reformu, Kabalcı Yayınları, 2000. Ayrıca bkz. Metin Özata, Atatürk Bilim ve Üniversite, TÜBİTAK Yay., 2007.
29. A.g.e (Widmann ve Özata)
30. Emre Dölen, Türkiye Üniversite Tarihi 2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
31. Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
32. İsmail Hakkı Demircioğlu, "Türkiye'de Tarih Eğitiminin Tarihi", 2008.
33. Ahmet Bican Ercilasun, Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, 2004.
34. Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları.
35. Yavuz Unat, Astronomi Tarihi, Nobel Akademik Yayıncılık, 2001.
36. Okumuş, Zerrin, Türk Tayyare Cemiyeti, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2017.
37. Anderson, Benedict, Imagined Communities, Verso, London, 1983.
38. Keyder, Çağlar, State and Class in Turkey, Verso, London, 1987.
39. Scott, James C., Seeing Like a State, Yale University Press, New Haven, 1998.3 Çağrı Erhan, "Lozan'ın Genel Çerçevesi", 80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu, Ankara, 2003.

FMV Yayınları Atatürk Kitapları Serisi

ATATÜRK VE
SANAYİ DEVRİMİ
KOMUR
CIMENTO
DERI

CUMHURİYET'E
giden yol
100

Atatürk'ün
Işığında
KÜLTÜR DEVRİMİ - I

Atatürk'ün
Işığında
KÜLTÜR DEVRİMİ - II

FMV Yayınları Atatürk Kitapları Serisi

https://fmv.edu.tr/tr-TR/ataturk-kitaplari-serisi/8220

Atatürk ve Bilim

Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce dünyasında bilim, özgür aklın, çağdaş eğitimin ve toplumsal dönüşümün temel dayanağıdır. Cumhuriyet'in kuruluş felsefesi; aklı ve bilimi rehber alan, araştıran, sorgulayan, üreten ve insanlığın ortak birikimine katkı sunan bireyler yetiştirme idealine dayanır.

Feyziye Mektepleri Vakfı Atatürk Serisi'nin dokuzuncu kitabı olan "Atatürk ve Bilim", Atatürk'ün bilim anlayışını; Cumhuriyet'in düşünsel temelleri, eğitim ve kültür politikaları, bilimsel bakışın toplumsal ilerlemedeki rolü ve çağdaşlaşma hedefi çerçevesinde ele alıyor.

Titizlikle hazırlanan bu eser; tarihsel belgeler, akademik kaynaklar ve toplumsal hafızayla zenginleştirilmiş kapsamlı bir çalışma sunuyor. "Atatürk ve Bilim", okurlarını Atatürk'ün akla, bilime ve eğitime verdiği değeri yeniden düşünmeye davet ederken genç kuşakların merak eden, araştıran ve üreten bireyler olarak geleceği şekillendirme yolculuğuna ışık tutuyor.

Av. A. Akın Süel
Feyziye Mektepleri Vakfı
Yönetim Kurulu Başkanı

FMV
FEYZİYE
MEKTEPLERİ
VAKFI ·1885·

FMV Işık Okullarının armağanıdır.